

millî gençlik

fikir san'at hareketi aylık mecmu

- AHMED VEFİK PAŞA HAKKINDA BİR MONOGRAFİ DENEMESİ (II)
- NEF'İ VE SİHAM-I KAZASI
- OSMANLI DEVLET TEŞKİLÂTINDA İHTİSAP AĞALIĞI
- İLK MÜSLÜMAN TÜRK DEVLETLERİNDEN KARAHANLILAR (II)
- DAYANAK SINIFI, CEMAAT, ÜMMET VE TEŞKİLÂT ARASINDAKİ İRTİBAT
- HÜSN'Ü HATT NEVİ'LERİ (IV)
- (İİFSO) 4. GENEL KONFERANSININ ARDINDAN
- BİR FESTİVAL DE BÖYLE GEÇTİ
- MECMUALARLA GELEN SESLER
- KONAK / BİR KİTAP TAHLİLİ
- Hikâyeler : ALİ DAYI, BİLEZİK
- ★ Şiirler : İNANABİLSEM, ÇOBAN RÜ-YÂLARINA, EYLÜL, ÜRKEK BİR AY UYUYOR, YETİM ÇOCUK, UMUT.

AĞUSTOS
/ EYLÜL

ON
LİRA

SAYI :
23 / 24

TAKDİM

Bu sayıda

*Nice zevatı kıymet hükmüne bağla-
mışlardır mesnedsiz ve gerçeksiz olarak.
Geleceğe bu vecheden baktırdılar. Ede-
biyatımız şüphesiz bu şuarsuz tavırı, bo-
yuna besledi durdu. Ondan gıdalanacak
kadar da basitleşti, kısırlaştı ve aslı ga-
yesinden feragat etti.*

*Ahmed Vefik Paşa'da bu basitleşen
edebiyatımızın şereflerinden biriydi gü-
nümüze kadar, ama gerçekler saklana-
mazdı artık.*

*Veli Aras, «Paşa, tiyatrolarıyla meş-
gul olmasaydı, «Encümen-i Daniş»de
faaliyet göstermeseydi, kitapları arasın-
da ve boğazı seyrederek okusaydı. Ken-
dince hükümler icad etmeseydi ve hele
devlet işlerine hiç kendisini karıştıрма-
mış olsaydı, daha ahenkli bir hayata
sahip olurdu» dedi ve Ahmed Vefik Pa-
şa hakkındaki gerçek hükmünü; «Ölü-
mü ve mezarına dair bazı dikkatler»
başlığı altındaki yazısında tesbit etti
(sh. 4 - 29).*

*Ömer Akdaş; «Nef'i ve Siham-ı Ka-
zası»nı işlerken; Divan edebiyatımızın
halkın içtimaî bünyesindeki yaralara
neşteri nasıl vurduğunu, umumiyetle
devlet yönetiminde söz sahibi kişiler ta-
rafından nasıl değerlendirildiğini teba-
rüz ettirdi. Bu meyanda Nef'i'nin IV.
(Devamı 2 ve 3 ncü sahifede)*

Sahibi: M.T.T.B. adına Genel
Başkan: **Cemaleddin Tayla**

Mes'ul Yazı İşleri Müdürü:
Fevzi : **Bayraktar**

Tevziat, Abone ve Reklâm :
**Ahmet Yaman, Mevlüt İpek,
Kâmil Tutar, Orhan Yılmaz.**

Yazılardan yazarlar mes'ul-
dür. Gönderilen yazılar basıl-
sın veya basılmasın iade edil-
mez. Yazı ve şiirler kaynak
gösterilmeden iktibas edile-
mez. İlanlar tarifeye tâbidir.
Yıllık abone: 50 TL. Altı ay-
lık: 30 TL. yurt dışı: iki mis-
lidir. İdare Yeri: M.T.T.B.
Basın - Yayın Müdürlüğü
Cağaloğlu/İst. Tel: 26 69 24 -
26 36 74 Posta çeki: 20092150.
Dizgi - Baskı: **Fatih Gençlik
Vakfı Matbaa İşletmesi.**

Murad'a yazdığı «Kasidesi»ni nakletmek istedik (sh. 31 - 40).

«İlay-ı Kelimetullah» aşkına, medeniyet telâkkisini zirveleştiren ve bu noktada «himaye edicilik şuurunu küffara dahi kabul ettiren Osmanlı devletinin teşkilâtçılık tarafını vesikalarla inceleyen Vahit Çabuk, kavram kargaşalığından daha vahim bir hal arzeden ve hilecilik vasfını kendine çeken günümüz belediyecilik mefhumunun; ithal malı fikir ve desiselerle imha edilen hafızamızdaki medeniyetimizin anlayışını, «Osmanlı devletinde ihtisap ağalığı» şeklinde nakletmeğe çalıştı (sh. 41 - 62).

Hasan Oflaz Özden, «İlk Müslüman -Türk devletlerinden Karahanlıların» tarihî seyrini yaptı (sh. 64 - 71).

Şeymus Durgun; «İslâm inkılâbının esasları» dördüncü bölümünde, «Dayanak sınıfı, ümmet, cemaat ve teşkilât arasındaki irtibat» mefhumunu anlatırken, küfür telâkkülerinin «İslâm inkılâbı» ile nasıl imha edildiğini ve bu meydana «İslâm dâvasının» cemiyetteki münferit münasebetlere tetabuk eden kısımları yansıtarak «kurmay» mefhumu üzerinde durdu (sh. 72 - 81).

Talip Mert; «Hüsn'ü hatt nevi'leri IV» bölümünde; Muhakkak, Reyhanî, Tevkiî, Rikaa', Divanî, Celi Divanî, Rik'a Hattı, Siyakat Yazısı, Hattı Şecerî, Hatt-ı Mağribî, Resim Yazı, Gubari Yazı, Diğer Mevzun Kalemler ve İslâm Yazılarının, umumî bir yekûnû üzerinde durdu.» (sh. 83 - 92).

Ömer Karayumak; (İİFSO)nun 4. Genel Kurulu münasebetiyle haber - yorum niteliğinde bazı ehemmiyetli noktalara temas ediyor (sh. 93 - 96).

Cemil Çölbey; Milli kültürümüzün ve san'atımızın bugünkü tatbikiyle

iki

TEBRİK

İbadet telâkkisini nefislere en güzel bir şekilde derceden «onbir ayın sultanı» Ramazan-ı Şerif'in, bütün İslâm âlemi için hayırlı ve uğurlu olmasını temenni ederiz.

MARUZAT

Yirminci sayıda H. O. Özden'in yazısında, sehven «Türkler size dokunmadıkça siz de onlara dokunmayınız» cümlesi, sahih mi mevzû mu olduğuna bakılmadan Hadis olarak neşredildi. İbarenin tashih edilip kaldırılmış olmasına rağmen, matbaada tekrar murakabe edilemeyişi yüzünden hatalı neşredilmesinin önüne geçilemedi. Durumu tavih eder okuyucularımıza arz ederiz.

Milli Gençlik

utanç verici bir durum arzettiğini imâ ederek, İstanbul'da akdedilen, «Milletlerarası kültür ve san'at festivalinin» tahlilini yapıp ve bozulan medeniyetimizin ayrı bir vechesini bu yönüyle de bir kerre daha isbat etti (sh. 98 - 101).

Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan; İnana-bilsem (sh. 30), Ahmed Kurucuoğlu; Çoban rüyâları (sh. 82), A. Efe Cebikeli; Eylül (sh. 63), Ürkek bir ay uyuyor (sh. 97), Mehmet Fatih Türkmen; Yetim Çocuk (sh. 103), Ecir Demirkıran, Umut (sh. 110), şiirlerini yazdılar.

A. Efe Cebikeli; hikâyesinde, «Ali Dayı»nın hayatında en çok itimat bağ-ladığı ve o'na bağlı kaldığı, «Tahra»sının, kendisinin ölümü ile neticelenen hayat çerçevesinde fonksiyonunun yok oluşunu yansıttı. «Ali Dayı» bir köylü çiftçisinin en canlı ve tipik karakteri-dir, hikâyede (sh. 103 - 106).

Ahmed Kurucuoğlu; Batan medeni-yetimizin ardında kalan enkaz ile, Batı-ya hayran kalan, o'nun dinini dahi tas-rih eden «teknoloji» hastası ne oldum de-lilerin durumunu yansıtırken, omuzların-da taşıdığı yükünde dahi «hâyâ» izini müşahade ettiğimiz bir hamalın medeni-yet telâkkisi'ni «Bilezik» adıyla hikâyelendirdi (sh. 107 - 109).

Fevzi Bayraktar; neşriyat plâtfor-munda münteşir bulunan ve cemiyetle-rin her kesiminde kıymet kesbeden mec-muaları, umumî hatlariyle tahlil etmek için, «Mecmualarla gelen sesler»i «sağ-dan ve soldan» mefhumu ile değerlen-dirdi (sh. 111 - 116).

Ali Yeniyurt; İslâmî potada mimari-leşen Anadolu'nun tarihi serüvenini ro-manlaştıran M. N. Sepetçioğlu'nun «Ko-nak» adlı kitabını tahlil etti (sh. 117 - 120).

ÖLÜMÜ VE MEZARINA DÂİR BAZI DİKKÂTLER

Veli ARAS

Cenazesinin teçiz ve tekfin masrafları bizzat padişah Abdülhamid tarafından karşılanır.⁴⁶ Kendisi daha sağlığında Eyüp'de bir mezar hazırlattırıştır. Babası Ruhüddin Efendi de Eyüp'de medfündür. Fakat arzusu hilâfına Rumelihisarındaki Kayalar Kabristanına gömülür. Böylece Paşa'nın hazırlığı, hattâ vasiyeti hiç dikkâte alınmaz. Sultan Abdülhamid'in onu hususiyle Kayalar Kabristanı'na gömdürtmesinin sebebi vardır: Amerikan misyonerlerinden idealist bir mühendis olan ve sonra Robert Koleji'nin ilk müdürlüğünü yapan (1863-1877) Dr. Cyrus Hamlin, Rumelihisarının surlarına çıkarak İstanbul'a bakar. «Fatih bu şehri bu tepeden fethetmiş, ben bu milletin kültürünü yine bu tepeden fethedeceğim!» diyerek kollej binasını bu surların yanına tesis etmenin yollarını arar.⁴⁷ Kollejin tesis edilmek istenildiği arazi Ahmed Vefik Paşa'nın mülküdür (1860). Paris sefirliğinden dönen Ahmed Vefik Paşadan 6 dönümlük araziyi Dr. Cyrus Hamlin 1600 sterline alır. Bir kaç sene sonra da diğer 6 dönümlük arazisini 1800 sterline «İstanbul'da Elli Sene» adıyla yazdığı eserde Robert Koleji'nin tarihi hakkında esaslı ma'lûmatlar veren ve Kollej'in ikinci müdürü olan George Wasburn (1878-1903) alır.⁴⁸

Ahmed Vefik Paşa gibi, türkoloji araştırmalarıyla beslenen, şumûl sâhâsı geniş bir türkçünün⁴⁹ bu tavrını ilmiyle ve ideâliyle bağdaştırıp izah etmek; oldukça tezat bir görünüm arz ediyor. Buna benzer davranış-

(46) PÂKALIN, Mehmed Zeki, Son Sadrâzamlar ve Başvekiller c. 3, s. 106, İstanbul 1942.

(47) TOPÇU, Nureddin, Büyük Fetih, İstanbul, 1968, s. 34.

(48) PÂKALIN, Mehmed Zeki, Son Sadrâzamlar ve Başvekiller, c. 3, İstanbul, 1942, s. 110.

(49) BİLGEGİL, M. Kaya, Prof. Dr. Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı üzerinde Araştırmalar I, Yeni Osmanlılar Ankara, 1976, s. 40.

lara bakarak. «Devlet-i Âliyye»nin yabancı kültürlerle açık bir hedef olduğu vâkıâsını hemen tesbit etmek mümkündür. Ayrıca burada «halk - aydın» tezâdının bâriz bir numûnesi de sergilenmektedir. «Bu mekteplerden gerek hükûmetin gerek halkın gözü çok yılmış olduğu her müessese hükûmet için birer çiban, birer siyâsî mes'ele menbaı olacağı anlaşıldığından bunların açılmaması için elden gelen gayret esirgenmezdi ve kolaylık gösterenler, yahud mektebe yer verenler ve satanlar halk ve hükûmet nazarında iyi bir gözle görülmezdi.»⁵⁰ Bu mekteplerin ne gayelerle açıldığını halk aydından daha iyi biliyor ve kendi imkânları nisbetinde de kendine ters düşen aydınlara iyi gözle bakmıyordu.

«Dr. Cyrus Hamlin'in Amerikan Board yabancı misyonlarının ajanı olarak çalıştığını»⁵¹ öğrenince mes'ele vazih bir şekilde kendini göstermiş oluyor. Amerika'dan akıtılan oluk oluk paralarla, hıristiyan kültürünün içinde şahsiyetinin bütün hususî çizgilerini kaybeden tipler yetişiyor. Bu tipler ilerde Türkiye'nin Amerikan mandası altına girmesi hususunda ellerinden gelen gayretleri sarfediyorlar. Amerikanın gelişmesi için çırpınıyorlar. İsmi Amerikan olan bu mektepler'de amerikan çocukları okumuyor...⁵² İşte bunlardan sonra Robert Kolleji'nin misyonik bir gayeye mâtuf olarak kurulduğunu söylemeye ayrıca lüzum görülmez herhalde.

«Sultan II. Abdülhamid zamanında Türkiye'de İtalyan, İngiliz, Rus, Avusturya ve Alman müesseselerinden başka 400'ü mütecaviz Amerikan müessesesi bulunmaktaydı. Devletin bunlar üzerinde son derece titizlik göstermesi ve mezkûr müesseselerden ruhsatsız olanları derhal kapatması üzerine, Amerikan hükûmeti, sefiri vasıtasıyla bunların bir an evvel tescil edilmesi yoluna gitmiş, fakat sefirin müteaddid müracaatları cevapsız bırakılmıştır. Bunun üzerine son bir müracaat yaparak bu 400 müesseseden hiç değilse on tanesinin tescilini isteyen Amerikan sefiri bu tescil yapılmadığı takdirde hükûmetin diplomatik münasebetleri keseceği tehdidini de beyân ettiği...⁵³ ni öğrendikten sonra hıristiyanların işi ne kadar ciddî olarak ele aldıklarını ve hatta zora başvurdıklarını görürken, bizim aydın kesimin ise oldukça gafil gözüküğünü ve Sultan Abdülhamid'in de ne denlû haklı sebeplerle Ahmed Vefik Paşaya karşı böyle fermân ettiğini yakînen öğrenmiş oluyoruz.

(50) ERGİN, Osman Nuri, Türkiye Maarif Tarihi, İstanbul 1940, c. 2, s. 649.

(51) KIRŞEHİRLİOĞLU, E. Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, İstanbul 1963, s. 35.

(52) AKDEMİR, Rıza, «Pervâneler» Hakkında, Nesil Mecmuası, İstanbul 1977, c. 1, sayı 9.

(53) KIRŞEHİRLİOĞLU, E. Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, İstanbul 1963, s. 36.

Sultan II. Abdülhamid, Ahmet Vefik Paşa'nın arazisini Amerikalılara satmasını ve Kollojin yapılmasında gösterdiği gayretli asla affetmeyerek; «Kayalar Kabristanına defnediniz ki Robert Kollojde çalınan çan sesleri kıyâmete kadar kulaklarında çınlasun dursun»⁵⁴ şeklinde bir irâde buyurmuştur. Paşa'nın daha sağlığında iken Sultan Mahmud türbesine asla gömülmek istemediğini, hayatım boyunca uğraştığım adamlarla ahirette karşılaşmak istemem; Rumelhisarına gömülmek istiyorum» dediğini naklen öğreniyoruz. Bu nakil, Paşa'nın bize «**Âli Osman**»la arasının hiçbir zaman iyi gitmediğini kesinlikle belli ediyor. Halbuki çağdaşları tarafından ve hattâ günümüzde bile bedbîn, İkbâlperest, kindar v.b. sıfatlarla değerlendirilen ve o günün bürokrasisinin hisşına uğrayan Âkif Paşa (1787 - 1845) Mülkiye Nâzırlığına getirildiği zaman (1837), Mülkiye tâbirini «**âdâb-ı ubûdiyyete münâfi**» addederek; Mülkiye'yi, Dahilliyeye çevirtir.⁵⁵ Tabii o devirde bu tip incelikleri gösterecek basiretli devlet adamları yok denecek kadar azdı. Bunun yerine umumiyetle garp kültürüyle beslenen ve sara ya karşı halka karşı olan «**Bâb-ı Âli**» tipi devlet adamlarına bol bol tesâdüf ediliyordu.

Bu arâzi satma işine Osman Nuri Ergin de hayret ediyor: «Ahmed Vefik Paşa gibi bu memlekette ilk milliyetçilik ve Türkçülük ceryanlarını uyandırmış ve hayatı yaşamış, sefirlik, nâzırlık, meb'usluk, meclis reisliği ve başvekillik gibi en yüksek makamlarda ve me'muriyetlerde bulunmuş olan bir ilim ve idâre adamının ecnebi mekteplerine karşı hükûmette ve halkta mevcudiyetini yakından görmesi ve bilmesi lâzım gelen fenâ telâkkiye karşı ne için bu işi yapmış olduğu tetkike değer bir mes'eale...»⁵⁶ Türkiyenin maarif tarihi hakkında ciddî araştırmalar yapan Osman Nuri Ergin, misyoner faaliyetlerinin hangi gâyeye matûf olduğunun şuurunda olsaydı ve mes'eleye de bu cihetten yaklaşmış olsaydı: «**Ecnebi mekteplerine karşı hükûmette ve halkta mevcûdiyetini yakından görmesi ve bilmesi lâzım gelen fenâ telâkki**» tâbirini kullanmazdı herhalde. Böyle bir tâbiri, muayyen bir devrin mensublarının mes'elelere müşterek bakışı olarak değerlendirmek icâbeder.

Paşa'yı böyle davranmaya icbâr eden sebep ise: «Paris'de sefir bulunduğu sırada hükûmetin ve milletin haysiyetini korumak maksadiyle ve yine hükûmetin emriyle bir çok ziyâfetler vermiş fakat bilâhare bütçenin darlığından mı her nedense bu ziyâfet masrafları hükûmetçe kabûl ve

(54) ERGİN, Osman Nuri, Türkiye Maarif Tarihi, İstanbul 1940, c. 2, s. 650.

(55) PÂKALIN, Mehmed Zeki, Son Sadrâzamlar ve Başvekillikler, c. 3, İstanbul 1942, s. 109.

(56) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul 1977, c. 1, s. 93.

(57) ERGİN, Osman Nuri, Türkiye Maarif Tarihi, İstanbul 1940, c. 2, s. 649.

tesviye edilmemiştir. Paşa, parayı hükümetten alamayınca ve muztar kalınca kendi şerefini ve haysiyetini korumak için elinde bulunan boş araziyi Amerikalılara satmış ve ancak bu suretle borçtan kurtulabilmiştir.⁵⁸ Böyle bir izah tarzı da Paşa'yı kurtaramaz. Aslında Paşaya bir mizaç olarak bakıldığı zaman; Paşa'nın ileriye pek düşünmediği kolayca ortaya çıkar. Hükümetin emriyle olan bir teşebbüs yine hükümet tarafından karşılanır. Yoksa emrin çerçevesi kırılır, şahsi mizaçlarla mesele değişir ve netice buraya haliyle gelmiş olacaktır. Bunca türkoloji araştırmaları yapan ve darülfünûnda «Tarih-i Hikmet» dersleri veren Paşa, Penbe İncü Kaftan Hikâyesindeki Muhsin Çelebi tipinde kalsaydı daha da yücelmiş olurdu.

Mamaafih bu tip davranışlara Tanzimat ricâlinde sık sık tesadüf edildiği de bir vâkıdır. Nitekim Tanzimatı «Asr-ı Saâdet» benzeten, halka yönelen ve üstün ahlâk sahibi olarak değerlendirilen İbrahim ŞİNÂSÎ Efendi de bunlardan birisidir. Neşredilen vesikâlarda: Bükreş teftisi için aldığı harcırahı, bu me'mûriyetin feshedilmesi yüzünden vazife mahaline gitmediği halde yol hazırlığına sarfettim diye hazineye iade etmesi, yıllarca sonra da Mâliye tarafından istendiği zaman yukardaki mâzerete ilâve olarak ödemekte «adin'ül-iktidar» olduğunu bildirmesi...⁵⁹ gibi. Bununla Şinâsî'nin, üstün ahlâkın zedelendiğini görmek mümkün oluyor.

Paris'ten döndüğü sıralarda büyük bir para sıkıntısı içinde olduğu için arazisini sattığı iddiâ edilirken, diğer taraftan hem de ikinci kısmını alan George Washburn şöyle diyor: «O senenin en mühim hâdisesi Kollajin Hisarköyü arasındaki arazinin satın alınması idi. Burası da Ahmed Vefik Paşa'nın mülkü idi. Paşa'nın o sırada para sıkıntısı yoktu. Ancak Kollajin iyi bir dostu olduğundan o kısmı da satmağa razı olmuş ve gayet mu'tedil bir fiat istemişti.»⁶⁰

Paşa sadece arazisini satmakla kalmaz, Dr. Cyrus Hamlin yaptığı mukavelede Paşa'ya kollajin yapılmasına tavassut etmesini ve ancak bundan sonra paranın ödenmesini kabul ettirir. O sırada, muhtemelen Evkâf Nâzırıdır. Maarif Nâzırının Kollajin tesisine izin vermesini temin eder. Fakat bu izin işinden sonra Paşa, mukavele icâbınca parasını alır ammâ, vazifesinden de azledilir. «Düşmanları da bu aralık ona ellerinden geldiği kadar mazarrat verirler (!)»⁶¹

(58) ERGİN, Osman Nuri a.g.e. İstanbul 1940, c. 2, s. 649.

(59) BİLGEĞİL, M. Kaya, Prof. Dr. Şâir Şinâsî, Hal Tercümesi Üzerinde Küçük Bir Araştırma, İstanbul 1972, s. 66.

(60) PÂKALIN, Mehmed Zeki, Son Sadrazamlar ve Başvekiller, İstanbul 1942, c. 3, s. 112.

(61) PÂKALIN, Mehmed Zeki, a.g.e. s. 110 - 111.

HUSUSİ HAYATI VE ÇEVRESİ :

Herkesle ülfette bulunmuyor. Dostlarını da kendi nev'i şahsına münhasır olan değerlendirmesiyle seçiyor. Gerek dostları ve gerekse akrabasına hissi hürmetle karışık bir korku veriyor. Bunlar adetâ mektep çocuğunun hocasındak korktuğu gibi Paşa'dan korkuyorlar.

Evinde sırtında Şam alacasından önü açık entari ve mevsime göre sofadan ma'mul cübbe veya kürk, belinde kuşak ayağında kışın abadan, yazın kırmızı sahtiyandan terlik olduğu halde köşesinde minder üzerinde oturup ziyaretçileri hattâ ecnepleri bile bu kıyafetle kabul ediyor. Ecneplerin ileri gelenlerine tarz-ı kadim üzre yer sofrasında ziyafet veriyor. Su içerken bardak kullanmayıp yanında duran testiden içiyor.⁶²

Paşa'nın dünya musibetlerine fevkalâde mütehammil olduğu söyleniyor. Halk davranışlarını normal bulmadığı için Paşa'ya garib bir nazarla bakıyor. Bu yüzden de hakkında birçok dedikodular söylenegelmiştir. İşin aslına uygun olmakla beraber örf ve adete muhalif, yahud halk arasında garib görünen durumları ve hareketleri seçmek ve icrada teveddüd etmemiştir. Kınamadan hiçbir zaman çekinmemiştir.

Türkoloğ Dr. Kunoş'un itirafları ise : Paşa'nın çok fakir yaşadığını ve Avrupakârî eşyadan uzak olduğunu tekzib edici mahiyette : «Paşa'nın köşkü tepede imiş... İsmi köşk amma, saraya benzer bir binâ idi. Oraya giderek Vanbari'nin mektubu vasıtasıyla Paşa'nın huzuruna çıktım. Vâsi' kütüphanesinde Avrupakârî bir koltuk sandalyede oturup beni öyle sevimli bir suretle kabul etti ki âdetâ mahcûb kaldım... Odasından çıkıp merdivenden inerek «buyurun!» dedi... Önümüzde bir kapı açıldı... Geçtim... Bakdım ki güzel bir bahçe... Güllük gülistanlık... Güzel güzel ağaçlar... Şarıl şarıl sular akıyor... Her yanda kuşlar, bülbüller şakıyor... Bakanın gözleri kamaşıyordu...»⁶³

Paşa'nın fakir bir adam olarak öldüğünü söyleyen dostu, Robert Kolej'in müdürü George Washburn Paşa'nın çevresini teşkil edenlerden birisidir : «Birçok geceler onunla beraber geçirmişimdir. Bir def'a orada bir Alman âlimine rastladım. «Kitâb-i Mukaddes»den bahsediyorlardı. Ben de iştirak etdim ve dinledim. İsmen hıristiyan onu inkâr ederken bir müslüman âdetâ protesyon bir ilâhiyatçı profesör imişcesine müdafaa ediyordu. Hayretler içinde kaldım. Ertesi gün ilâhiyatı nerede tahsil ettiğini sor-

(62) Servet-i Fünûn Mecmûası, İstanbul, 27 Mayıs 1926, numara 1554 - 70, s. 26.

(63) PÂKALIN, Mehmed Zeki, Son Sadrâzamlar ve Başvekiller, İstanbul 1942, c. 3, s. 133 - 134.

mak üzere gittim. Pek içinden bir gülüşle, Paris'de sefir bulunduğum zaman Renan bitişiminde oturuyordu. Onunla her gün dinî mes'eleleri mü-nâkaşa ederdik.»⁶⁴ Bununla birlikte Paşa'nın; aile ve cemiyet hayatında mükemmel bir örnek, evindeki yaşayışıyla tam bir türk, fakat Avrupa sosyetesinde bulunmaktan rahatsız olmadığı, samimî dostları arasında birçok İngiliz erkekleri ve kadınları olduğu, kendine mahsus huylarının ve resmî muhitinin onun meziyetlerini kısırlaştırdığı söylenmektedir.

Esasen Paşa gibi uzun müddet sefirliklerde bulunmuş birinin sosyal ve resmî çevresiyle hususî hayatı oldukça mühimdir. Onun şahsiyet ve icraâtlarını yukarda zikredilen hususlardan tecrid etmek imkânsızdır. Hâl böyleyken, bu meyandaki verilen malûmatlar ve yapılacak yorumlar ise oldukça sınırlıdır. Ve bu yazının da çerçevesini aşmaktadır.

HUSUSÎ MİZÂCI VE BU HUSUSTA SÖYLENENLER

Paşa, kendi devrinde çok değişik ve hususî bir mizâca sahiptir. Ti-yatroya çok zaman ayırması da, bu yönüyle oldukça yakından alâkalıdır. Aslında resmî vazifeleri derûhte edenler, devlet adamlığının vakârı için de hususî mizâçlarını fedâ etmeleri gerekir. Halbuki Paşa, resmiyete pek mütehammil değildir. «Ahmed Vefik Paşa'nın şiddet-i mizâcı ve er-bâb-ı mesalih ve medyûnlara olan muâmele-i badiresi ifrat üzere olup...»⁶⁵ zamanında verilen bu hükümler, Paşa'nın devlet kademesindeki ahenksiz hayatını daha iyi izâh etmektedir.

«Ahmed Vefik Paşa; afif müstakim, ma'lûmatı vâsi, şedidüşşekime (çok mukavemetli), vatanperver, cevval, cebbâr... Hodpesend ve hod re'y olmakla hiçbir müşkilin karşısında âciz göstermeyip bilmediği mes'eleler hakkında bile hükümler uydurur ve sonra da bir kahkaha salıverir idi...»⁶⁶ Bu mizâcındandır ki Paşa devlet adamlarını kendine göre ikiye ayırıyor: iyiler ve kötüler. Kendine göre iyilere dâima ülfet ediyor. «Merhûm için yalnız bir hali nakisa addolunabilirdi. O da şiddetini haksızlık derecesine kadar götürmesi...»⁶⁷

Yukardaki hükümlerden çıkan netice şudur: A. V. Paşa, sadece kendini beğenmiş (hodpesend) ve sadece kendi reyile âmil olan (hod-rey) bir devlet adamıdır. Ki bu vasıflar da devlet adamlığı için bir zaaf oluyor. Bu ne biçim «tanzîmat»tır ki, müşavereden uzak ve kendinden gayri ulemâ tanımayan kişilere, devlet ocağı teslim ediliyor?

Hayatın değişik kademelerinde, o kademelere muvâfık olan hareket-leri Paşa'nın ihtiyar ettiğini göremiyoruz. Evde, sokakta ve devlet dâire-lerinde birbirinden farklı davranışlarda bulunması icabederken Paşa, buna

(64) PÂKALIN, Mehmed Zeki, a.g.e. s. 124.

(65) PÂKALIN, Mehmed Zeki, a.g.e. s. 53.

(66) ABDURRAHMAN ŞEREF, Tarih Musahabeleri, İstanbul 1339, s. 224 - 225.

(67) PÂKALIN, Mehmed Zeki a.g.e. s. 207.

pek dikkât etmiyor. Paşa'nın gerek hususî hayatı ve gerekse devlet hayatındaki icraâtları, dolayısıyla devlet adamlığı daimâ hususî mizâcından beslenmektedir. Böylece Paşa'nın makûl ölçüler içinde bir hayat tâkîki olduğu da söylenemez.

Paşa'nın mizâcî ve buna bağlı olarak icraâtlarıyla ilgili umumî hükümler şöylece sıralanmaktadır: «Müstebiddi. Kimse ile geçinmezdi. Âlimdi. Ahmaktı. Tomyz sahibi idi. Bazan şiddetini haksızlık derecesine kadar götürürdü. Korkunçtu. Zeki, müstehzi idi. Kimseyi beğenmezdi. Kibr ü azametle pâyân yok idi. Sevmediği adamları hangi rütbede bulursa bulunsun galliz bir surette tahkir ederdi. Hoşlandığı kimselere kim ne derse desin toz kondurmezdi. Herşeyde müfrit ve muvazenesiz olup eyyâmeye uymağı bilmez ve fermân dinlemezdi. Hiçbir şeyde tekâyüüd ve intizâmı sevmezdi. Onun kadar âzâdeser yaşayan insan enderdi. Âlim ve bir dereceye kadar terâkî taraftarı olmakla beraber idârece hiçbir mesleği yoktu. Gelişî güzel ve idârede kanun ve nizâma bakmaksızın şahsî istibdâde meyyâl idi. Saltanat makamına karşı istiklâlini muhafaza eder, fermân dinlememezlilik tavrından tamamiyle vazgeçmezdi. İçine çok keyif ve heves karışan zorba icraât tarzını devlet işlerinde tatbik ederdi. Tiyatroya biletlerini me'mûrlarla halka zorla sattırır, kabul etmeyenleri i'zaç ederdi. Bursa'da iken adliye me'mûrlarından birçoğuna altı ay maaş verdirtmemişti. Mahkemelere müdahale ile hükümsüz adam habseder, mevkûflardan istediğini salıverirdi.»⁶⁸

Paşa'nın, «vatanperver»liğine gelince; elbette! «Vatanperver» olması icâbeder. Veya öyle gözükmesi gerekir. Aksi halde devlet kademelerinde kendisine vazife verilmezdi. Sonra, o gün için vatanperverliğin ölçüsü neydi? Bu mesele henüz tetkik ve tesbit edilmiş değil.

Bursa valisi iken, Sadrâzam Said Paşa, vilâyetlerin resmî işler için Dahiliye Nezâretî ile muhabere etmesi hakkında bir ta'mim gönderir. A. V. Paşa ise birkaç gün sonra «Said imzasıyla bir telgraf aldım bu adam kimdir?» diye Bursa'dan Dahiliye Nezâretine bir telgraf çeker. Bu hadise, bir yönüyle Paşa'nın Said Paşa ile arasının açıklığını bize belli ederken, diğer taraftan şahsî çekişmeleri A. V. Paşa'nın devlet ciddiyetinin çok üstünde tuttuğunu gösteriyor.

Paşa'nın, hakikâterli gururuna fenâ ettiğini ve tezâtlar içerisinde olduğunu da görüyoruz: Kanun-ı Esâsî'nin müzâkeresi esnasında buna itirazda bulunanların küfür içinde bulduklarını beyân ettiği halde, Başvekil iken meb'usan meclisinin kapanmasına muhalefet etmemiş, nüfûzlu meb'usların bir kaçını da sürgüne göndertmiştir.⁶⁹

(68) PÂKALIN, Mehmed Zeki, a.g.e. s. 231 - 234.

(69) PÂKALIN, Mehmed Zeki, a.g.e. s. 234.

M. Reşit Paşa'nın himmetiyle devlet ricâli arasına giren A. V. Paşa hiçbir zaman ben yanlış hareket ediyorum diye, kendisini nefis muhasebesine çektiğini göremiyoruz.

FİKRİ CEPHESİ VE BU YOLDAKİ ÇALIŞMALARI

TÜRKÇÜLÜĞÜ : Paşa'nın gerçekten böyle bir iddiâsı var mıydı? Bunda kesinkes bilmek mümkün değil. Bu husus, bizzat araştırmalarla aydınlık kazanabilir. Paşa'nın türkçülüğünü «türkçülük» fikrinde bulunanlardan öğreniyoruz. Veya yaptığı çalışmalara bakılarak böyle bir neticeye varılıyor. «Şecere-i Türkî» üzerine yaptığı çalışma gibi. Darülfünûnda Hikmet-i Târih (Tarih Felsefesi) okutan Müderris Ahmed Vefik Paşa, aynı zamanda türkçülüğün ilk esaslarını kuranlardan birisi oluyor : «Ahmed Vefik Paşa, Şecere-i Türkî'yi Doğu Türkçesinden İstanbul Türkçesine çevirdi. Bundan başka, Lehçe-i Osmanî adında bir Türk lûgatı vücûda getirerek, Türkiye'deki türkçenin umumî ve büyük türkçenin bir lehçesi olduğunu ve bundan başka Türk lehçeleri bulunduğunu —aralarında mukayeseler yaparak— meyc'ara koydu. Ahmed Vefik Paşa'nın bu ilmî türkçülükten başka, bir de san'at türkçülüğü vardı. Evinin bütün mobilyaları, kendisinin ve âilesi fertlerinin elbiseleri umumiyetle türk mamûlâtındandı. Hattâ çok sevdiği kızı Avrupa tarzında bir terlik almak için çok ısrar ettiği halde, evime türk mamûlâtından başka bir şey girmez diyerek bu arzusuna engel oldu. Ahmed Vefik Paşa'nın başka bir orijinalitesi de, Moliere'in komedilerini Türk âdetlerine uydurması ve şahısların adlarını ve hüviyetlerini türkçeleştirmek suretiyle türkçeye aktarması ve millî bir sahnedeyi yaratması idi.»⁷⁰

Paşa'nın tıpkı mizâcî gibi türkçülüğü de oldukça şümûllendiriliyor. Türkçülük, fikir olarak ciddî bir fikir ise; sabır, tahammül ve disiplin ister. Bir bakıma insan mizâcıyla çok yakından alâkalı olması icâbediyor. Yukarıda Paşa'ya atfedilen türkçülüğün esaslarını ilk kuranlardan birisi olması iddiası; Paşa'nın mizâcî ve çalışmaları açısından abartılmış bir iddiâ olur. Paşa, kendine göre disiplin isteyen böyle bir fikrin mübessirliğine mütehammil gözükmüyor.

«Şecere-i Türkî» ve «Lehçe-i Osmanî» gibi ilmî olan çalışmalarının dışında kalan diğer, Moliere'den yaptığı adaptasyonlar üzerinde ayrıca durulması gerekir. Bu adaptelerini, türk âdetlerine, şahıslarına ve türk hayatına başarıyla uydurması bir lisancî şahıs için başarı olabilir. Böyle bir çalışma «millî kültür» açısından pek de şanslı bir çalışma değildir. Paşa eserleri, sadece malzeme olarak kullansaydı bir noktaya kadar fay-

(70) ZİYA GÖKALP, Türkçülüğün Esasları, İstanbul 1970, 1000 Temel Eser No. 21, s. 7.

dalı olablirdi. Ama eserlerin özü ve gâyesini değiştirmeden türk hayatına uydurmak herhalde türkçülükle te'lif edilemez. İnsanları, kültürlerin, hususiyile millî ve mânevî değerlerin yoğuracağını, dolayısıyla bir Fransız insanı ve hayatıyla; bir türk insanı ve hayatının çok farklı olabileceğini Paşa, düşünmemiş olacak. Fransızlarla ve bütün lâtin kültürüne bağlı milletlerle bizim hiçbir zaman müşterek bir tarafımız olmadığını dikkate almamak en azından gaflettir.

Şayet Ziya Gökalp'in : «Yarının millî edebiyatı bu harikûlade terkibe, Avrupa medeniyetini de ilâve etmek suretiyle gerçekleŖecek bu edebiyat tamamıyla Avrupaî ve Yunanî san'at havasında olacaktır.» görüşü, ne derece makbûl olursa, yine Gökalp'in A. V. Paşa'yı ilk türkçü olarak kabûl etmesi o derece makbûl ve doğru olur. Edebiyat hem millî olacak ve hem de bu edebiyatın terkîbini Avrupa ve Yunan meydana getirecek? Eserlerine bakılarak Paşa'ya «türkçü» denilyorsa, türk kültürüne çok hizmet eden ve aslen Rusyalı olan W. Radloff'a da «türkçü» demek icâbeder.

Esasen, burada asıl olan husus, Paşa'nın «türkçülük» Ŗuurunda olup olmadığı hususudur.

«Türklük, Paşa'nın köşkünün hey'et-i mi'mârisinden, cda döşemelelerinden, kütübanesinden, taamından, hattâ üstündeki libâsından ve sıhhatinden bile nümâyan oluyor.»⁷¹ Bu görüş de, o kadar câzib görünmüyor. İstanbul'un, köşkleri zaten türk mimârisinin birer eseridir. Ayrıca köşkün içi ve dışı, Paşa'nın türkçü oluşuna delil teşkil edecek enterasan bir durum arzetmez. O günlerde İstanbul'da Avrupa mobilyasının moda halinde oluşu ve köşklerin bunlarla döşenmesi işini Paşa'nın köşküne tatbik etmemesini, Paşa'nın resmîyete ve bir sürü merasime mütemâyil olmayışına atfetmek gerekir. Veled Çelebi yukardaki görüşlerine dibâçe olarak şunları söylüyor : «Hâsılı türklüğün, belki bütün türklerin penagâh-ı irfânı olmaklığı altı asır idâme eden koca İstanbul'da türkçülükten anlar topu bir zat buluyor ki o da Ahmed Vefik Paşadır.» Buna da, ilâve olarak balık yüzdüğü sudan habersizmiş demek icâbediyor. Ancak A. Vefik Paşa, yüzdüğü suyun farkına varmış.

«Türklüğün unutulmuş, ihmâle uğramış tarihî büyüklüğünün ilk hayranlarından biri odur. Türk milletinin ulusal asaletini, necâbetini, tarihlere sığmayan mefâhirini ve türk dilinin zenginliğini, derinliğini büyük bir vukuf ile anlatmaktan, yanına gelen gençleri tenvir etmekten usanmazdı.»⁷² Bu görüşler de, Veled Çelebi paralelinde oluyor. Paşa hakkında söylenen bu sözlerin devamında : «Öz türkçeye çok değer verdiği için büyük bir

(71) Doktor Kunoş, Türk Halk Edebiyatı, İstanbul (1343) - 1925, s. 8.

(72) Hayat Ansiklopedisi, İstanbul 1936, c. 10, s. 4444.

Çağatay Lûgatı yazmak istiyordu, ömrü vefâ etmedi.» denilerek Paşa'nın nâtamam çalışmaları için esef edilir.

Ziya Gökalp, türkçülüğün doğuşunun sebeplerini ararken Paşa ile ilgili olarak şunları söyler : «**Memleketimizde ilk darülfünün açıldığı zaman, A. V. Efendi «Hikmet-i Tarih» müderrisi idi. Meşgul olduğu tarih ve lisan ilimleri bu zatı, Osmanlıların Türk milletinden bir şube, Osmanlıca'nın da Türk lisanından bir lehçe olduğu hakikâtlere erdirmişdi. Bu duygunun sevkiyledir ki şark türkçesiyle yazılmış en mufassal Türk tarihi olan Evşal-i Şecere-i Türki'yi, İstanbul Türkçesine tahvil etmiş, aynı zamanda Osmanlı Türkçesinin Çağatay ve Azerî lehçeleriyle münasebetlerini dakik bir surette gösteren Lehçe-i Osmanî'yi telife himmet eylemişdi. İşte bu hareket, ilmî bir sa'yîden Türkçülüğün ne suretle çıktığına canlı bir misâldir.»⁷³**

Halil Nimetullah Öztürk, «**İmparatorluğun yıkılmasından önce ruhlarda bu kutsal duyguyu duyan türkçülerden meselâ Ahmed Vefik Paşa, Süleyman Paşa gibi milliyetçiler bu hareketi benimseyenlerin başında gelirler.»⁷⁴** diye söylediği sözlerde, yine iki eserine dayanarak Paşa'nın türkçülüğünde kesin hükümler verir.

Yusuf Akçura'ya göre Paşa lisanda ilk türkçüdür. Hem de çok şuurlu bir türkçü. Bunu Moliere'den yaptığı adaptelerin sade diliyle isbat etmiştir. Paşa'nın lisandaki şuurlu türkçülüğü tarih sahasına intikal eder.⁷⁵ Yusuf Akçura, Ziya Gökalp'e nazaran daha temkinli hareket ediyor. Zira Moliere'den yaptığı adapteleri türk hayatına uydurduğu için demiyor, dilini sade tuttuğu için dilde şuurlu bir türkçüdür diyor.

Paşa'nın türkçülüğü ile ilgili söylenenlere devam edersek, şu görüşlere de rastlarız : «**Bu lûgat (Lehçe-i Osmanî) o zamana kadar yazılan lûgatlerden bir mühim noktada ayrılıyordu. Öteki lûgatler hep arap ve acem kelimelerine ehemmiyet veriyorlar. O kelimelerin dilde yerleşmesini te'mine uğraşıyorlardı. Vefik Paşa'nın Lehçe-i Osmanî'yesi bilhassa aslen türk olan kelimelere ehemmiyet veriyordu... Bundan başka Ahmed Vefik Paşa Türk dilinin kelime yaratmak ve ecnebi dillerden alınan kelimeleri kendi tasarrufuna almak hususundaki kabiliyetlerini ortaya koyarak kendisinden sonra geleceklere dilin hakimiyet ve istiklâli sahasında güzel bir örnek vermeğe çalışmıştır... Ahmed Vefik Paşa Türklerin ilk şuurlu lisancısı, ilk türkoloğudur denilebilir.»⁷⁶**

(73) Yeni Mecmuâ, 18 Nisan 1918, İstanbul, c. 2, sayı 40.

(74) Yeni Sabah Gazetesi, İstanbul, 7 Mart 1941.

(75) AKÇURAOĞLU, Yusuf, Türk Yılı, İstanbul 1928, s. 301 v.d. (Eser, Türk Ocakları merkezi hey'eti tarafından neşredilmiş olup, Akçuraoğlu, Yusuf toplamıştır.)

(76) ERTAYLAN, İsmail Hikmet, Ahmed Vefik Paşa, İstanbul 1932, s. 21 - 23.

Ali Kemal ise, daha yazısının başında Paşa'yı «Türkçülüğün Piri» olarak takdim ederken Lisanın ruhunu türklükte ve türkçede bulduğunu iddia eder.⁷⁷

Ahmed Vefik Paşa'nın ilmî, lisanî ve bedlî türkçülüğünün yanısıra tarihî türkçülüğü de vardır. Yine türkçü bir kalem olan Hüseyin Namık Orkun: «Tarihte türkçülük evvelâ millî tarihe a'zamî ehemmiyeti vermek demektir. Bu hususta ilk adımı atanlar Mustafa Celâleddin Paşa, Vefik Paşa ve Süleyman Paşadır... Ahmed Vefik Paşa millî tarihimize mühim hizmetlerde bulunmuştur.»⁷⁸ diyerek Lehçe-i Osmanî adlı eserindeki Türk maddesinde Uygurları, Karlukları, Kalaçları, Ağaçerileri, Kumun, Kırgız, Oğuzları bahsedişini bir hayli över. Buraya kadar Paşa'nın dilde sadelik taraftarı olduğu ve Lehçe-i Osmanî ile ilmî türkçülüğün temelini attığı iddiâları yanında; bu övülen Lehçesinin çok noksan olduğu ve üzerinde çalışanların dikkatli davranması gereğine işaret edilirken Ahmed Vefik Paşa'yı «Kamûs» mütercimi Âsım Efendi gibi büyük bir lûgat âlimi —dolayısıyla lisanîyatçı— addetmek imkânının olamayacağına dikkat çekiliyor.⁷⁹

Paşa'nın manzum tiyatroya yönelmesini ve bunları da hece vezniyle yazması türkçülüğünün tabii bir neticesi olarak telâkkî ediliyor.⁸⁰ Hattâ sefirliklerdeki hizmetleri bile türklüğüne atfediliyor.⁸¹

Osmanlı ve Selçuk devirlerinin dışında kalan diğer türk devirlerine ve medeniyetlerine çok büyük ehemmiyet atfeden türkçüler, iddialarını geliştirmek ve isbât etmek için Ahmed Vefik Paşadan bir hayli istifade etmek istemişler ve onu malzeme olarak kullanmayı bilmişlerdir. Ahmed Vefik Paşa'nın türkçülük açısından ehemmiyeti de buradan geliyor. Yoksa aynı kişiler Paşa'nın kusurlarını da görürlerdi. Ve onu bir bütün olarak ele alırlardı.

MİLLİYETÇİLİĞİ: «Osmanlılar, Osmanlı Türkleri Türke de, Türklüğe de bir nazarı istihkârla bakarlar. Türk milliyetçiliğine hiçbir zaman ehemmiyet vermezler. Lûgatlerde bile «Türk» lâfzı bir tâifenin adıdır diye geçer. Şiirlerde «türk», adetâ merdûd bir kavim gibi hicvedilir. Hiç şübhe yok ki türke bu husumet arab ve acem mukallidliğinden ileri geliyor. Siyasetimizde bile «türk» düşmanlığı vardır. Hattâ «Tanzimat»tan sonra dahi bu düşmanlık zâil olmamıştır. Namık Kemal bile türklerin aleyhinde bulunur. Hâsılı milliyet duygusu ne devlet adamlarımızda, ne de ediplerimizde mevcûddur.

(77) Peyâm-ı Sabah Gazetesi (Edebî Nüsha) İstanbul, 29 Kânunisânî 1336, adet 25.

(78) Çınaraltı Mecmuâsı, İstanbul, 13 Birincikânun 1941, sayı 19.

(79) PÂKALIN, Mehmed Zeki, a.g.e. s. 258.

(80) ERTAYLAN, İsmail Hikmet, a.g.e. s. 25.

(81) ERTAYLAN, İsmail Hikmet, a.g.e. s. 9.

Bizde türkçülüğü en önce düşünen, milliyet fikrini siyasete olduğu gibi edebiyata da sokan hiç şüphe yok ki Ahmed Vefik Paşadır... Bu zat özür ricâl-i tanzimata benzemiyordu. Reşid Paşa'dan başka idi. Milliyet duygularını müstesnâ bir surette idrâk ediyordu. Öyle denilebilir ki gerek siyasetde ve gerek edebiyatta büyüklerimizden hiçbiri Ahmed Vefik Efendiden evvel, milliyet kaygularını düşünmedi ve ileri sürmedi.⁸²

Yukardaki görüşleri ortaya atan Ali Kemal'in aynı yıllarda Türkçülerle mücadele ettiğini görmekteyiz. Zira İkinci Meşrutiyetin ilânından birkaç gün önce, Avrupa'dan İstanbul'a dönerek Gökalp'in akıl hocalığını yaptığı ve «Devlet-i Âliyye»'nin yıkımını çabuklaştıran ve bütün türkçülerin —O devrin türkçüleri garbçılarla aynı paralelde idi. Meselâ Gökalp ile Abdullah Cevdet'in pek farkı yoktur— yuvalandığı İttihâd ve Terâkkî partisine İkdâm gazetesi'ndeki yazılarıyla şiddetli hücumlarda bulunmuştur...⁸³ Ayrıca Ali Kemal'in, dil ve edebiyatta Muallim Nâci'yi üstad tanıması, Gökalp'i fikirlerinden dolayı tenkid etmesi ve bütün türkçüleri «Türklerin son altı asır içinde dil için harcadıkları faydalı verimli hizmetleri hiçe saymak hatasında bulduklarını» tenkid ettiğini bildikten⁸⁴ sonra, Vefik Paşa ile ilgili olarak ve onun birkaç eserinden hareket ederek tıpkı bir türkçü gibi, Osmanlıyı tahkire gitmesini ilk adımda yadırgamak mümkün değildir. Amma Ali Kemal'in bu görüşünü, asıl mihraktan hareket ederek, yorumlamak istersek; «Tanzimât» sonrası aydınının bir türlü, âlemşumûl bir dünya görüşünün karşısında olması, dolayısıyla «Ümmetçiliği» —Nizâm-ı âlem fikri aslında bir ümmetçiliktir— dünya siyâseti haline getiren Osmanlıyı kavriyacak idrâkten mahrûm olması gibi sebeplere kadar götürebiliriz. Ayrıca Ali Kemal'in «Jön türklük» sevdâsına kapılarak uzun yıllar Paris ve Cenevre'de kalması ve Osmanlı'ya taarruza kalkan, diğer Jön türkler gibi, fikren dışardan beslenmesini de göz önünde tutmak icâbeder. Hal böyleyken «Osmanlılar, Osmanlı Türkleri, Türkte Türklüğe de bir nazar-ı istihkârla bakarlardı.» gibi bir saplantıya münceer olmasını, artık hayretle karşılamamalıdır. Gerek A. Vefik Paşa ve gerekse A. Vefik Paşa öncesi ve devri Osmanlıları hakkındaki iddiâlarını, yine Ali Kemal'in kendi çarpık fikir dünyası içinde bırakıyoruz.

Yeni Osmanlılar devrinde «Türk Milliyetçiliği»nin çok cılız bir halde olduğunu, ancak Ahmed Vefik Paşa gibi âlim sayılan kimselerin kavmî ve tarihî tedkikleriyle emeklemeğe başladığını, sonra da bu başlangıcın

(82) Ali Kemal, a.g.y.

(83) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul 1977, c. I, s. 114.

(84) ÜNAYDIN, Ruşen Eşref, Diyorlar Ki, İstanbul 1972, s. 269 - 316.

diği devirde memleketin selâmeti anâsırın ittihâdında görülüyor, gayri müslimlerden başka müslümânlar arasında bile tefrikayı mucib olan türkçülüğü değil, hattâ islâmcılık muzır ve telâkkî olunuyordu. Bu sebebedir ki o zamanın ricâli daimâ Osmanlılık fikrini ta'kid etmişler, buna aykırı olan yollara sapmaktan daimâ kaçınmışlardır.»⁸⁸

Aslen garpçılıkta ve saraya karşı olmakta birleşen ve de kendi içlerinde gerek menfaatlerinden veya gerekse görüşlerinin muvâzenesizliğinden dolayı çoğu zaman tezâdlara düşen bir kalem erbâbı olan Genç Osmanlılar'ın, ortaya attığı bir iddia oluyor : «Osmanlılık». Devlet-i Âliyye'nin siyâsetini, padişah ve onun etrafındaki müşâvere hey'etinin teşkil etmesi icâbeder. Yoksa bu siyâset devlete yön vermeğe kalkışanların işi değildir. Ammâ, ne yazık ki devlet gemisi bürokrasinin keyfine kalmış ve de siyâseti o devrin kâlem erbâbı belirliyor. Hemen ortaya atılıp devletin siyâseti şu... olmalıdır diyorlar.

Bundan dolayıdır ki, Ahmed Vefik Paşa, kendi fikrinde olanların çizdiği ve gayet müşevveş olan «Osmanlılık» tarafları olabilir. Aslına bakılırsa Osmanlı hiçbir zaman ben Osmanlıcıyım dememiş, sâdece «Al-i Osman» demiştir. Bu tâbir de saltanatla alâkalıdır. Hiçbir zaman devletin siyâsî vechesini ihtivâ etmez. «Türkçülük kadar, o devirde islâmcılık da muzır telâkkî ediliyordu...» tâbirinde türkçülük için diyecek yok. Ammâ, islâmcılığa gelince; zâten devletin siyâseti «Ümmetçilik» olduğu için zikredilen siyâsî tefrikâ baştan ilgâ edilmiş oluyor. Eğer devlet bu görüşünden vazgeçerse, kendi kendisiyle tezâda düşmüş olur. Dolayısıyla böyle birşey olamaz. O günün umumî siyâsetine bürokrasi hâkim olduğundandır ki, kendine göre uydurduğu «Osmanlılığı» kabûl ettirmeğe çalışmıştır.

Bir türkçü kâlem, Ahmed Vefik Paşa'nın «Milliyet-i Osmaniye» siyâsetini çok görüyor ve Paşa'ya, Paşa adına üzüyor : «Türk unsurunun iktisâden ve içtimâen kâfi derecede tekemmül etmemiş olması, hıristiyan unsurların ise artık istiklâl âmâliyle tamamen meşbû' bulunması, bu fikrin —türkçülüğün— tahakkuku yolunda sarfedilen mesaiden matlûb netâye istihsaline mâni olmuştur. Maamafih Milliyet-i Osmaniye Siyâseti ile türklere gayri türk müslümân unsurların kuvvetine Vahdet-i İslâmiye vasıtasıyla istinâd ettirmek siyâsetinden ilk ve ikinci devre türkçüleri, bir türlü kendilerini sıyıramamışlardır. Ahmed Vefik, Mustafa Celâleddin ve Süleymân Paşalar gibi türkçülükleri şuurlu ve mütebâriz zatlar bile, siyâsette «Milliyet-i Osmâniye» ve «Vahdet-i İslâmiye» gâyelerine ehemmiyet vermektedirler. Hâsılı bu iki devrede siyâsî türkçülük, henüz «Mil-

(88) PÂKALIN, Mehmed Zeki, a.g.e. s. 244 - 245.

liyet-i Osmâniye» ve «Vahdet-i İslâmiye» siyâsetleriyle mahlût ve mağşûş bulunmaktadır.»⁸⁹

Paşa'nın türkçülüğü bahsinde de temâs edildiği üzere; Paşanın katiksiz bir türkçü olduğunu savunan aynı kalem, burada tezâda düşerken, şuurlu bir türkçünün «Osmanlılık»tan kendini bir türlü sıyıramadığını da itiraf etmek mecburiyetinde kalıyor.

GARPÇILIĞI : Paşa'nın garpçı olduğu belli. Her ne kadar garp kıyafetine rağbet etmez görünüyorsa da, neticede devrinin garpçıların hizmetlerine hizmet ettiği görülüyor. Dostları, çevresi ve daha çocukluğunda etrafında teşekkül etmeğe başlayan Reşit Paşa dâiresi mensubu olması bunun delilidir. Hattâ, türkçülüğü ve Osmanlılığıyla bile.

Gerçi (1861) Paris sefirliğinde bulunduğu esnalarda şöyle bir hâdises naklediliyor : «Nerede bir ilmî ve edebî bir toplantı olsa mutlaka Vefik Paşa da oraya da'vet olunmuş. Her yerde fevkalâde rağbet ve muhabbetle karşılanırmış. Hiçbir yerde sözünü esirgemeyen, sırası düştükçe hiç bir hakikati gizlemeyen Vefik Paşa yine böyle bir meclisde bahis izret mes'elesine dönünce : «İşret Avrupa'nın ma'nevî istikbâlini tehdid ediyor» tarzında mütalaâsını ortaya atmıştır. Aradan yıllar geçtikten sonra Belçikada çıkan bir tıp gazetesi «Vefik Paşa'nın söylediği istikbâl içinde bulunuyoruz» diye Vefik Paşayı da, söylediği sözü de hatırlatmıştır.»⁹⁰

A. Vefik Paşa'nın işret mes'elesiyile ilgili olarak söyledikleri ve Belçika'da çıkan tıp gazetesinin Paşa'ya verdiği hak; Paşa'nın Garbî tenkid ettiği mânâsına gelmez. Bugün bile aslen bir çok garplı kendilerinin çıkmaz içinde olduklarını itiraf ediyorlar. Dolayısıyla Paşa'nın esasta garpçılığı olduğunun değişmezliğinin ortadan kalkmasına kâfi gelmiyor.

«Ahmed Vefik Paşa'nın en büyük hizmetlerinden biri de edebiyatımıza ettiği hizmettir. Avrupa'da bulunduğu müddetçe eserlerini okuyarak ezberlediği, seyrede seyrede doyamadığı meşhûr Moliere'nin adeta memleketimizde bir örneği olmağa çalışmıştır.»⁹¹

«Ahmed Vefik Paşa'nın edebiyatımızdaki asıl kıymeti onun böyle ne Télémaque mütercimliği, ne yalnız lisaniyat ilmindeki vukufunu, ne yalnız lisana âşına oluşu itibariyle değil, onun edebiyat tarihimizdeki asıl mevkî ve kıymeti, Paşa'nın edebiyatımıza «Molière»i nakletmiş olmasıdır. Eğer «Molière»i sâdece terceme edeydi bir şey değildi, hattâ yalnız nakil ve tatbik edeydi yine pek o kadar mühim değildi, fakat o «Mo

(89) AKÇURAOĞLU, Yusuf, a.g.e. s. 329 - 330.

(90) ERTAYLAN, İsmail Hikmet, a.g.e. s. 12.

(91) ERTAYLAN, İsmail Hikmet, a.g.e. s. 24.

lière»in eserlerini ve kahramanlarını sâdece model yaptı ve modellere bakarak bizde de aynı lâyemut tipte, kahramanlar yarattı.»⁹²

«Molière, Le Sage, Fénelon ve Hugo'dan yaptığı tercüme-ler ve dil sahasındaki mesaisinden başka— gelir. Daha ziyâde fransız klâsiklerine düşkün olması, fransız lisesindeki tahsilinin ve biraz da mi'zâcilerinin sevkî ileldir. Herhalde fransız kültürüne derinden vakıftı. Bu tercüme-lerin içinde en şâyân-ı dikkât olanı Molière tercümeleridir. Vâkıâ sâirinin bütün külliyyâtını tam olarak tercüme etmemiştir; fakat imkân bulsa idi galiba yapacaktı.»⁹³

Yukardaki zikredilen nakillerden de öğrenileceği veçhile Paşa'nın Fransız klâsiklerine çok mesâî harcadığını görürüz. Paşa'nın devlet hizmetleri ve siyâsî pozisyonunun oldukça silik olduğu da bir gerçektir. Belki de siyâsî muvaffakiyetsizliğini örtmek ve tatmin olmak için Fransız klâsiklerine uzun çalışmalar ayırmış olabilir. Ammâ ne olursa olsun, lûgat ve tarik çalışmaları, türkçülüğünün bir eseri olarak yorumlanırsa; Fransız klâsikleri üzerindeki çalışmaları da garpçı oluşunun bir eseri olarak yorumlanabilir. Türkler içinde garpli tipler araması da bu yoruma ışık tutucu mahiyettedir.

MASONLUĞU : Paşa'nın türkçülüğü, milliyetçiliği, âllemeliği ve tiyatroculuğu üzerinde birçok lâf edenler, masonluğu hususunda hiçbir açıklamada bulunmamışlardır. Hattâ Paşa'nın su içişinin stili bile anlatıldığı halde, masonluğunun hiç açıklanmaması ilmî araştırmalara gölge düşürmüştür. Sadece Profesör Dr. M. Kaya Bilgegil, Kemaleddin Apak'tan naklen şöyle diyor : «Tanzimat'tan sonra, İstanbul'da bâzı mason localarının bulunduğu muhakkaktır. Kemaleddin Apak, Türkiye'deki masonluk tarihiyle ilgili kitâbında Tanzimât ricâlinden Fuâd Paşa'nın mason olduğunu bildiriyor. Bu listeye Melküm Han'la dostluğu olan Âli Paşa'yı da katmak lâzımdır. Melküm Han, İran'lı bir Ermeni mühtedisinin oğlu idi; Fransa'da tahsilden sonra İran'a dönmüş. Tahran'da mason locası kurmuştu. Mercure de France'da intişâr eden bir makale, Cemâleddin Efgâni'nin İstanbul'da mason locasına ithâl edildiğini göstermektedir. Daha önce Yeni Osmanlılar'ın, Avrupa'da masonlarla münâsebette bulduklarını bildirmiştik. Mustafa Fazıl Paşa, araya katılmak şartıyla bu devrin diğer masonlarını şöyle sıralayabiliriz : Ahmed Vefik Paşa, Mithat Paşa, Tunuslu Hayreddin Paşa, Sâdullah Paşa, Namık Kemâl Bey, Ziya Bey (Paşa), Abdülaziz'in ikinci mâbeyincisi bestekâr Ali Haydar Bey, Sultan Beşinci Murad, kardeşleri Nûreddin, Kemâleddin Efendiler.»⁹⁴

(92) SEVÜK, İsmail Habib, Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1925, s. 410.

(93) TANPINAR, Ahmed Hamdi, İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1941, cüz 3, s. 207 - 210.

(94) BİLGEĞİL, M. Kaya, Ziyâ Paşa Üzerine Bir Araştırma, Erzurum 1970, s. 210 - 211.

Ahmed Vefik Paşa'nın masonluğunu sadece isim olarak öğrenebiliyoruz. Faaliyetlerinin çok gizli olduğunu bildiğimiz mason localarından, Paşa, hangisine kaydoldu ve nasıl faaliyetler yürüttü, henüz bilinmiyor. A. Vefik Paşa'yla birlikte onun çevresini teşkil eden ve bize çok büyüğü gözükten, diğer isimlerin de bilinmesinde fayda umulduğu için, listeyi biraz geniş nakletmek durumunda kaldık. Böylece Paşa'nın çevresi de öğrenilmiş oluyor.

İLMİ ÇALIŞMALARI VE ALLÂMELİĞİ :

İlk anda, «Siyâsî hayatta biraz silik bir şahsiyettir. İlim ve edebiyat hayatımızda parlak, ehemmiyetli bir yeri vardır.»⁹⁵ şeklinde bir görüşle karşılaşılıyor. Paşa, şüphesiz ki devlet adamlığını pek becerememiştir. Avrupada okumuş, sefirliklerde bulunmuş, hayatını ilme vakfetmiş olan Ahmed Vefik Paşa'nın meb'ûsları keyfî bir şekilde def ve teb'id etmesi hayretle karşılandığına göre;⁹⁶ her halde siyâsî kifâyetsizliğinden bahsedilmek isteniyor. İlimin de onu olgunluk derecesine götüremediği zehâbı da kendiliğinden beliriyor. Dolayısıyla Paşa ile ilgili olarak yaygınlık kazanan, âlimlik ve ağırbaşlılık kanaati de zedelenmiş oluyor.

«Çalışmaktan usanmıyan, öğrenmek ve öğretmekten bezmiyen Ahmed Vefik Paşa, yerken, hattâ yatarken okumağı âdet edinmişti. Çok zaman yatağında, elinde okuduğı kitap bulunduğu halde, uyukladığı görülürdü. Gençliğimiz için ciddi bir örnek teşkil etmesi lâzım gelen bu adam memleketimizin hem ilmine, hem de fennine büyük büyük hizmetler etmiştir.»⁹⁷ Bu satırlardan Paşa'nın çalışmasını ve okuma zevkini öğrenmiş oluyoruz.

Bu kadar okumağı seven Paşa'nın aynı zamanda, çok büyük bir kütüphanesi vardır : «Vefatında türk, arab, acem, ingiliz, fransız lisanlarına aid onsekiz bin cilt kitap bırakmış.»⁹⁸ tır. Yine bu hususta, Paşa'nın büyük bir kütüphanesinin olduğu; fakat buna nisbette eser yazmamış olmasına temâs ediliyor : «Nadir ve yazma bir çok tarihleri de ihtivâ eden büyük ve mühim bir kütübhâneye mâlik olan, şark ve garb dillerinin pek çoğuna vâkıf bulunan bu zat ilminin derinliği nisbetinde bir şey yazmamış ve yalnız mekteplerde okutulmak üzere Fezleke-i Tarih-i Osmânî adlı küçük bir kitap kaleme almışdır.»⁹⁹ Paşa'nın gayri matbû eserlerinin bulunduğu, bunlardan Tarih-i Kâinat isimli tamamlanmış olan çok kıymetli bir eserinin de bir yangında kaybolduğu¹⁰⁰ iddiâ edilmektedir. Gö-

(95) SEVENGİL, Refik Ahmed, Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu, İstanbul 1934, c. I, s. 48.

(96) PÂKALIN, Mehmet Zeki, a.g.e. s. 91.

(97) ERTAYLAN, İsmail Hikmet, a.g.e. s. 20.

(98) Muâllimler Mecmuâsı, Mayıs 1925, sayı 31, sene 3.

(99) YINANÇ, Mükrimin Halil, Tanzimat I, (Maarif Vekâleti) İstanbul 1940, s. 577.

(100) Muâllimler Mecmuâsı, Mayıs 1925, sayı 31, sene 3.

rülüyor ki, Paşa 70 seneyi aşkın ömür sürmesine rağmen, böyle bir kütüphâne içinde pek verimli bir çalışma yapmağa nedense pek fırsat bulamamıştır.

Ahmed Vefik Paşa'nın ilmî seviyesini tesbit etmeğe devam edersek şu görüşlerle karşılaşırız : «A. V. Paşa zamanın meşhûr âlimlerinden, hattâ allâmelerindendi : «Encümen-i Dâniş»e a'za olmuştu. Şark ve Garp lisanlarına vâkıfıdı. Riyazisi kuvvetliydi. Birçok ulûm ve fûnûnu biliyordu. Bilhassa lisanîyûndandı, bizde lisanîyât ilminin pîri telâkkî edilir.»¹⁰¹ «O, bilgi bakımından çok yüksek bir şahsiyetti. Canlı bir ansiklopedi sayılacak kadarengin ma'lûmatı vardı... Ahmed Vefik Paşa, Avrupada da bugün bir âlim şöhreti kazanmıştı. Kendisi bir kelime hakkındaki şübhelelerini gidermek için Avrupa âlimlerine müracaat ettiği gibi onlar da ona müracaat ederlerdi. Koca âlim her mevzuu, kırk kırk yararcasına incelediğinden bir tek kelime üzerinde muhabere, bazen koca bir dosya halini alırdı.»¹⁰²

Yukarıda Paşa'nın ilmî seviyesine dair ileri sürülen umumî fikir ve hükümlerden başka; Paşa'nın tarihçiliği, halkiyâtçılığı ve ilâhiyatçılığı hakkında da bir takım görüşler beyân edilmiştir. Bu görüş sahibleri de, Paşa'yı; Paşa'nın yaptığı çalışmaların sahasında diğer çalışma yapanlarla hiç mukayese yapmadan Meselâ; A. Cevdet Paşa, Mütercim Âsım Efendi, Şemseddin Sâmî, Babanzâde Ahmed Nâim v.b. şahsiyetlerle hiç mukayese etmeden— övücü hükümler vermişlerdir. Bunlardan komşusu ve Robert Kolej'in müdürü George Washburn'un, görüşleri oldukça çarpıcıdır :

«Ahmed Vefik Paşa büyük bir lisâniyatçı idi. On altı lisana ve Avrupa'nın klâsik muharrirlerine âşinâ olup hükümette en yüksek mevkiler işgal etmiş büyük bir ıslâhâtçı ve namuslu bir adamdı. Bir türk me'muru için pek nâdir olan bir şey. Fakat onun idâre hususundaki fikirleri tamamen oriental idi. Ve zannedersem onun için ideâl hükümdar Harûnürreşid'di.»¹⁰³ (Bu görüşün kısmen de olsa, yorumlanması gerekir : Türk edebiyat tarihinde —Paşa hariç tutulursa— böylesine lisana âşinâ olan bir başka kimse dahi yoktur. «Bir türk me'muru için pek nâdir olan bir şey» tâbirinde ise, türk ilim ve devlet adamlarına karşı —Tabii Paşa bundan müstesnâ oluyor— istihfâflı bir bakış hâkimdir. Avrupalıdan başka ne bekleyebiliriz ki? Ammâ, Paşa'ya hususî bir değer atfetmesi ise oldukça mânidar. Ayrıca Paşa'ya hem ıslahatçı diyor ve hem de idâre ile il-

(101) SEVÜK, İsmail Habib, Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1925, s. 409.

(102) Hayat Ansiklopedisi, İstanbul 1936, c. 10, s. 4444.

(103) PÂKALIN, Mehmed Zeki, a.g.e. c. 3, s. 124.

gili fikrinin garbîca olmadığı söyleniyor. Diğer taraftan garplı olduğu söylenen Paşa'nın ideâl hükümdarının Harunürreşid olması görüşü de oldukça garib gözüküyor.)

Paşa'nın tarihçiliği de fazla büyütülmüştür. Mükrimin Halil Yınanç'ın mütalâası, bu hususta daha ma'kûl gözükmektedir: «Tarihe dâir ise Ahmed Vefik Paşa'nın ilk Darülfünündaki takrirlerinden müteşekkil (Hikmet-i Tarih) nâmında —o zaman için belki müfid (faydalı) olan— acib bir risâlesi vardır.»¹⁰⁴

«Ahmed Vefik Paşa asrın ilim telâkkilerine vâkıfıdır. Çocukluğunda kuvvetli bir tahsil devresi geçirmişti. Alexandre Dümas Fils sınıf arkadaşı imiş. Paris sefirlüğünde hürmet görüyormuş. Daha evvel sonradan Fransanın ilk cumhûrreisi Thiers'ri büyük bir hükümet adamı olan Jules Favre'ri tanımış... Avrupalı gibi düşünüyormuş... Türkçe darbimeselleri toplamakda, lisânın sâdeliğinde, çağatayca ilk meşgul olmakta hususi bir zevk hissetmiştir.»¹⁰⁵ Bu müşâhedeye de mitoloji hâkim. Üstelik bir devrin psikolojisini de veriyor. Alexandre Dümas Fils ile sınıf arkadaşı olsa ne olur, olmasa ne olur ki? Ammâ, bu görüşü paylaşanlar için «avrupalı gibi düşünmek» çok mukaddes bir şey tabii.

Türk eedbiyatının yeni bir istikâmet kazanabilmesi için Paşa, türk folkloruna çok değer veriyor ve dolayısıyla dilin özlülük kazanmasını da, türk halk bilgisi malzemelerinin değerlendirilmesine bağlıyor.¹⁰⁶ Kolay kolay herkesi beğenmeyen, ama Hâmidle N. Kemal'i üstad tanıyan, Süleyman Nazif Paşa için sunları söylüyor: «Tarih-i siyasiyata sefir, vali, meclis-i meb'ûsan reisi ve başvekil sıfatlarıyla geçecek olan bu zatın tarih-i edebiyatımızda ilk müceddidlerin başında dahil olmasını hakkaniyet icâb ve emreder.»¹⁰⁷ Buna göre, Süleyman Nazif, Paşa'nın müceddidliğini ortaya atmakla kalmıyor. Aynı zamanda bu vasfın bir hakkaniyet ölçüsü olması lâzım geldiğine inanıyor.

Süleyman Nazif'in üstadı Nâmık Kemâl ise, Abdülhak Hâmid'e gönderdiği bir mektupta, Paşa ile ilgili büyük kanaatleri yıkıyor: «Aman! Ahmed Vefik Paşa'ya muhayyirül'ukûl olacak ma'lûmatı nereden isnad ediyorsun da vafında «zûfünûn-t cünûn» yerine «mecnûn-i fünûn» tâbiri ni kullanıyorsun. O adam fransızca öğrenmiş. İngilizce de bilir. Ve anı da güzel bilirmiş. Çok kitap okumuş. Biraz hâfızası kuvvetli. Hâfızası kuvvetli olduğundan ziyâde hayali kuvvet ve kuvvet değil, bayağı galevân halinde. Yokdan mes'ele hattâ fen, hattâ fırsat bulursa kendine mahsûs

(104) Tanzimat I, (Maarif Vekâleti) İstanbul 1940, s. 592.

(105) Muâllimler Mecmuâsı, Mayıs 1925, sayı 31, sene 3.

(106) SEVENGİL, Refik Ahmed, Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu, İstanbul 1934, c. 1 s. 48 - 49.

(107) Peyâm Gazetesi, İstanbul 1921 - (1337), numara 1094.

ilim icâdına kalkışır.»¹⁰⁸ «Ben gençliğim zamanında ondan büyük şarlatanlar görmüştüm. Hattâ bazılarına da kapıldım... O adamcağız ilmen Fuâd Paşa'nın dediği gibi, «evrâk-ı perişândan ibaret bir sandıktır.» Ahlâkan Şinasi'nin dediği gibi —hâlif tu'ref— kâidesini kendimce amentübillâh addeylemiş bir mahlûkdur...» Gerçi, Paşa'nın yoktan mes'ele, ilim icâd edip hükümler verdiği biliniyordu. N. Kemâl da, diğer bir çok «Yeni Osmanlı» gibi, Paşa'yı sevmiyor ve Paşa'yı «şarlatan» olarak tavsif ediyor. N. Kemâl'e göre, devrinde Paşa'dan da büyük şarlatanlar vardır. Tabii, bu şarlatanlar kimdir onları açıklamıyor. N. Kemâl'in çok gerçekçiliğinin tuttuğu bu mektupta, araya Paşa'nın ahlâk ve mizacını da sokarak; akıllara hayret verecek ilminin asla olmadığını, ancak galeyân halinde bir hayâlinin olduğunu savunuyor. Nâmık Kemâl'in böyle hiddetli bir uslûp kullanmasının esbâb-ı mucibesi; A. Vefik Paşa'nın meblûsânı dağıtması gibi meşrûtiyete mugâyir efâlde bulunmasıyla izâh ediliyor.¹⁰⁹

Mehmed Ali Aynî, Cevdet Paşa ile Subhî Paşa'yı, Ahmed Vefik Paşayı, Hayrullâh Efendi'yi kemâl-i hürmetle yâd ederken, A. Vefik Paşa'nın Darülfünûnda «**Hikmet-i Tarih**» okutmasından olacak ki Cevdet Paşayı pek dikkâte almadan A. Vefik Paşa'yı terviç ediyor: «**Bilhassa Ahmed Vefik Paşa'nın millî harsa ifâ ettiği hizmet cidden büyüktür.**»¹¹⁰

A. Vefik Paşa'yı sevdiren tek şey, uslûbundaki millî çeşnî ve yerliliktir. Avrupaî tarzda yenilik arayanlar bile Paşa'yı pek beğenmemişlerdir. A. Hamdi Tanpınar'a göre; Paşa'nın edebî faaliyeti de derli toplu değildir, edebî faaliyetlerini mizâcıyla aynı paralelde görerek «**Edebî faaliyeti de aşağı yukarı, siyâsî hayatının ve bugüne kadar garâbeti anlatıla anlatıla bitirilemeyen kıyafetinin manzarasını arzeder.**»¹¹¹ diyor.

1863 ve sonrası «**Tasvîr-i Efkâr**» gazetesinde neşriyât arkadaşlığı yaptığı Sinasi'nin bile bu hususta Paşa'ya iyi not vermediği belli: «**Encümen-i Dâniş**» azası olması da Paşa'nın allâme olması demek değildir. Bu arada, Paşa'nın birkaç lisanı iyi bildiğini teslim etmek ve ilmî vasfının en baskın tarafının da bu olduğunu saklamamak gerekli. Eğer objektiflik mevzûbahis ise; Ahmed Vefik Paşa'nın zamanına göre okumuş ve belki de, kıymeti hâiz bilgisi olan bir şahsiyet olduğu görüşünü, hiçbir zaman büyük bir âlim ve müverrih haline getirmemek¹¹² en doğru ve en ma'kûl bir görüş olur.

(108) TANSEL, Fevziye Abdullah, Nâmık Kemâl'in Hususî Mektupları, Ankara 1969, c. II, s. 384 - 385.

(109) PÂKALIN, Mehmed Zeki, a.g.e. c. 3, s. 174 - 175.

(110) AYNÎ, Mehmed Ali, Dârülfünûn Tarihi, İstanbul 1930, s. 12.

(111) TANPINAR, Ahmed Hamdi, İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1941, cüz 3, s. 209.

DİLİ VE ESERLERİ :

DİLİ : Paşa'nın gerek te'lif ve gerekse tercüme eserlerinde kullandığı dilin sâde olduğu görüşü oldukça yaygın. Birçoğu gibi, Şemseddin Sâmî de aynı kanaâtte : «Meşhûr «Télémaque» hikâyesini dahi Kâmil Paşa merhûmun tımturaklı tercümesine karşı sâde bir surette lisanımıza nakletmişdir.»¹¹³ Yukarda söylendiği gibi, Ahmed Vefik Paşa, çocukluğundan itibaren Paris'te tahsil görmüş, fransızcaya daha iyi vâkîf ve her şeyden öncè, lisâniyatçı pozisyonunda. Bu yüzden sâde kalmayı başarmıştır.

Çağatayca demek, öztürkçe —Aslında da öztürkçe tâbiri doğru değildir. Dünyada medeniyet kurmuş her milletin dili, öz olmaktan çıkmıştır.— demekse, Paşa'nın bu yüzden; öz türkçeye çok değer verdiği için, büyük bir çağatay lûgati yazmak istediğini, fakat ömrünün vefâ etmediğini¹¹⁴ öğreniyoruz. Buna göre Paşa, öz türkçeci oluyor.

Paşa'nın dile dâir idealistçe çalışmaları şöyle anlatılıyor : «Türk dilinin yüceliğini, ona istiklâlini kazandırmaya çalışmıştır. Lûgat kitaplarımızda yalnız arabça, farsça kelimelerin konulması usûl olan bir zamanda sanki herkese inad bir lûgat kitabı yaparak içine eski yeni birçok türkçe sözleri toplayıp koydu.»¹¹⁵ İnsan görüşlere bakarsa, Paşa'da dil hususunda Nurullah Ataç'ın paradoksları varmış vehmine kapılıyor.

Nâmîk Kemâl'in (25 Muharrem 1292 tarihle Magosa'dan) Abdülhâk Hâmid'e gönderdiği bir mektupta, Ahmed Vefik Paşa'nın diliyle alay eder. «Gelelim türkçe imlâ, yeni tarz, eski şive bahislerine : Ben senin yerinde olsam «Zor Nikâhı» sahibine karşı «bizlara innâ vecednâ âbaünâ» demek ne asıl câiz oluserdir ki atalarımız çağatayinin minde bir kelimesin imlâyı aslısında bırakmamışlar. Ezan cümle (menin) divanda benim (göngül) yazanda gönül kullanublar. Buna hem kanaat itmeyubun Arabın (aybe) kelimesin heybe, Acemin (deroger) sıfatın dülger lâfızlarına tahvil ve daha nice nice kelimâtı beğendükleri imlâga tebdil etmişler. Görenek ise ancak olur. Bizim hod Buharayı şerif imlâ singi İslâmbol elfâzına naklimiz atalarımız tarikasındandır olmamak içindir.»¹¹⁶ Hod Buharayı Şerif diye alaya aldığı mektûbu şöyle devam ettiriyor : «Zor Nikâhı sahibinin ve edib Sâmî ve münsî Kâmil veya kendi i'tikadlarınca şey-

(112) PÂKALIN, Mehmed Zeki, a.g.e. c. 3, s. 269.

(113) Şemseddin Sâmî, Kâmûs'ül - A'lâm, İstanbul 1316, c. 6, s. 4689.

(114) Hayat Ansiklopedisi, İstanbul 1936, c. 10, s. 4445.

(115) SEVENGİL, Refik Ahmed, a.g.e. İstanbul 1934, c. I, s. 48.

(116) Ebüzziyâ Tevfik, Nümûne-i Edebiyat-ı Osmâniye, (Kostantiniye) İstanbul 1306 s. 441.

hü'r-reisi efâdil hazerât veya tenk reylerine ittiba' değil sözlerini bile okumak senin için tenezzüldür.»¹¹⁷ «Usanmaz kendini insan bilen halka hizmetten» diyen şâir, A. Hamid'e öğütler vererek, Paşa ve Paşa gibilerin görüşlerine iltifât etme, hattâ okumağa bile tenezzül etme! dediği bu görüşünü, halka yönelik bir Paşa'nın —dil ile ilgili bir halkçılık— talih-sizliği olarak mı yorumlamak gerekir? Yoksa yine siyasî bir hincin eseri olarak mı değerlendirmeli? N. Kemâl A. Vefik Paşa ile ilgili övgülere doğrusu hiç tahammül edemiyor.

Kendi eserlerinde üslûba ve dil mükemmeliyetine çok değer veren Ahmed Hamdi Tanpınar, Paşa'nın dili ile ilgili şunları söyler: «Faaliyetinin asıl mekânizmasını veren dil hususunda muayyen bir zevk sahibi olmamış, en basit ve sâde tâbirlerle en garib ve işitilmedik arabça, farsça kelimeleri, mâ'nâsız seciilerle üslûbuna geçirmiştir. Devrine göre, Avrupa lisanlarından da epeyce kelime kullanır. Ayrıca türkçe kelimelerin muayyen imlâsı olmadığı ve binaenâleyh, aslına göre yazılması lâzım geldiği bahanesi ile, bir eserinde geçen bir kelimeyi, diğer bir eserinde bizzat kendisinin dahi beğenmeyip, terk edeceği bir tarzda yazmış olması, ona karşı yapılan belli başlı itirazlardandır.»¹¹⁸ Paşa'nın, dilde muayyen bir zevk sahibi olmadığını, divân nesrini denediğini, hele öztürkçecilikle hiç de te'lif-i kâbil olmayan avrupa lisanlarından türkçeye kelimeler soktuğunu (v.b.) bu arada öğrenmiş oluyoruz.

ESERLERİ :

LÛGAT : 1 — **Lehçe-i Osmânî**, yalnız birinci kısım iki cild 1293 (1876). Birinci ve ikinci kısımlar bir arada 1306 (1888 - 89).

TARİH : 1 — **Hikmet-i Tarih**; Darülfünûnda verilen ders notları, **Tasvir-i Efkâr** gazetesinin 70 inci sayısından itibaren kitap sahifesi şeklinde tefrikâ edilmiştir. (70 - 76 düzenli olarak, 76 - 83 ncü sayıya kadar da aralıklı olarak).

2 — **Şecere-i Türkî**, Ebülgâzî Bahadır Han'ın eserinin Çağatay lehçesinden Anadolu lehçesine nâkili. **Tasvir-i Efkâr** gazetesinin 131 inci sayısından itibaren kitap sahifesi şeklinde tefrikâ edilmiştir.

3 — **Fezleke-i Tarih-i Osmânî**, Rüştîye mektepleri için yazılmış olup bir çok def'âlar izinli ve izinsiz olarak basılmıştır. (İlk baskı 1286 - 1869, 8 ve 11 inci baskı 1302 - 1885).

(117) Ebüzziyâ Tefvik, a.g.e. s. 444.

(118) TANPINAR, Ahmed Hamdi, Islâm Ansiklopedisi, İstanbul 1941, cüz 3, s. 209

HIKÂYE : 1 — **Hikâye-i Hikemiye-i Mikromega**, (Voltaire'den tercüme) 25 Ramazan 1288 (Birinci kânun 1871).

2 — **Telemak Tercümesi**, (Fénélon'dan) 1298 (1881).

3 — **Cilblâs Santillani'nin Sergüzeşti**, (Le Sage'dan tercüme) 1303 (1886).

TIYATRO : 1 — **Zor Nikâhı** (Le Mariage forcé) 1 fasıl komedyâ.

2 — **Zorakî Tabîb** (Le Médecin malgré Lui) 3 fasıl komedyâ.

3 — **Yorgakî Dandini** (Georges Dandin) 3 fasıl komedyâ.

4 — **İnfîâl-i Aşk** (Le Dépit amoureux) 3 fasıl komedyâ.

5 — **Dudâ Kuşları** (Les Précieuse ridicules) 1 fasıl komedyâ.

6 — **Don Civanî** (Don Juan) 5 fasıl komedyâ.

7 — **Tabîb-i Aşk** (L'Amour médecin) 3 fasıl komedyâ.

8 — **Adamcıl** (Le Misanthrope) 5 fasıl komedyâ.

9 — **Savruk** (L'Etourdi) 5 fasıl komedyâ.

10 — **Tartüf** (Le Tartuffe) 5 fasıl komedyâ.

11 — **Azarya** (L'avare) 5 fasıl komedyâ.

12 — **Kadınlar Mektebi** (L'Ecole des Femmes) 5 fasıl komedyâ.

13 — **Okumuşlar** (Les Femmes savantes) 5 fasıl komedyâ.

14 — **Dekbazlık** (Les Fourberies de Scapin) 3 fasıl komedyâ.

15 — **Merakî** (Le Malade imaginaire) 3 fasıl komedyâ.

16 — **Kocalar Mektebi** (L'Ecole des Maries) 3 fasıl komedyâ.

17 — **Ernani** (Hercani) Victor Hugo'dan tercüme.

18 — **Aslan Avcıları —yahut— Hak Yerini Bulur**, 2 fasıl komedyâ 1303 (1886).

ÇEŞİTLİ —yazdığı veya basılmasına yardım ettiği— **ESERLERİ :**

1 — **Salnâme** (1846 - 47, 1848 - 49) basılan ilk eseri.

2 — **Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl**, (1852) Türkçe atasözlerinin alfabetik olarak sıralandığı, halk tâbirlerine de yer veren bir eser.

3 — **Dalkavuknâme**, (Les Parasites) (1287 - 1870). Visalikî Efendi'nin Lucien'den tercüme ettiği bu esere yardımda bulundu.

4 — **Mahbûb'ül - Kulûb**, (Mîr Alî Şir Nevâi'den) (1289 - 1872) Belin ile birlikte hazırladıkları bir eser.

TIYATRO TIRYAKILIĞI :

Paşa'nın tiyatro çalışmalarını millileştiren yorumlara göre, güya Paşa, örfümüze uymayan eserleri adapte yoluna gitmemiştir. Paşa'nın çalışmalarında ağır basan taraf tiyatrolarıdır. Onda tiyatroya karşı bir tutku vardır. Çocukluğunda Paris'te içine düştüğü bu müfrit tutkuyu kısmen de olsa bertaraf edemeyerek, devlet kademelerindeki —bilhassa Bursa valiliği esnasında— resmî mesâisinin arasına sokmuştur. Bu çalışmalar kendisi ve belki de türk edebiyatı için faydalı olabilir. Resmî mesâilerin dışında da pek tabii bu yolda çalışmalar yapabildi. Paşa'nın bu çalışması; ister istemez insana **Kanûnî Sultan Süleyman**'ın bir sefer esnasında atının kırılan eğerini gizlice tamir eden Yeniçeriye, ordunun içine tamirci karışmış diye askerlikten atması hâdisesini hatırlatıyor.

Paşa gerçekten bu yolda ustadır. Bilhassa «kendisinde bir nevi komik icat kabiliyeti vardır.»¹¹⁹ Türk tiyatrosunun yükselmesini çocukluğunda kafasına koyan, Paşa'nın bu yolda canla başla çalıştığı söylenir. **Molière** Paşa'yı caneviden vurur. Bunu adapte ve tercüme etmek için sadece kendisi çalışmaz, bu arada bir de ekip kurar. Bir taraftan Bursa Valiliği, diğer taraftan kurduğu «**Tiyatro Muhibleri**» Cemiyetini idâre eder. **Gedik Paşa Tiyatrosu**, **Sultan Abdülhamid** tarafından yıktırıldığı zaman —Gedik Paşa Tiyatrosu o günlerde ermeni anarşistlerinin yuvalandığı bir yer olduğunu, devlete karşı olanların tiyatro çalışmaları adı altında bir nevi hücre faaliyetleri yürüttüklerini ayrıca söylemeğe lüzum yoktur.— Ahmed Vefik Paşa Bursa'da validir. İstanbul'daki bütün tiyatrocular Bursa'ya giderek tiyatro muhibbi Paşa'ya sığınır. Burada bizzat Paşa, tarafından teşekkür ettirilen hey'etin başına **Tomas Fasulyacıyan** getirilir ve vilâyet adına yaptırdığı tiyatro binasını **Fasulyacıyan** hey'etine mecânî olarak terkeder. Paşa, burada halkı cebren tiyatroya sevkeder. Oyun esnasında adetâ bir amigo gibi, kendisi el çırparsa halka da el çırpır, kendisi el çırpmadığı zaman el çırpınları ise âlenen tekdir eder.¹²⁰ Provaları bizzat idâre eder. Kostümlerin modellerini verir, asılları gibi olsun diye Avrupa'dan perukalarını getirtmeyi ihmâl da etmiyor.

Bugün içtimaî bünyemizi saran ve moral geceleri adı altında kendisini memleket ve cemiyet problemlerinden tecrid eden muayyen bir kesimin katılmış eğlenceleri Paşa'nın bu tiyatro çalışmalarıyla da bir nevi başlamış oluyor. Çünkü halk tiyatroyu tam olarak sevmiyor.

(119) TANPINAR, Ahmed Hamdi, İslâm Ansiklopedisi, a.g.m.

(120) Perde ve Sahne, İstanbul kineikânun 1942, sayı 10.

Bu arada Ziya Paşa'nın da Adana'da valiliği esnasında bir tiyatro te'sisine kalktığı ve bu teşebüsünün halk tarafından aksülâmelle karşılandığı¹²¹ hatırlanırsa; vâlilerin nelerle meşgul oldukları, halkın ise idarecilerinden neler bekledikleri ve bu aksülâmellerinin «yobazlık» ve «gericilik»le tavsif edilerek halka haksızlık ve zulûm yapıldığını yakından müşâhede etmek mümkündür.

A. Vefik Paşa'nın **Molière**'i çok sevmesi ve bu lezzeti halka da tattırmak istemesi yolundaki iddiâ ile Molière'in memleketimizde bir örneği olması ve bu yoldaki büyük hizmetleri mes'elesi yorumlanmazı icâbeden hususlardır.

Paşa'nın tiyatro tiryakiliği ve kendini bu yolda bilhassa adapte ve tercümelere vermesini Reşat Nuri Güntekin daha değişik bir şekilde tevilâle gitmiştir: **Paşa, memlekette yerli malı eserle tiyatro kurulamıyacağını biliyordu. Fakat yabancı eser tercümesiyle bunun kabil olamayacağını anlayacak kadar da mütakâmil kafalı ve san'at işlerinin vâkıf idi.**¹²² Tiyatro da bir mekteb olarak değerlendirilen A. Vefik Paşa, maalesef yerli bir tiyatro kuramamıştır. **Cemil Meriç, «Tercüme fetihtir»** diyor. Eğer dile hâkim olmaksızın, Paşa, bu işi becermiş ve Molière'i fethetmiştir. **«Basi: görüşler, Paşa'nın edebiyata hizmetini yalnız tercümeyle ihisar ettirirler. Halbuki hakikât, büsbütün başka ve yüksektir. Molière, belki yeryüzünde kendi dehâsına en uygun tercümânı, Paşa'da buldu. «Adabte»lere he'e bir bakınız. «Tatbik»in bu kemâli karşısında aklınıza durgunluk gelir.»**¹²³ Paşa'nın tâ çocukluğundan aklına koyup vâlilik işlerini —bir miktar bile olsa— askıya alarak Molière'i fethi eğer millî kültür ve medeniyet açısından kayda değerse, o zaman mes'ele yok demektir. Aklımıza durgunluk gelir. Tercümelerinden dolayı Paşa'yı hiç küçümseyemeyiz. Paşa'nın ayrıca, insan psikolojisini çok iyi yakaladığı söylenir. **Jorj Danden'i, Yorgaki Dandini** adıyla bir rum hayatına **Avare**'ri Azar ya namıyla bir yahudi hayatına maledişi gibi...

Paşa'nın Molière'den iktibas ettiği külliyyatı bir şahikâ olarak telâkki edilirken¹²⁴ Süleyman Nazif tarafından da **«Molière'in Ahmed Vefik Paşa kalemiyle olan tercümeleri de mütercimnin garabeti mi'zâcından büyük mikyasta hisseyâb olmuş. Frenklerin adaptasyon dedikleri nakil ve iktibasları da âlel'acâib şeyler. Bununla beraber hizmet etmiş.»**¹²⁵ denilerek hizmet etmiş ama o kadar büyütülecek derecede değildir şeklinde istih-

(121) TOROS, Taha, Ziyâ Paşa'nın Adana Valiliği, Adana... s. 14.

(122) Vatan Gazetesi, 1 Nisan 1941.

(123) Yeni Mecmuâ, 23 Ağustos 1940, İstanbul sene 2, c. 4, sayı 69.

(124) Servet-i Fünûn Mecmuâsı, İstanbul, 9 Nisan 1341, numara 1495-2, s. 340.

(125) Peyâm Gazetesi, İstanbul 1921, nu 1094.

faalla karışık bir hükme bağlanıyor. Hece vezniyle yaptığı tercümeleeri türkçülüğünün bir davranışı olarak değerlendiren türkçülere karşı Ahmed Hamdi Tanpınar; «Hece vezniyle yaptığı manzûm tercümelerde bir muvaffakiyet gösterdiği iddiâ olunamaz. Mensûr tercümelerinde asla ve eserin yürüyüşüne sâdiktir.»¹²⁶ diyerek Paşanın şiire pek yatkın olduğunu beyan eder.

NETİCE :

Daha çok övülen ve bazen de hafife alınan Ahmed Vefik Paşa'nın ölümünden 86 yıl sonra daha iyi ve vazih bir şekilde değerlendirilmesi gerekir. Çevresi, ilmî ve çok değişik mi'zâcına bağlı olarak genişleyen ve daralan faaliyetlerinin ve bilhassa çok sıkı bir mes'uliyet duygusu isteyen devlet adamlığının şimdiye kadar gerçek mihrakına oturtulmadığı görülüyor. Devlet-i Âli'yyenin çok zor şartlarla imtihan olduğu günlerde Paşa, üzerine düşeni ciddî bir şekilde yerine getirmemiştir. Nefis tezkiyesi yaparak, çarpık mizâcını devlet adamlığı ve otoritesi yolunda eritememiş ve muayyen de olsa bir olgunluk kazanamamıştır.

«İlk büyük edebî mütercimlerimizden biri»¹²⁷ olmakla birlikte mensur tercümelerinde kullandığı nesir Cevdet Paşa nesrinin mükemmeliyetine ulaşmış değildir. Paşa'nın konuştuğu ve yazdığı yabancı lisanların sayısı bir hayli kabarıktır : arapça, farsça, fransızca, lâtinçe, italyanca, rus, alman, ingiliz, eski yunan lisanlarını da anladığı ve çağatayca ile ibranice üzerinde çalışmalar yaptığı söylenir. Bunlara göre Paşa, lisaniyâtçı bir mütercimdir.

Bundan başka Paşa için «İslâm filozofu» sıfatı da kullanılmaktadır. Felsefe şüpheden doğduğu ve islâmiyet de şüpheyeye mahal olmadığına göre; İslâm'da felsefe ve felsefenin filozofu yoktur. «Ahmed Vefik Paşa, zamanına göre, hakikâten âlimdi. Bütün bulunduğu işlerden ziyâde de «Encümen-i Dâniş» a'zâlığına lâyıktı. Orada da birçok ilmî ve fâideli işler görmüştür.»¹²⁸ Paşa bu görüşlerin son kısmına girebilir. O çok büyük âlim olmamakla birlikte büyük bir lûgat âlimi de değildir. Zamanına göre muayyen ve bu muayyenlik içinde iyi bir bilgi sahibi olduğu söylenebilir.

Paşa tiyatrolarıyla meşgûl olsaydı «Encümen-i Dâniş'de faaliyetler gösterseydi, kitapları arasında ve Boğaz'ı seyrederek okusaydı, yazsaydı. Kendince hükümler icad etmeseydi ve hele devlet işlerine hiç kendisini bulaştırmasaydı daha ahenkli bir hayata sahip olurdu. Hele hele kendisini «Devlet-i Aliyye»'den üstün görmek gibi bir delâlete düşmesevdi .

(126) TANPINAR, Ahmed Hamdi, İslâm Ansiklopedisi, a.g.m.

(127) TANPINAR, Ahmed Hamdi, İslâm Ansiklopedisi, a.g.m.

(128) ERTAYLAN, İsmail Hikmet, a.g.e. s. 10.

İNANABİLSEM

Prof. Dr. Ali Nihad TARLAN

Oturduğum koltuğun cilâlı tahtasına tahta desem inansam!

Kumaşa kumaş desem, yayına yay desem de bunlara hep inansam!

Şu koltuğa ne olur, rahat rahat yaşlansam!...

Suya su, bardağa cam desem buna inansam!

Rahatça bir su içsem, serin suya bir kansam!...

Ellerime bakarken kıvranan bir canavar, bir yabancı görmesem;

Bu da benim elimdir diyebilsem Yarabbi!

Et bana yabancıdır, kemik bana yabancı!...

Herşey bana yabancı!... Beni bulamıyorum.

Bu yazımızda mevzuumuz, **Divan Edebiyatımızda** çok değişik bir simâ olan **Nef'î**'dir. Nef'î, sarsılmaz inancı, bükülmez bileği, yorulmak bilmez dîmağı, cesaretle dolu yüreği, kısılmak bilmeyen gür sesiyle **Türk Edebiyatı**'nda değişik konuları, üstün şiir kâbiliyetiyle yoğurarak yepyeni bir akımın temsilcisi olmuştur. Nef'î kadar hiç bir şair, **Türk Toplumunun** bünyesinde açılan sosyal mes'elelere açık yüreklilikle parmak basamamıştır. Nef'î'nin bu görüşünü takdirle karşılamakla beraber üzülmemek elde değil. Böyle büyük bir şâirin dilini tutamaması, çıkışlarını yerine göre yapamaması, **Türk Edebiyatı**'nda erken ölüm olayı ile çok büyük bir boşluk bırakmıştır.

HAYATI : Nef'î (1572 — 1635) aslen Erzurum lüdür. Asıl adı Ömer'dir. Bugün Pasinler adı ile anılan Hasankale'de doğmuştur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Buna rağmen 1572'de doğduğu tahmin edilmektedir. Buna da kaynak, 1625'te Sadrazâm olan Hâfız Ahmed Paşa'ya yazdığı bir kasidesinde «otuz yıldan beri şiir yazdığını» söylemesidir.

Türk Edebiyatı'nda mahlas (takma ad) kullanmak hemen hemen bir gelenek haline gelmiştir. Nef'î de bu geleneğe uyarak önce «zarara mensup» anlamına gelen «**Darri**» mahlasını kullanmış; daha sonra da takdirini kazanmış olduğu tarihçi **Mustafa Âli**'nin tavsiyesine uyarak **Nef'î** mahlasını almıştır. Türk Edebiyatı'nın en büyük ustalarından biri olan Nef'î'nin babası Mehmet Bey'dir. Mehmed Bey âilesini yalnız bırakarak Kırım Hanı'nın yanına gitmiş ve Kırım Hanları'nın hizmetinde bulunmuştur. Burada rahat bir hayata kavuşmuş olan Mehmed Bey, âilesini Hasankale'de bıraktığından onlarla sık sık temas kurma imkânı bulamamıştır. Bu yüzden de âilesi zaman zaman sıkıntılar çekmiştir. Genç yaşta şiir yazmaya başlamış olan Nef'î, babasının ekndileriyle ilgilenmediğini hissedince onu hicvederek şöyle demektedir:

Sa'âdet ile nedim olalı Peder Han'a
Ne mercimek görür oldu gözüm ne tarhana
Peder değil bu, belâ-yi siyahdır başıma.

Genç yaşta büyük bir kaabiliyete sahip olduğu anlaşılan Nef'î, Kuyucu Murad Paşa tarafından İstanbul'a gönderilir. İstanbul'a geliş sebepleri arasında, Kırım Hanı **Canıbek Giray**'ın da tavsiyede bulunduğu ve tarihçi **Mustafa Âli**'nin Anadolu'da defterdarlık ve mirlivâlık vazifesinde iken tanıyıp, sonradan İstanbul'a çağırdığı da rivayet edilmektedir.

Nef'i, İstanbul'a geldiğinde Sultan I. Ahmed pâdişah olarak bulunuyordu. Genç şâir padişah'a sunduğu bir kaç kasideden sonra, hemen tanındı.

Nef'i, yaşadığı devrin önemli dilleri olan Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilmektedir. Zira iyi bir medrese öğrenimi görmüştür.

İstanbul'a gelince bir çok ilim adamı ve sanatçılarla da tanıştıktan sonra çevresini, devlet adamları ve saray ile tamamlamış oldu. Hayatının otuz yılını İstanbul'da geçirmiş olan Nef'i, bir müddet de Edirne'de bulunmuştur. Bu zaman zarfında dört pâdişah devrini yaşamıştır. Bu padişahlardan üçü, aynı zamanda şâirdir. I. Ahmed (1603 — 1617), I. Mustafa (1617 — 1618, 1622 — 1623), II. Osman (1618 — 1622) ve IV. Murad (1623 — 1640)'ın takdirlerini kazanmış ve onlar tarafından himâye edilmiştir. En çok himâyeyi IV. Murad'dan görmüş ve O'nun zamanında şöhretinin zirvesine ulaşmıştır. Mizâç ve karakter itibâriyle IV. Murad'a çok benzediğinden ikisi gayet iyi anlaşmıştır. Kanunî'nin Baki ile övündüğü gibi IV. Murad da Nef'i ile övünmüş ve O'nu has meclislerine çağırarak şiirlerini zevkle dinlemiştir.

Büyük devlet adamları ve sanatçılar, O'nun şiirlerini beğeniyor ve çok değerli hediyelerle mükâfatlandırıyorlardı. Şâir padişahlardan I. Ahmed, Bahtî, II. Osman; Farisî, IV. Murad'da; Muradî mahlâslarıyla şiirler yazıyorlardı. Nef'i bu arada kâtipler zümresine iltihak etmiştir. I. Ahmed ve IV. Murad'ı çok seven Nef'i, I. Ahmed'e sekiz, IV. Murad'a da oniki kaside yazmıştır.

En rahat günleri I. Ahmed zamanına rastlar. Bu zamanlarda önce mâden mukataacısı, sonra da mâden kâtibi olmuştur.

Nef'i'nin kullandığı dil çok bozuk olduğu için hicivleri de çok sert ve berbattır. Dilini tutmasını bilmediği için ölümü de bu yüzden olmuştur. Çok sert ve küfürlü olan hicivleri, düşünce ve görüş bakımından kendisinden daha geri olan kimseleri ve devlet adamlarını çok kızdırmıştır. Bir çoklarını da destek olmaktan uzaklaştırmıştır.

Nef'iye karşı olanların kinleri şu sözlerle daha iyi anlaşılır:

«Adı Nef'i olan o hicivci şâirin öldürülmesi tıpkı engerek yılanın katli gibi, her dört mezhepte de vâciptir».

Hicivlerini toplamış olduğu **Siham-ı Kazâ** adındaki eserini, Sultan IV. Murad Beşiktaş'daki sarayında okurken tahtın yakınına bir yıldırım düşmüş, bunu bir uğursuzluk sayan padişah, kitabı elinden atarak Nef'i'yi saraya çağırılmış ve kendisinin bir daha hiciv yazmamaya tövbe ettirmiştir. Şâir Nef'i tövbe ederken bile, kendini tutamamış ve hicivle tövbe ederek şöyle demiştir:

**Bu günden ahdim olsun kimseyi hicvetmiyem, illâ
Vereydin ger icâzet hicvederdim baht-i nâ-sâzı**

Bir gün yine Bayram Paşa'yı hicvetmiş. Bunu duyan padişah, Nef'i'yi huzûra çağirtmiş ve yeni bir hiciv olup olmadığını sormuş. Nef'i de Bayram Paşa'ya yazdığı çok ağır hakaret ve küfür dolu hicvini cebinden çıkartarak padişah'a okumuştur. Sultan IV. Murad bu hicvi büyük bir zevkle dinledikten sonra Nef'i'yi uğurlamış, arkasından da Bayram Paşa'yı çağirtarak hicvi göstermiştir. Bunun üzerine Bayram Paşa, Nef'i'nin katli için Padişah'a yalvararak izin istemiş ve onun idâmı için ferman almıştı. Böylece Nef'i boğdurularak Sarayburnu'ndan denize atılmıştır. Bu olayı tarihçi Naimâ, şöyle anlatmaktadır :

Nef'i-i fakiri çağırdılar, gafilce geldi. Bir iyi azarlandıktan sonra: kaldırın! deyip Saray odunluğuna haps ve orada boğup denize attılar. Bayram Paşa, Nef'i'yi boğmalarına ferman edip dışarı çıkardıklarında, Boynu-eğri, çavuş başı imiş. Bir dağ adamı olduğu için Nef'i nin önüne düşüp:

— Gel Nef'i efendi, odunlukta bir hiciv düzecek kişi vardır. Gel gör! diye kaba saba tariz etmiş. Nef'i hayattan ümidini kesip:

Yürü, bildiğinden kalma bre mel'un hödük! demiş. Böylece Türk Edebiyatı'nın en büyük kasîde şâiri, dilinin kurbanı olmuştur.

Nef'i'nin san'at dünyasında bir düşünce şekli yoktur. Fikir hayatında dâima aşırılıklar yer alır. Bu yüzden hicivlerinde sınır, i'tidâl ve mantık ölçülerinin üstünde yüzer. Yaşadığı devrin üstünde ve çağdaşlarının dışında kalmıştır. Yazmış olduğu eserlerinde kılıfına sığmayan bir bıçak, yatağına sığmayan bir nehir gibi dâima taşıdığı görülür. Etrâfında bulunan her şeyi küçük bulur. Ve kendisindeki büyük san'atçı rûhunu hissetmenin ızdırâbı içinde yaşamaktadır.

Nef'i, Osmanlı Devleti'nin bozuk ve karışık bir döneminde İstanbul'a gelmiştir. Bir takım entrika ve ihtirasların döndüğü yoğun bir zamanda kendisini İstanbul'un ortasında yapayalnız bulmuştur. Herkes birbirinin yüzüne gülüyor, fakat arkadan da birbirlerinin kuyularını kazıyorlardı. Kadınlar ve saray ağaları, padişahları birer oyuncak gibi kullanıyor, din ve hukuk kanunları sarsılmış, iki yüzlülük fitne ve fesat son haddine varmış ve yalancılık Şeyhülislâm makamına kadar girmiştir. Bu ortamda, körle yatan şaşı kalkar misâli Nef'i, bu dönem dümenlere daha fazla dayanamıyarak sert mizâcının derinliklerindeki tepkiyi, o müthiş üslûbu ile haykırmaya başlamıştır. Dilinin bu kadar sert ve küfürlü olmasının sebebi sosyal durumun bozuk olmasına da bağlıdır. Çünkü zamanımızda da toplumumuzdaki sosyal bozuklukları Nef'i'nin üslûbuna benzer şekilde kaleme alanlar da vardır. Yalnız burada şunu da belirtmeliyiz ki, Nef'i, büyüklüğüne yakışır bir

mevkîde de bulunamamıştır. Kendisinden daha değersiz olanlar, şahsiyetlerinden ve güçlerinden daha büyük makamlarda buldukları halde, Nefî ancak bir iki küçük makam sâhibi olabilmiştir.

ŞAHSİYETİ VE SAN'ATI

Nefî toplunun bünyesinde meydana gelmiş olan bu bozukluk ve haksızlıklara karşı çok sert ve haşın tepkiler doğurmuştur. kabiliyetinin büyük bir kısmını bu yolsuzlukları hicvederek geçirmiştir. En değersiz kimselerin bile sadrazamlığa kadar yükselmelerini Nefî kendisine yediremezmiş ve liyâkatsiz olan bu kimseleri hicvederek, onları kamu oyuna açıklamış hem de onlardan bir nevi intikam almış. Üstelik Nefî, mistik yanı az olan bir kimsedir. Buna rağmen, mağrur bir san'at adamı olan Nefî hicivlerin yazarken, bu fenalıkların içerisinde kendisine **Mevlânâ'dan** başka mânevî bir sığınak da bulamamıştır. Nefî, çok atılgan ve hareketli bir destan şairidir. Sonsuz hayal gücü, ihtişamlı sesiyle büyük destan kahramanlarını övmek, kötü düşmanları yermek için yaratılmıştır.

Kaside yazdıkları kişileri oldukları gibi değil de, heyâlinde düşünmüş yaşattığı ve öyle olmalarını istediği için onları övmüştür. Korkak, zallın ve zayıf kimseleri birer fazilet adamı, birer kahraman gibi göstermiştir. Bu da kendisinin ne kadar güçlü bir şair olduğunu ortaya koyar. Malzemenin çürük olması mühim değildir. Şiirlerinde kendini üstün tuttuğu da görülür.

Padişah Genç Osman'a yazdığı şu mısralarda O'nu küçümseyerek «âferin» demiş ve taltif etmeye kalkmıştır.

Aferin! ey rûzigârın şehsüvâr-ı safderi

Arşa as şimdengerü tîğ-i süreyyâ - cevheri.

Şiirlerinde kendinden en çok bahseden şairdir. Eserlerinde kendi kendine acır ve takdir eder:

Öyle bir mehr-i muazzam gibi cûş etmişsin

Fakat eyvah, çorak yerde akıp gitmişsin

Sana bir başka zemîn başka zaman lâzımda

Sana bir âlem-i lâhût - nişân lâzımdı.

diyen Nefî, kendisini ve san'atını büyük gördüğünü ve kendisine daha üst, mevkilerde yer aradığını ilân eder.

SAN'ATI:

Nefî'nin san'atta göze çarpan ilk özelliği ihtişamlı bir âhenge sâhib olmasıdır. Bu âhenge sâhip olmak için, Türk, Arap ve Fars dillerinin kelime kaynaklarından faydalanmıştır. Bu bakımdan Divan şiirindeki, kâsidede rinde en ağırlı bir dile sâhip olduğu görülür. Diğer eserlerinde kullandığı dil biraz daha sâdedir. Fakat en önemli özelliklerinden biri kelimeleri dizisi

şeklindedir. Kelime hazinesi ne kadar geniş olursa olsun, şiirde en önemli özellik kelimeleri şiirdeki yerlerine yerleştirebilmektir. Nefî kelimeleri yana getirirken eserinde bir mûsikî âhenginin göze çarpmasını temin etmiştir. Bir savaşı anlatan şu mısralarında kılıçların şakırtısını duyar gibi oluyoruz:

**Saflar dizip hücum edilecek hayli düşmane
Dehşetle âsûmân-u zemin pür - figân olur.
Evc-i havâda sıyt-ı çekâcâk-ı tığden
Avâz-ı ra'd ü sâike reh-gümkünân olur.**

Nefî, hicivlerinde yalnız siyâset adamlarını değil aynı zamanda şâirleri ve âlimleri de hicvetmiştir. Nâdirî, Hâletî, Atâyî ve Fâizî gibi değerli şahsiyetler bile dilinden kurtulmamışlardır.

Şiirin ruhu ve edası yenidir. Türk Şiirine yetiştirdiği ruh kuvveti ve canlılığını minyatür san'at tarzına da getirmiş, ikisini berâber tabii bir kalıba dökmüştür. Bu bakımdan Millî Şiir akımımızın yenileşmesinde büyük bir tesiri vardır. Kendi devrine kadar gelen bütün Türk şâirlerinin Nefî üzerinde etkileri çoktur. Ayrıca İran şâirlerinin de üzerinde derin bir heyecan kaynağı görülür. Fakat en çok tesiri kendinden önce yaşamış olan Türk şâirlerinden almıştır. Nefî, şiirini, san'atın maddî unsurlarını kendi bünyesinde eriterek tamamen canlı, yeni bir dil meydana getirmiştir. Şiirdeki akıcılığı güzel söz söylemeyi, şiirin temel unsurları olan ritm, lirizm, renk ve ruh ile kaynaştırmıştır. Bu konuda tektir. Bu bakımdan dilin gelişmesine büyük katkılarda bulunmuştur. Dil ve ifâde hakimiyetinin ve zevk-i selim'in temsilcisidir. Kendinden sonra gelen şâirler üzerinde Nâilî'den Namık Kemâl'e kadar herkese te'sir etmiştir. Bütün Türk Edebiyatı'nın dili en sağlam, ahengi en üstün, ruhu en coşkun, parlak, enerjisi en bol şâiridir. Avrupa edebiyatında Nefî'yi andıran şâirler de vardır. **Şekspir** haşmetli tarafıyla Nefî'ye akrabadır. **Bayron** coşkunu ve hırçınlığı bakımından ona benzer.

Bayron, Yunan isyanında gönüllü olarak savaşa katılmış ve Yunanlıların yanında Türklere karşı savaşmıştır. Viktor Hügo, hayal ruh ve eda bakımından tam Nefî tipinde bir şâirdir.

İran Edebiyatını çok iyi bilen Nefî, İran'ın büyük şâirlerinden olan **Hâkânî, Hâfız, Örfî ve Enverî** ile yarışmaya girmiştir. Acemlerin en büyük kaside şâiri olan Enverî ile İran'ın ve hattâ şark edebiyatında yeni bir çığır açan Örfî'ye meydan okumuştur. Enverî ve Örfî'nin kasidelerini karşısına almış bunlara Türkçe'de daha güzellerini yazabileceğini ispata çalışmıştır. Tıpkı **Kâşgarlı Mahmud'un Divan-Lûgat-it Türk'ü, Acem ve Arap diline karşı yazdığı gibi**. Bu yönüyle de yeri ve zamanı gelince Türk diline, kültü-

rüne, medeniyetine ve millî olan her şeyine sâhip çıkmasını bilmiştir. Bir çok kasideleri Enverî'nin kasidelerine nazire olarak yazılmıştır. Bazen kasidenin nesip kısmını yazmadan doğrudan doğruya kasideye geçer, diğer kâideleri bozmadan bu denemeyi edebiyatımızda başarıyla uygulamış tek kişidir. Bu şekilde ancak Enverî yazabiliyordu.

Kasîde ve gazellerini pürüzsüz bir dil ile yazan şâir, hicivlerini rastgele bir üslûpla yazmıştır. Kasîde türünün en usta şâiri olan Nef'î, kendisine lâf atan Tahir Efendi'yi şöyle hicveder:

**Bize Tâhir Efendi kelp demiş
İltifâtı bu sözde zâhirdir.
Mâlîki mezhebim benim zîrâ
İtikadımca kelp Tâhir dir.**

Gürcü Mehmet Paşa'yı hicvederken de şöyle diyor:

**Gürcü hınziri, a segsûn-u muazzam, a köpek!
Kande sen, kande nigezbân-i âlem, a köpek!
Vay ol devlete kim ola mürebbîsi anın
• Bir senin gibi denî cehl-i mücessem'a köpek!
Ne güne kaldı, medet! Devlet-i Âlî Osman...
Hey yazık, hey ne musîbet, bu ne mâtem, a köpek!
Sen kadar düşmân-ı devlet mi olur, a hınzır!
Ne durur saltanatın sâhibi bilsem, a köpek!
Addolunsa eğer esbâb-ı nizâm-ı devlet
Seni katleylemedir cümlâden akdem, a köpek!
Sana şetmeylemek olursa eğer katle sebep,
Katlâm eyle hemen durma demâdem, a köpek!
File nâçâr meğer yüklediler tâbûtun,
Çekemez ciyfe-i murdârını âlem, a köpek!
Kâfirim eger seni hicvettiğime nâdim isem,
Hak huzûrunda ya senden utanırsam, a köpek!
Ki ferâmuş edip ol mertebe zahmın acısın
Kudurup yine ısırдын beni muhkem a köpek!
İtikadımca gazâ eyledim, inşâallah,
Hak bilir yok yere ben kimseye sövmem, a köpek!
Haşredek sağ kalırsam da sana şetmederim:
Hak sözü söylemeden hiç usanmam, a köpek!**

Yine Nef'î, o devirde meydana gelen kılık ve kıyâfet, saç - sakal ve süslenme ile ilgili konulara da temas ederek şöyle diyor:

Gelmedi şehrimde olmağa bundan evvel
Böyle rustâi şekil böyle acâip heykel

Nedir ol turfa şemâil nedir ol ucbe likâ
Şöhre-i şehir değil, şehre-i dehr olsa mehel

O yoluk kaşlar ile ol semeri eğri burun
O Acem mâisi gözler ve o zernîci sakal.

Ata sözü haline gelmiş olan mısra'ları da vardır:

Dediler Zâti'ye bir kaç gammaz
Bâki-i zağ oğurlar sözünü
Dedi ol bülbül-ü gülzâr-ı sühân
Besle kargayı çıkarsın gözünü

Tâc-ü destâr ile tefahür eder
Başını açamaz keli görünür.

Kendisine zulmedenlere karşı da şöyle haykırıyor:

Yalnız bana olan zulmünü haktan dilerim,
Ömrüne devletine bâis-i hüsrân olsun.

Haksızlıklara karşı da tek silâhı hicivdir:

İntikam almaz isem hicv ile ben de andan
Şâiriyyet bana her vechile bühtân olsun.

Nef'i, her tarafta gördüğü haksızlıklardan dolayı herkese çatıyor ve düşmanları da hergün artıyordu. Kendisi de bunları biliyor, her köşede kurulmuş olan tuzakları sezerek şöyle der:

Ki ider kaskine her kûşede bir fitne kemîn
Rüzgârın tek olaydın şerrü şûrundan emîn

Nef'inin talihsizliği, daha IV. Murad'ın 6 Haziran 1630'da iktidârı fiilen eline aldığı ayın 25 nci günü, **Sihâm-ı Kaza'sı** ile başlar. Sultan IV. Murad huzurunda hiciv yazmağa tevbe etmesine rağmen, bu sözünde duramayışı, onu idâmına kadar götürür.

Nef'inin bu durumunu gören zamanın şâirleri şöyle derler:

Gökten nazire indi Sihâm-ı kazâsına
Nef'i diliyle uğradı hakkın belâsına

HİCİV NEDİR:

Divan edebiyatımızda hiciv, hicv ve hecv gibi değişik şekillerde ifade edilen başkalarını şiirle tenkit etme ve yerme san'atıdır. Medhiyyenin zıddıdır.

didir. Beyit, kıt'a, gazel ve kasidelerle yazılır. Hiciv iyi kullanılarak daima hak ve hakikatler savunulursa en tesirli bir anlatım yolu ve sanatı olur. İyi kullanılmadığı takdirde kabalık, bayağılık ve küfür çukuruna yuvarlanarak yazarını âdileştirmekten başka bir işe yaramaz. Sahibine faydadan çok zarar verir. Hiciv iyi kullanıldığı zaman olayları tâkip eden lirizme bağlı, kriteriyumu hiddet olan en gerçekçi bir edebiyat türüdür. Hiciv, tehlikeli oluşu ile mizahtan tamamen ayrılır. İkisini birbirinden ayrı en keskin çizgi de budur. Hiciv de egoizm ve bencillik üstündür. Hicvin hedefi bellidir. Bu hedef bir kişiye yahut da özel ve belirli bir şeye yönelir. Halbuki mizâhta bu kesin ve belirli çizgi ve sınırlar yoktur. Hiciv ile mizah sosyal konulara el attıkları halde mizâh, üstü kapalı olarak bütün olaylara temas eder. Mizah, temas etmiş olduğu konunun üzerini tülle örtterek topluma yansıtır. Hiciv, mesut bir adamın işi değildir. Acı, ıstırap, kin, nefret, öfke ve hiddetlerle dolu olanların silâhıdır. Bu, her sanatçının silâhı olabilir; fakat bu silâhı kullanmasını bilmek gerekir. Hiciv kelime kalıplarına, hiddetin yavaş yavaş dökülmesiyle başlar. Hangi şekil içerisinde olursa olsun yazarının karakterini ve kişiliğini taşır.

Hiciv yazarlara eskiden **heccav** ve **hecagü** denirdi. Hiciv, lirizmin şekil değiştirmesinden meydana gelmiştir. Zaten bütün edebî sanatlar lirizmin içerisinde bulunur. **Türk Edebiyatı'nda**, bir şahsı, bir fikri, bir geleneği açık ve kapalı olarak yermeye veya bu yolda yazılan yazılara yergi hicvîye, taşlama adı verilir. Divân Edebiyatımızın en büyük hiciv şâiri olan Nef'inin hicivleri divân şiirimizin bütün hiciv özelliklerini taşımaktadır. Nef'inin büyük dramı da buradan gelmektedir.

Kahbe hicvine tenezzül mü ederdim amma;

**Bir kaza ile bu da tab'ıma çespân düştü
ktizâ eyledi bir kahpeye bir kıt'a demek
Bir alay fahişeye gayret-i akrân düştü**

BİBLİYOGRAFYA :

Ömer Nef'i, İslâm Ansiklopedisi (İstanbul 1948), IX, 176 - 178.

Ahmet Kabaklı **Türk Edebiyatı**, (İstanbul, 1973), II, 349 - 357.

Vasfi Mahir Kocatürk **Büyük Türk Edebiyatı Tarihi** (Ankara, 1970), s. 438 - 447.

Seyit Kemâl Karaaioğlu, **Türk Edebiyatı Tarihi**, (İstanbul, 1973), s. 671 - 676.

Abdülkadir Karahan, **Nef'i Divanından Seçmeler**, (İstanbul, 1972).

Seyit Kemâl Karaaioğlu, **Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü**, (İstanbul, 1969), s. 503 - 504.

Fuat Köprülü, **Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi**, (İstanbul, 1949), s. 384 - 448.

SULTAN 4 MURAD'A KASİDE

NEF'İ

Esdî nesîm-i nev - bahâr açıldı güller subh - dem
Açsın bizim de gönümüz sâki meded sun câm-i Cem

Erdi yine ürd-i behişt oldu havâ amber - sirişt
Âlem behişt ender behişt her gûşe bir bâğ-ı İrem

Gül devri ayş eyyâmudur zevk u safâ hengâmudur
Âşıkların bayramudur bu mevsim-i ferhûnde - dem

Dönsün yine peymâneler olsun tehi humhâneler
Rakseylesin mestâneler mutripler etdikçe nağam

Bu deme kim şâm ü seher meyhâne bâğâ resk eder
Mest olsa dilber sevse ger ma'zûrdur şeyhül - harem

Yâ neylesin biçâreler âlüfteler âvâreler
Sagar suna mehpâreler nûş etmemek olur sitem

Yâr ola câm-i Cem ola böyle dem-i hurrem ola
Ârif odur bu dem ola ayş u tarabla muğtenem

Zevki o rind eyler tamâm kim tuta mest ü şâd - kâm
Bir elde câm-i lûle - fâm bir elde zülfi ham-be-ham

Lütfeyle sâki nâzi ko mey sun ki kalmaz böyle bu
Dolsun sürâhi vü sebû boş durmasın peymâne hem

Her nev - reside şâh-i gül aldı eline câm-i mül
Lütfet açıl sen dahi gül ey serv-i kadd ü goncafem

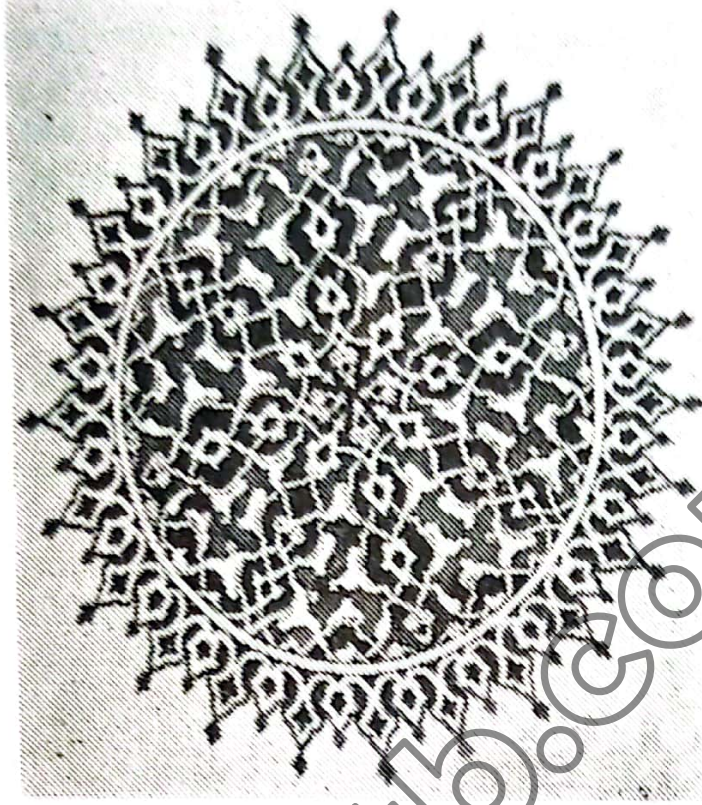
Bu dürd ü bu sâfi deme dönsün piyâle gam yeme
Kanân-i devr-i dâime uy sen de mey sun dem - bedem

Meydir mihakk-i âşikaan âşûb-i dil ârâm-i cân
Sermâye-i pîr-i mugân pîrâye-i bezm-i sanem

Mey âkılı irşâd eder âşıkları dil - şâd eder
Seyle verir berbâd eder dillerde komaz gerd-i gam

Mey âteş-i seyyâledir minâ kadehde lâledir
Yâ gonca-i pür - jâledir açmış nesîm-i subh - dem

Sâki meded mey sun bize câm-i Cem ü Key sun bize
Rıtl-i peyâpey sun bize gitsin gönüllerden elem
Biz âşık-i âzâdeyiz ammâ esîr-i bâdeyiz
Âlüfteyiz dildâdeyiz bizden dirîg etme kerem
Bir câm sun Allah için bir kâse de ol mâh için
Tâ medh-i Şâhenşâh için alam ele levh ü kalem
Ol âftâb-i saltanat ol şehsüvâr-i memleket
Cem - bezm ü Hâtem - mekrûmet memdûh-i esnâf-i ünem
Sultân Murâd-i kâmrân efser - dîh ü kişver - sîlân
Hem padişah hem kahraman sâhib - kirân-i Cemhaşem
Şâhenşeh-i ferhûnde - baht ârâyiş-i dîhim ü taht
Bahtı kavî ikbâlî saht iskender-i Yûsuf - şiyem
Şâh-i cihân - ârâ mıdır mâh-i zemîn - pîrâ mıdır
Behrâm-i bî-pervâ mıdır yâ âftâb-i pür - kerem
Şâhâne - meşreb Cem gibi sâhib - kiran Rüstem gibi
Hem îsî-i Meryem gibi ehl-i dil ü ferhûnde - dem
Ey Husrev-i âlî - nijâd ve'y dâver-i pâk-i'tikaad
Ey şâh-i sâhib - adl ü dâd ey pâdişâh-i muhterem
Sen bir şeh-i zî-şânsın şâhneşeh-i devrânsın
Yanî ki sen hakansın devrinde ben Hâkaanî'yem
Ben gerçi bir bî-hâsılım şâkird-i ders-i müşkilim
Hem - mekteb-i ehl-i dilim halk olmadan levh ü kalem
Sözde nazîr olmaz bana ger olsa âlem bir yana
Pür - tumturâk u hoş - edâ ne Nâfiz'im ne Muhteşem
Kakaanî'yem ben Muhteşem yanımda serhang-i haşem
Hâfiz olur leb - beste - dem hâmem edince zîr ü ben
Nef'i yeter da'vâyı ko dünyâ ile gavgâyı ko
Eflâke istiğnâyı ko hâke yüzün sür lâ-cerem
Kaldır elin eyle du'â buldu kasîden intihâ
Şimdi du'â etmek sana hem müstahabdır hem ehem
Niçe kasîde bir kitâb mecmû'a-i pür - intihâb
Her nüktesi faslû'l - hitâb her beyti bir genc-i hikem
Tâkim cihân ma'mûr ola geh emn ü geh pür - şûr ola
İkbâl ile mesrûr ola ol husrev-i vâlâ - himem.

OSMANLI DEVLET TEŞKİLÂTINDA İHTİSAP AĞALIĞI

Vahit ÇABUK

Belediye işleriyle meşgul, memûriyet şeklinde târif edilebilen «İhtisâb», Osmanlı devlet teşkilâtında ehemmiyetli bir yer işgal etmekte ve içtimâî bir mâhiyet taşımaktadır. Osmanlılardan önceki İslâm devletlerinde de haizi ehemmiyet bir memûriyet olan İhtisâb'a, bu devletler «Muhtesib» adını vermişlerdir.

İslâm dininin daha yeni ortaya çıktığı zamanlarda bile mevcut olan muhtesiblik, idârenin sosyal düzeni tanzim hususunda yetki tanınan hâkim bir unsuru idi. Nitekim, Hz. Ömer, Peygamberimiz tarafından Medine'nin, Sa'd b. el-As ise Mekke'nin muhtesibi tâyin edilmişler idi. Daha sonra Hz. Ömer halifeliği sırasında bu işe bizzat ihtimâm göstermiştir. Çarşı ve pa-

KIRKBİR

zarın teftişine görevlendirdiği Abdullah b. Asebe'nin yanısıra, kendisi de ihtisâb işleri ile bizzat meşgul olurdu. Hattâ bir çok kaynaklar, onun devesine taşıyamayacağı kadar bir yükü yükleyen deve sâhibini doğduğunu, sokağı daraltacak şekilde dükkân inşâ eden bir esnafın bu dükkânını yıktığını kaydederler. Bu şekilde yolları daraltacak ve gelip geçenlerin serbest hareketlerine engel olabilecek esnâfı, çarşı dışında, daha tenha bir yere çıkardığı çok olmuştur.

Halifelik devrinden sonra kurulan İslâm devletlerinde **Muhtesiblik teşkilâtı** da, devletin gelişmesine ve büyümesine paralel olarak genişledi. Emevîler ve Abbasîler zamanında İslâmî esâsını muhâfaza eden ihtisâb, yeni şartların zorunluluğu ile teşkilâtını devrinin gelişen iktisadî mecbûriyetine ikame etti. Ancak Emevî ve Abbasîler zamanında, muhtesib tarafından görülen bu hizmet Fatimîler ve Endülüs Emevîleri devletlerinde kadılara tevdi edilmiştir. (x)

(x) Osmanlı İmparatorluğundan önce, Anadolu'da hüküm süren Selçuklular idârî teşkilâtlarında bir **Divân-ı muhtesib** mevcut idi. Divan'ül hisbe hâkimi ve muhtesipler meliki olarak Necmeddin Ebûbekir, Konya'da ihtisâb işlerinin başına tâyin edilmiştir. Burada daha önce olduğu gibi muhtesiplere yaptıkları yazıfeye karşılık maaş verilmeyerek kendisine esnâf ve pazarlardan belirli bir vergi ödenirdi. Büyük Selçuklu Veziri Nizâmülmülk, bütün şehre ve kasabalara birer muhtesib tâyin edilmesinin şart olduğunu belirtmiş, hattâ şâyet bir şehir veya kasabada, ihtisâb düzeni karışır, ticâret ve ölçüler murâkibesiz kalır, şeriat da tutarsız hâle gelirse, buraya halkın ve ileri gelenlerin heybetinden korkacakları bir hassa emirinin gönderilmesini hükûmdâra tavsiye ederdi. Bu husus onun ihtisâba verdiği önemin bir neticesi kabul edilebilir.

Osmanlı İmparatorluğu, idârî ve şer'î teşkilâtlarda, diğer bir çok hususlarda olduğu gibi, daha önceki İslâm devletlerinin tesirinde kaldığı için ihtisâb hususunda da aynı şartlardan müessir olmuştur. Kuruluş yıllarından itibaren, vilâyetlere kadı tâyin edildiği zaman, bir de muhtesib gönderilirdi. İstanbul'da bilâde selâse kadıları ayrı olduğu için, bu kazaların da ayrı ihtisâb ağaları vardı. Ayrıca kaza dâhilinde kadılığa kasaba ve nâhiyelerde de birer ihtisâb memûru vazifeli idi. Bu husus, Fâtih'ten itibaren üzerinde daha fazla hassasiyet gösterilen bir müessese olmuştur.

İslâm dininin ortaya çıkışı ânından itibaren ihtisâb mes'elesinin esâsı, Kur'an'da yer alan «**Emr-i bil-ma'rûf nehy-i ani'l-münker**» âyetine dayanmakta olup bütün ihtisâb umûru bilâhare bu esas üzerine te'sir olunmuştur. Bu âyetin delillerini şu esaslarla ifâde etmek mümkündür:

- a — Şeriatçe yapılması uygun görülmeyen şeyleri tenkit etmek,
- b — Şeriat tarafından yasaklanmış bir işi yapma,
- c — Yapılması dinî bakımdan men edilen iş,
- d — Yasaklanmış bir şeyi tenkid etme.

İslâm âleminde bir çeşit müfettiş rolünü oynayan muhtesib'in hâfiye veya veziri tarafından, ün ve itibâr sahibi kimseler arasından seçilerek çarşı ve esnâf mâkûlesinin teftişi ile görevli kılınması esas alınmıştır. Diğer taraftan müslüman olmayan bir kimsenin, mühtesib tâyin edilmesi de mümkün olamazdı. Muhtesiblerin dini bilgilerinin tam, içtimâî ve ticârî hususlara vâkif olması dikkatle aranan şartlar olmakta idi.

Muhtesibler, kadıya bağlı olup, ona nazaran, mes'eleler hakkında daha serbest hareket etme imkânına sâhiptirler. Kadılar baktıkları davalarda şer'i kanunların gösterdiği yoldan çıkmadan karar vermek mecbûriyetinde idiler. Muhtesib kendi görevini ilgilendiren mes'elelerde, delil ve şahid istemeden örfe, gelenek ve göreneklere göre hüküm verirlerdi.

Günlük hayatta ihtisâb memurları, halk ve esnâf arasındaki münâsebetleri düzenlemek, ticârî hayatın düzenini sağlamak, ticârî ve iktisâdî mevzûlara müteallik kanun ve nizâmların tam olarak işlenmesini temin etmek gibi görevleri yerine getirirlerdi. Bunun yanısıra dinî mevzûlarda da pratik kararlar alırlardı. Bu meyânda, müslümanların şeriat hükümlerine uygun hareket etmelerine nezâret ettikleri gibi, umûmî ahlâk kaidelerinin geçerliliğine ve tatbikine dikkat gösterirlerdi. Kadın ve erkeklerin emniyet içinde birbirleri ile olan ilişkilerine, içki ve kumar gibi zararlı alışkanlıkların sirâyetine, seriâte uygun olmayan oyun ve eğlencelerin tertip edilmesine ve yasak mûsikî âletlerinin çalınması hususuna itina ve dikkat ederlerdi. Okullarda ders tatbikatlarında kontrol etme hakkına sâhip olan muhtesibler, bazan hem hocaları hem de öğrencileri cezalandırırlardı.

**

Osmanlı imparatorluğu bünyesinde, ihtisâb işleri ile görevli olan kimseye önceleri **ihtisâb ağası** adı verilmiştir. Bu isim zamanla çok kullanılır olmuş ve imparatorluğun hemen her vilâyet ve kaza merkezlerinde ihdâs edilmiştir. 1826 yılına kadar bir devlet teşkilâtı olarak faâliyetini sürdüren ihtisâb ağalığı, bu tarihten itibâren **ihtisâb nâzırı**, şeklinde değiştirilmiştir. Bu ünvan değişikliğinden sonra, teşkilâta ait bir nizâmnâme hazırlanmış ve uhdesindeki vazifeler bir hayli genişletilmiştir. Aynı yıl ihdâs olunan ihtisâb nezâreti, bu gibi beledî hizmetleri daha şümüllü bir şekilde yürütmeyi hedef almıştır. Teşrifâta dahil olmayan ihtisâb ağalığının, ihtisâb nezâretî kurulması üzerine, Teşkilâta dahil olması istenmiş ve pâdişâh tarafından mûnâsip görülmüştür. Böylece ihtisâb nâzırları devlet ricali arasına girmiş, 1854 yılında ise **Şehremaneti**'nin kurulması üzerine, teşkilât-ları lâğvolunmuştur.

KIRKÜÇ

Osmanlılarda ihtisâb ağası yerine, ihtisâb Eminî ünvanı da kullanılmıştır. Bunların mâlyetinde, kol ağaları adını taşıyan bir kısım memurlar bulunurdu. Bunların vazifeleri dükkânlardan ve sâir yerlerden ihtisâb resmini (vergisini) toplayıp, ağa ve eminlerine teslim etmekten ibâret idi. Bu görev için onbeş nefer «Gedikli kol oğlanı» ile onaltı nefer «Senetli mülâzim» hazır bulunurdu. Bunlardan birisi ayrıldığı veya vefat ettiği zaman, gedikli'nin erkek evlâdı, yoksa mülâzimlerden birisi gedik'e terfi ederdi. Bazen dışarıdan da alındığı olurdu.

Sadrazam, kadı veya ihtisâb ağası, hattâ ayak nâibi şehirde kol gezmeye başladığı zaman, kol oğlanlarından birisi de elinde terâzi taşırdı. Kol oğlanları aynı zamanda kol gezmekle ve belediye zâbitası vâzifesini görmekle de mükellef idiler. Zamanla İstanbul şehrinin nüfusu artıp, mes'eleleri de çoğalınca, kol oğlanlarının sayısı, 56'ya yükselmiştir. 1826 yılında ihtisâb nezâretinin kurulması üzerine, kol oğlanları kaldırılarak yerine «İhtisâb neferi» teşkil olunmuştur.

İhtisâb ağası devletten herhangi bir maaş almazdı. İhtisâb, bir mukataa kabilinden, hizmeti ifa eden kişiye iltizam usûlü ile verilirdi. İltizam süresi bir yıl olup, gereğinde veya ihâle ile uzatılabilirdi. Ancak bu ise tâlib olanlar, devlete bir bedel-i mukataa ödemeye mecbûr idiler. İhtisâb ağalığı iltizamını üzerine alan ve bedel-i mukataa meblâğını ödeyen kimseye bir berat verilerek memûriyeti tasdik olunurdu. İhtisâb ağalığının ihalesi ve mukataa bedelinin miktarı hakkında bir mâlûmât vermek üzere, birisi 1107 (1695/1696), diğeri ise 1241 (1825/1826) yıllarına âit iki vesikayı buraya aynen alıyoruz.

«İstanbul kadısı olan Mevlânâ Abdullah zîdet fazâiluhu tevkî' ve refî hümayûnum vâsıl olıcak mâlûm ola ki, 1107 senesine mahsûp olunmak üzere İstanbul ihtisâbını deruhde eden Tuygun Mustafa zîde kadruhu Dîvân-ı Hümayûn'a arzuhal sunup 1107 senesi martı ibtidasından ihtisâbı mezkûr kendîye deruhde olunduğın bildirip mu'tâd-ı kadîm üzere pişin ve kademîyesin verip yerine berât-ı âlişân alup cüz'î ve küllî mukataaların tâlibine fûrûht ve temessük verüp zamân-ı zapta bir kaç gün kalmış iken selefî Süleymân mukataa-i mezkûre tâlip olup üzerinden bir tarih ile ref ittirmek murâd itmekle kendüye gadr olunmağın cânib-i mirîye bir yük akçe dahî teberrü' olmak üzere teslim-i hazine-i âmîre eylediğinden sonra yedine verilen berât-ı âlişân mücibince zapt ettirmek bâbında emri şerifim ricâ eylediği ecilden imdi yüz bin akçeyi mirîye teslim eyledikten sonra tahvil bozulmayıp mezkûr Tuygun Mustafa'ya zapt ettirilmek bâbında fermân-ı âlişânın sâdır olmuştur. Buyurdum ki, hükm-i şerifinde vardıkda bu babda sâdır olan emrim üzere amel edip vech-i meşrûh üzere 1107 re-cibinin onbeşinci gününde Tuygun Mustafa zîdet kadruhü yediyle doksan dokuzbin akçe teslim-i hazine-i âmîre olup ve mukaddemâ yedine be-

KIRKDÖRT

rat-ı âlişânım verilmekle mücibince zapt ettirdip hilâf-ı berât-ı âlişân-ı âharı müdâhale ettirmeyesin, şöyle bilesin. Âlâmet-i şerifime itimad kılasın. Tahriren fi'l - yevm'ül-râbi' aşr min şehri recebü'l ferd sene seb'a ve miete ve elf.»

1241 (1825/1826) yılına âit olan veska ise şöyledir:

«... ba Hatt-ı Hümâyûn-ı şevket-makrûnum hazine-i âmirem tarafından zapt ve idâme olunan mukatâat-ı miriyemden ihtisâb-ı İstanbul ve tevâbili mukatâasının sülûs hissesi Darphâne-i Âmirenden ve diğer sülûsân hissesi müşterekleri uhdesinde olup öteden beri yed-i vâhiden zapt oluna gelmekden nâşi mukataa-i mezbûreye işbu 1241 senesi martı ibtidâsından sene-i merkûme şubatı gayesine değin bir sene-i kâmile yed-i vâhiden zapt ve idâre eylemek üzere deruhte ve iltizâmına tâlip ve râgıb olan hâlâ mültezimi kıdvetül' - emâcid ve'l a'yân Muhammed Hamdullah Bey zide mecdûhüye bâ-irâde-i seniye sâkıbı üzere ma'a mâl ve kalemiye ve harac-ı aklâm ve fâiz-i mukatâ-i mezkûre cem'an otuz sekiz bin gurus bedel-i iltizâm ile deruhte ve ilzâm ve ikba olunup mümâileyh dahi iltizâm ve kabûl-birle bedel-i iltizâmı olan meblâğ-ı mazbûrı vakt ve zaman ile edâ ve teslim eylemek üzere Darphâne-i Âmirem hazinesine memhûr-i deyn temessükü verilmeğın bu minval muharrer mukataa-i mezkûreyi sene-i mezkûreye mezsûben yed-i vâhiden zapt ve rapt ve idâre ve vâki olan mahsulât ve âidât kanûn-ı kadim ve olu-geldiği üzere cem' ve tahsil ve ahz ve kabz eyleyüp taraf-ı âhardan müdâhale ve taarruz olunmak üzere yed-i vâhiden zaptını hâvi emri şerifim i'tâsını müteber ricâl-i devlet-i âliyemden hâlâ Darphâne-i Âmirem nâzırı İttihârü'l - ümerâ ve'l-ekâbir Seyyid Mehmed Es'ad dâmâ-ı ulevve memhûr tenessükü ile inhâ itmeğın imdi mücibince amel olunmak fermânım olmuştur. Buyurdum ki, hükm'ü şerifim vardıkda bu bâbda sâdır olan emrim üzere amel edip dahî sen ki, Mevlânâ-yı mümâileyhsin. Nâzır-ı mümâileyhin verdiği temessük mücibince makataa-ı mezkûreye sene-i merkûmeye mahsûben mir-i mümâileyh tarafından yed-i vahidden zapt u rapt ve idâre ve vâki olan mahsulât ve âidât ve rusûmâtın kanun-ı kadim ve olu-geldiği vechile cem' ve tahsil ve ahz u kabz ettirdip hilâf-ı tenessük ve mugayır-ı emri âlişânım taraf-ı âhardan müdâhale ve taarruz ettirilmemesi husûsuna mezid ihtimâm ve dikkat eyliyesin. Şöyle bilesin. Alâmet-i şerifine itimâd kılasın. 12 cemâziyel evvel 1241 (23 Aralık 1825).

Osmanlı İmparatorluğunda mukataa iltizâmı umûmî olarak üç yıl süre ile mültezimlere verilmekte idi. Ancak bir çok hususlarda bir yıllığına da verildiği oluyordu. Üç yıldan fazla ise, bir mecburiyet hali olmadığı zamanlar asla verilmezdi. Mecbûriyet hali, mültezimin, süresi dolmadan vefat etmesi halinde vukua geliyordu ve böyle zamanlarda, yeni iltizamı alan kimse öncekinin, üç yılından eksik kalan süreyi dolduruyor, ondan sonra, kendi iltizâm süresine geçiyordu.

KIRKBEŞ

İstanbul ihtisâb mukataası da aynı şekilde üç yıllığına tâliplerine veriliyordu. Mukataa bedeli, bazan üç yıl peşin, bazan da her mâli yıl başında, sâdece o yıl için alınıyordu.

İhtisâb umûrunun iltizâm usûlüyle idaresi ve mirî vergisinin kul oğlanları tarafından toplanması dolayısıyla, bir çok mezâlimin vukua geldiği oluyordu. Ahâli, esnâf ve mülk sahipleri Divân-ı hümâyûna ve İstanbul kadılığına takdim ettikleri şikâyetnamelerinde bu mezâlimin şiddetini ifade ediyorlardı. İhtisâb emînleri ile kul - oğlanları, zaman zaman halktan, esnâf ve gemi sahiplerinden nizâm dışı vergi almaya tevessül etmekten geri kalmıyorlardı. Bu kabilden olarak, 1118 (1696) yılında Galata iktisâp mukataası emini olan Mehmed Ağa, bu yıl içinde, Hasköy, Galata ve bağlı iskelelerinde kışlağa çekilip bağlanmış olan büyük gemilerden de altmış akçe, kışlak resmi ile altmışar akçe dümen resmi almaya kalkışınca, gemiciler kethûdası ve ileri gelen esnâf, hemen İstanbul kadılığına müracaat ederek, açtıkları dâvâ sonunda böyle bir vergi ödemekten kurtulmuşlardır.

Diğer taraftan kul - oğlanları da esnâftan, ramâzaniyye, idiyye veya paskalyalık gibi âidat ve başlık almaya kalkarlardı. Ancak bütün bu hususlarda devletin bağlayıcı tedbirleri ve bu gibi haraca ve mezâlime yetenlere karşı hazır kolluk kuvvetleri vardı.

İhtisâb nezâretî :

1241 (1826) tarihinde, Sultan II. Mahmud Han tarafından yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra, İhtisâb ağalığı, ihtisâb nezâretî olarak değiştirildi ve ihtisâp ağası olan kimse, ihtisâb nâzırı ünvanını aldı. Bu arada nezâretin yüklendiği vazîfeler de İhtisâp ağalığındakine nazaran daha çok genişledi ve arttı. Belediye işleri bir bütün halinde bu nezâretin uhdesinde toplandı. Bunun yanısıra Yeniçerilik lağvedilince, onun yerine kurulan **Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye** adlı yeni ordunun fazla ihtiyaçları için gereken paranın yeni vergiler hâlinde toplanması ve yeniçerilikten sonra, İstanbul âsayişinin temini bu nezâret tarafından sağlanmaya başlandı. Bu arada, Yeniçeriliğin tekrar kurulmaması için de İhtisâb nezâretî emrinde toplanan zabıta kuvvetlerinin sayısı artırıldı.

İhtisâb nâzırı, nezâretine âit olan eski görevlerine ilâveten yeni bir takım hizmet ve mes'uliyetlerini ne şekilde yürüteceğine dair mufassal bir nizâmnâme hazırladı. Zamanımızdan 150 yıl kadar önce İstanbul belediye hizmetlerinin hangi düstûr ve yetkilerle yerine getirildiğini göstermesi bakımından ilgi ile okunmasında fayda mülâhaza ettiğimiz bu nizâmnâmenin sûretini aynen takdim ediyoruz. Bu nizâmnâmede aynı zamanda İhtisâb nâzırı ve İhtisâb neferî olacak kimselerin vasıfları ve teşkilâtın kuruluş sebepleri de ortaya konulmaktadır.

İhtisâb nezâreti nizâm-nâmesi :

Cümleye mâ'lûm olduğu üzere kava'nin-i örfiyye ve nizâmât-ı mülkiye-i saltanat-ı seniyye medâr-ı salâh-ı âlem ve menât-ı nizâm-ı ahvâl kaffe-i ümem olup kanûn-ı ihtisâb dahî şîrâze-i nizâm-ı beldenin a'zâm ve akvâsı ve Hazreti Ömer radiyallahu anh zamân-ı saâdet-nişânlarından beri câri nizâmât-ı dâhiliyenin mebd'e' ve mebânisi olup bir müddetten beri bazı ârizât-ı haylûletiyile şîrâze-i nizâmı külliyyen muhtel olmuş olduğundan bu def'a sâye-i ma'delet-vâye-i şâhânedede bu husûsa dahî hüsn sûret verilmek üzere Dergâh-ı Âli kapıcı-başlarından sâbık kumbaracıbaşı Mustafa Ağa bi'l-intihab ihtisâb ağası nasb ve ta'yin buyrulurarak ittifak-ârâ ile bu veçhile te'sîs-i nizâm olunur ki :

Evvel emirde ihtisâb ağası olanlara kâfi bir mahal lâzım gelüp el hâleti hazîhi Çardak'da ihtisâp ağalarına mahsus olan mahal muhterik olmasından mukaddem kadim olan ihtisap ağalığına kâfi bir mahal iken muhterik olduktan sonra bir takrip kendüye geçmiş olan hisseyi maktûl Şapçı Buhûr-ı Hassa hasekilerinden mahreç Hacı Arif Ağa'ya vermiş ve merkum dahî ekser arsasını kuru yemişçilere satıp ol sûretle daraşılmış olduğuna binâen mukaddem kuru yemişçilere satılan mahallerin «ger bahâları» verilerek ve her ne kadar fasılahı ise de Çardak iskelesi yanında olan elli altı kahvesi dahî ihtisâba tahsis ile denizden gelen-giden kayıklara dahî nezâret etmek üzere ihtisap ağası mahalli karşısında olan üç-dört dükkân dahî alınarak cânib-i mirîden müstakil ve derece-i kifâyede ihtisap ağası konağı inşâ olunması münâsip olacağından Defterdar Efendi'ye havâle olunarak ebniye-i mezkûre ashâbını celb ve mîmâr ağa mârifetiyle bilâ-rıza cânib-i mirîden mübâyea birle şimdiki ihtisap ağalığı dairesine el verecek sûretle keşf ve inşâ ettirile.

el-Hâleti hazîhi ihtisap hizmetinin kâdimine tatbîkan cesâmetlenmesi ve muhtesibin kolda istihdam eylediği elli altıların vücûdu kalkması cihetiyle mevcut olan dört beş nefer bir atlı kol-oğlanı ve on beş nefer mülâzımı ihtisap hizmetinin her bir maslahatına kifâyet etmeyeceğinden başka kol-oğlanı ve mülâzimleri mâl-i mirî devşirmekliğe me'lûf olduklarından ve her ne kadar bunlar işe yarar makûleden değil ise de gürûh-ı acezeden olmaları mülâsebesiyle külliyyen def'lerinde şâibe-i gadr derkâr idiğünden gayri ahâli-i İstanbul ve tahsis-i ashâb-ı hirefin gözleri kol-oğlanına alışmış ve ihtisap malı ol vechile tahsil olunmuş olmağla bunlar giderek hüsn-i sûretle def'olunmak üzere sâye-i şâhânedede teayyüş itmek ve şimdilik kemâkân hizmetlerinde olmak ve bunların beratlarında musârrah on beş akçe yevmiyeleri zirde beyân olacak mâl-i miriyi tamamen vermek ve esnaftan bir akçe ziyâde almak ve alırlar ise haklarından gellinmek üzere iki yüz kırk akçeye yani iki kuruşa iblâğ olunup bu sûretle on beş nefer yevmi iki kuruşa kanâat

ile izhar-ı rıza eyledikleri halde istihdam ve berâtlılardan biri fevt ol-
 dukda mahlûl olan kol - oğlanlığı evlâdı olup hizmetini görmeye mukte-
 dir ve rağbet eder ise sâbıkı ve kâdimi veçhile evlâdına ve evlâdı olma-
 dığı hâlde baş mülâzımına ihtisap ağası bulunanların arzı ile verilip ye-
 rine müceddeden kefilli mülâzım intihap ve tahrir oluna. Ve ol veçhile
 ikişer kuruşa kanâat etmiyen ve işe yaramayan ve yahut hilâf-ı nizâm
 hareket edenleri olur ise ihtisap ağası tard ve def' edip yerine münâsi-
 bini kullana. Ve Sadr-ı Âli ve İstanbul Kadısı Efendi ve ihtisap ağası ve
 nâib terâzicilikleri nâmı ile olan dört terâzicilikler yine bu kol - oğlanla-
 rından olup ihtisap ağası ile kolda gezmek ve lede'l - iktizâ terbiyeye muh-
 taç olanları ahz ve girift ve ta'zir itmek üzere elli altıların yerine ihti-
 sâp neferi diyerek miktar-ı kifâye nefer tedârik ve tahrir olursa hem
 ta'dâd-ı asker ve hem teksir masrafı mucip olacağından ol sûretten sarf-ı
 nâzar ile Ser - asker Paşa hazretleri tarafından Çardak'a ikâme olunan
 Asâkir-i Mansûre yüz - başısı takımından yirmi otuz nefer ihtisap ağası
 için tahsis olunarak lede'l - iktizâ iki yahut üç onbaşı ile otuz nefere ka-
 dar ihtisap ağası olanlar alıp kolda ve sâir ahz u girift hizmetinde istih-
 dam eyleye ve iş bu neferâtın ihtisap ağasına lüzûmu olmadığı vakit
 yine yüzbaşı-ı merhum yanında ola ve dâire-i Sadr-ı Âli kavaslarından
 İstanbul Kadısı efendi konağında yevmiye nevbetle dört kavas bekleyip
 efendi-i mümâileyh kola çıkacak olduğu gün Bâbiâli'ye ihbâr ile sekiz
 kavas dahi gönderilip cem'an on iki nefer gümüş deynekli kavaslar efen-
 di-i mümâileyhin önünce yürüyerek iktizâsına göre ahz-ü girift ve darb u
 te'dib misillû hizmetlerde istihdâm olunup ancak bunlar bu misillû şey-
 lerden bir akçe taleb ve ahz etmemeleri kendilerine tenbih oluna.

Emr-i bi'l - Maruf ve nehy-i ani'l - Münker husûsu salâh-ı âlem ve
 âlemiyânın sebep-i akvâsı olduğuna binâen hizmet-i ihtisâba me'mur olan-
 lar cümleden evvel bi - namaz olanları ve ramazan-ı şerifte oruç tutma-
 yanları eimme-i mahâllâtdan tahkik ve edâyı farizâ-i salât ve siyâm ey-
 lemelerini tenbih ve takrir edüp dinlemeyenleri ve eimme-i mahâllâtdan
 dahi surût-ı imâmeti bilmeyenleri ve sâir hilâf-ı şer'i şerif-i menâhi ve
 münkerâtta bulunanları bi'l - tahkik canib-i şeriat-i garraya ihbâr izhar
 ederek gerek bunların ve gerek hilâf yere şehâdet edip şahit-i zor olduk-
 ları inde'l - şer'ül - enver tebeyün edenlerin lâzım gelen te'dibât-ı şer'iyе-
 leri ihtisap ağası mârifetiyle icrâ kılına.

Umûr-ı dâhiliyede esnaf muhtekirlerinin kat'ı yed ihtikârları dahi lâ-
 zımeden olup bir müddetten beri ârizât-ı haylûlet ile bu emr-i ehemme
 lâyıkiyla bakılamamak ve ihtisap ağası tarafından asıl dikkat ve nezâret
 olunacak esnaf tâfesi olmak cihetiyle fimâ - ba'd ihtisap ağası bulunan-
 lar ekser evkatte kol ile gezip her ne kadar terâzi ve kantar ve arşın ve
 endâze ile ahz ve i'ta ider esnaf var ise cümlesinin vezn ü dirhem ve

endâze ve arşınlarına bakıp noksan olanları iktizâsına göre falaka ve deynek ile ta'zir ve tekdir ve deynek darbından ziyâde te'dibe müstahak olanları ihtisap ağası mahbesine irsâl ve kal'e ve nefy misillü te'dibe müstahak olanları Bâbıâli'ye ifâde ve takrir ve bu sûretler ile icâbına ve cünhâsına göre te'dib ederek narh-ı cârısından ziyâdeye bey' idememeleri ve noksan vezn oylmemeleri ve be-tahsis nân-ı azizin sikke ve vezninin bozuk ve noksan olamaması emr-i ehemmine ve kassâbların sayfen ve şitâen sattıkları lahmin vezn ve narhına l'tinâyı velhasıl kâffe-i eşyâ ve metâ' ve havâyic-i zarûriyenin asıl sermayelerini bi't-tahkik her bâr taraf-ı şer'-i şerif ile muhâbere ederek kangı esnâf fâhiş ziyâde ile mâl satar ise kethüdâları ve iktizâ edenler ma'rifetleriyle ta'dil ederek cânib-i cenâb-ı hilâfet-penâhi için herkesten isticlâb-ı da'avât-ı hayriyeyi mücib hizmeti ve hamamlarda kâfire verdikleri peştemâl ve sairinin müslime verilmemesi ve müslim ile kâfir hamamlarda dahi fark ve temyiz olunmak üzere kâfire hamamda na'lin verilmemesini ve peştemâl ve esvabları köhne ve yırtık olmaması ve müteferriâtını ihtisâb ağası bulunanlar kendüleri re's-i mes'ele-i memûriyet bile.

Ihtisâb ağası vaz u ikamesinden maksûd erbâb-ı hirefin şirâze-i nizâmlarına halel gelmeyerek esnâfdan her bir sınıf kendü hâl ve maslahatiyle meşgul olub ibâdullahın ezher-i cihet tezâyüd-i asâyişi kaziyyesi olduğundan bundan böyle ihtisâb ağası bulunanlar mecmû'-ı erbâb-ı hiref ve sanâyi'a nezâret ve is'âra dikkat ve İstanbul'da nüfusun kesreti mehâzir-ı kesirenin illeti olduğundan firmâ-ba'd Dersâat'de başı boş ve ser-seri makûleleri gelüb tahaşşüd idememesine medâr nüzzâr-ı basiret ideceğinden bunların böyle bir aralıkda İstanbul mahâllâtı ahâlisi dahi tahrir ve defter olunmak üzere şimdilik İstanbul'a Anadolu ve Rumeli'den gelecek eşhâs ya maslahatı rü'yeti veyahud İstanbul'da bir kâra sülûk ile ta'ayyüşü zımnında geleceğine binâen o makûleler gelüb lüzûmundan ziyâde tekessür etmemek için evvel emirde İstanbul ve Üsküdar ve Galata ve Boğaz-ı içi iskelelerinde ne mikdâr hammâl ve kayıkçı ve hamamlarda ne kadar dellâk ve nâtûr ve eshâb-ı hiref dükkânlarında ne mikdâr esnâf ve şâkird vardır cânib-i şer'-i şerif ve taraf-ı ihtisabdan mu'temed kâdemler ta'yini ve her bir esnâfın kethüdâ ve yiğit-başları ma'rifetiyle kefilleri alınub ism ve eşkâl ve vilâyet ve kefilî tasrih ile defter olunarak ve ber aynı ihtisâb ağası tarafına verilerek ve men'i mürûr maddesine kemâliyle l'tinâ ve dikkat ve bir kimsenin Dersâadet'e gelmesi iktizâ eyledikde mahâllinden alacağı mürûr tezkiresinde maslahat veyahud ticâret veyahud asker yazılmak zımnında velhasıl ne için geldiği beyân ve retkîm olunması iktizâ edenlere şedidan tenbih olunarak Rumeli'nden gelenlerin tezkirelerine bakmak üzere Çekmece-i Sagire'de ve Anadolu'dan gelenlerin tezkirelerine bakmak üzere Bostancı-baş köprüsünde çend

nefer ile ihtisâb ağasının müstakim ve mu'temed birer âdemi ikame olu-
 nub mâreyn ve âbireynin yedlerinde olan tezkireye ba'de'l-nazar ihtisâb
 ba diyü işâret ve Tavukçu yolundan gelen-giden bazı meçhûlî-ahvâl
 kesânın hallerine vukûf tahsiliyle mürûr tezkirelerine ihtisâba diyü işâret
 itmek üzere Küçük Çekmece'den başka ihtisâb ağasının bir âdemi dahi
 Yarım Burgos'da olan derdendçilerin yanında ikâmet ve ne taraftan gel-
 diği ve isim ve şöhretli sebt-i defter olunub haftada bir kere defterini ih-
 tisâb ağasına irsâl ve takdim ve gelecek tezkirelüler dahi tezkirelerine
 işbu iki mahâlden ihtisâba diyü vâki' olacak işâretten sonra doğru Çe-
 dak'a ihtisâb ağası konağına gelüb yedinde olan tezkiresini ibraz ve ih-
 tisâb ağası konağında dahi Anadolu ve Rumeli defteri nâmıyla iki defter
 tutulup işbu tezkirelülerin kezalik isim ve eşkâl ve vilâyeti ve geldiği gün
 ve ne maslahat için geldiği deftere kayd olunarak Çekmece ve Burgos
 ve Bostancı-başı köprüsünde olan me'murlardan haftada bir kerre veri-
 lecek defter ile tatbîk olunub ihtisâb ağası tarafında olan defterden zi-
 yâde âdem zuhûr iderse kangı kapudan girmişdir bilinüb taharri olunmal
 ve beher gün her bir iskelede bulunan hammâl ve kayıkçı ve sairinin
 ahvâline kesb-i ittîlâ' itmek üzere ebvâb-ı Kostantiniyye'de ihtisâb ağası
 nın birer âdemi bulunması fevâ'idü müstelzim olacağından ve ihtisâb ağası
 kantar mukataaları darbhâne-i âmîrenin olub kantarın dahi ihtisâb ağası
 münâsebeti ciheti ile kantar mukataasının bedel-i sâbıkı ile ihtisâb ağası
 olanlara ihâle ve ilzâmı sûretinde her bir kapuda birer âdemi bulunmalı
 ve o makûle tezkirelülerini doğru ihtisâb konağına göndererek ve gelen ve
 gidenin hâline dikkat ederek ser-riştesizce maksûd hâsıl ve bu sûretle
 esnâfdan her bir sınıf tahrîr olundukda erbâb-ı sûk ve bekâr olarak Der-
 sâadet'de ne mikdar âdem olduğu tebeyyün ideceği derkâr idüğünden o
 vechile kantar mukataası dahi bedel-i iltizâm sâbıkıyla Darbhâne-i Âmîre-
 den muhtesib-i mümâileyhe ihâle olunarak karadan gelenler minvâl-i mi-
 harrer üzere bilinüb denizden gelenler için dahi ihtisâb ağasının liman
 dan ve Yenikapu'da bulunacak âdemleri kayıklar ile gelenleri kara usûli
 ne tatbiken tezkiresine işâret ile ihtisâb tarafına gönderilerek bu vechile
 berren ve bahren her taraftan gelenlerin hâl ve şânlarına gereği gibi dikkat
 kat oluna.

Bundan böyle Dersâadet'e gelecek ve el-yevm mevcut olan beki-
 eşhâs için münâsib semtlerine uydurularak müslim ve reâyâ mahallâtına
 sâkin olmak üzere İstanbul'da üç dört ve Üsküdar ve Galata ve Eyübü-
 lîkişer han tahsis olunub gelenler bir san'ata girinceye kadar ihtisâb ağası
 sı ma'rifetiyle doğru ol hanlara gönderilüb andan sülûk ideceği kâr ol-
 ise ibtidâ hemşehrilerinden ve mukaddem kefilî alınmış takımından kendisi
 ye kefil bulup ihtisâb ağası huzûruna getirerek andan dahi kavi kefil bulup
 eğer eslihası vâir ise kendüye kalub fakat mevcut olan fişenklere alın-

dikdan sonra kangı dükkâna girecek yâhud kangı iskeleye hammâl olacak veyahud kangı hamamda işliyecek ise ol mahallin mukaddem sebt-i defter olunmuş olan âdemleri zirine tahrir olunub lâkin istediği mahallin mukaddem tahrir olunan âdemleri derece-i kifâyede ise cevâb verilerek yazılmayub bu cihetle dahî eşhâs-ı mechûlatü'l - ahvâlin Dersâadet'de lüzûmundan ziyâde olmamasına ihtisâb ağası bulunanlar kemâliyle dikkat eyleye. Ve ihtisâb ağası bulunanların nezdinde mahfûz olmak üzere «İhtisâb-ı İstanbul» diyü bir mühür hak itdirülüb el - hâleti hâzihi defter olunan eşhâs-ı mevcûdeden veyahud bundan böyle gelüb İstanbul'da kara sülûk idecek takımından birisi vilâyetine gidecek oldukda İstanbul kadısı efendi tarafından alecağı mürûr tezkiresini ihtisâb ağasına götürüb evvelki defterde olan ismini bozdurarak tezkiresine «kaydı bozulmuşdur» diyü işâret ve mühür-i mezkûr ile temhir olunub bu vechile işâret ve temhir olunmadıkça derbentlerden mürûrına ruhsat verilmiye ve ecel-i mev'ûdi gelüb fevt olur ise kefilî ve bulunduğu mahallin bir âdemi gelüb kezalik ihtisâba haber vererek ismi kaydını terkin itdire ve bu sûretle İstanbul'a gelecek ve İstanbul'dan gidecek hademe-i devlet-i Aliyye'den ve mühimme ile giden tatarlardan ve sâir amed ve şüd idenlerin mecmu'undan me'murların mesârifine ve tekayyüd medâr olmak üzere Çekmece ve Bostancı - başı köprüsünde olan ihtisâb memurları âdem başına dörder ve hayvan başına ikişer yâni piyâdeden dört ve süvâriden altı para harcı tezkire nâmı ile alub birgüne ser - rişte ile ihtisâb ağası ve me'mûrları tarafından bundan ziyâde akçe almur veyahud bu emri ehemme dikkatde kusûr vâki' olur ise eşedd-i mes'uliyeti ihtisâb ağasına râci' olacağından bu maddeye dahî kemâliyle dikkat edüb me'mûr ideceği âdemleri ana göre mu'temed ve müstakim olmak üzere intihâb ve ta'yîn eyleye. Ve hammâl ve kayıker ve sâir bekârlar şurada burada bekâr odası tedârik ve ihdâs etmeyüb ahşâm olub maslahatı hitâmında tahsis olunacak hanlarına girüb sabahleyin işine gitmek ve tahsis olunacak hanlar dahî kâr-gir olmayıp ahşâb olmak ve bunlar odalarında zinhâr esliha ve cebehâne saklamayub saklarlar ise hanın oda - başısı ve hancısı ihtisâb ağasına haber virerek derhal ahz ü te'dib olunmak ve bu cihetle bu hanlarda olacak hancı ve oda - başı mücerreb ve iş bilür mu'temed âdemler bulunmak üzere dikkat ve ihtimâm kılina.

Bu sûretde taşradan Dersâadet'e gelecek eşhâs derbentlere geldikde ihtisâb ağası me'mûrları bunların zî vü şahs ü hâlin ihâle-i enzâr dikkat-birle eger rü'yet-i maslahatı veyahud bir kâra sülûk için gelmiş ise tezkiresine «fakat ihtisâba» diye işâret idüb ve eğer gelen şahıs İstanbul'da askeri veyahut ittiba' olmağa veya san'ata elverir makûleden olmayub mücerred icrâ-yı garaz zımnında veyahud şöyle serserice gelmiş müfsid ve şerir olmasından şüphelenir ise tezkiresine «âdetâ ihtisâba»

diye işâret eyledikten sonra ihtisâb tarikiyle beyinlerinde ma'hûd olmak üzere rakam ile veyahut âhar bir sûret ile diğer bir işâret dahî idûb ba'dehu ol kimesne ihtisâb tarafına geldikde tezkiresine lede'l-nazar zikr olunduğu vechile başka işâret bulunduğu halde ihtisâb ağası ol kimesneyi bi'l-istintak hâl ü şânını gereği gibi anlayub uygunsuzluğu tebeyrin ider ise Bâbîâlî'ye ihbâr eyliye. Ve ol misillû uygunsuz eşhâs ve be-tahsis bu def'a Dersâadet'den tard olunanları vakten mine'l-evkat salıverilmemeleri iktizâsına göre mekâtib-i sâmiye ile Anadolu ve Rumeli tarafında olan vâlât-ı a'zâm ve mutasarrıfın ve muhâfızın taraflarına ve cânib-i Hazret-i Fetvâ penâhîden dahî hükkâm ve nüvvâba müekked tahrir ve tenbih buyurulub bu maddenin te'sisi zımında taşralardan geleceklerden zinhâr ve zinhâr mahallerinde harac-ı tezkire diyerek veya nâm-ı âharla bir akçe alınmaması dahî te'kidten derc ve tastîr oluna.

Dersâadet'e Adalar ahâlisinden gelenler olur ise onların dahi Anadolu ve Rumeli ahâlisiyle ihtilâtları uyamıyacağından bir handa beytütet eylemeleri lâzım geleceğine binâen mevcut olan hanlardan birisi dahi bundan böyle Adalar ahâlisi için başkaca tahsis olunub âmed-refetleri nizâmı diğerlerine tatbik oluna.

Hamamlar yazıcısı gibi bir de hamallar yazıcısı olub ikisi dahi ihtisâb ağası tarafından ta'yin olunarak her bir iskele hamalları ve hamamlarda mevcut olanlar ma'rifet-i şer' ve ağa-yı mümâileyh ma'rifetiyle defter olunduktan sonra sırasına uydurulub ayda iki kerre yoklanarak gerek iskele ve gerek hamamlarda defterden ziyâde âdem bulunduğu hâlde ihtisâb ağası nezdine ihzâr ve ziyâde bulunan âdem kim olduğu ve ne sûretle girdiği taharri ve tahkik olunub ihtisâb ağasının haberi ve kefilî olmayarak alınmış ise bulunduğu hamamın hamamcısı veya iskelenin hamallar kethüdâsı derhâl İstanbul'dan tard ve def' ve hamâmı dahî sedd ü bend ve bu maddede ziyâde şiddet için hamamcılar kethüdâsı ve yigitbaşısı dahî te'dib oluna.

Kezalik kayıkçı ve mavnacı takımı dahî Bostancı-başı ağa ma'rifetiyle defter olunub her biri kavî kefile rabt olunduktan sonra küfelâsı ve ismi ve şöhet ve vilâyeti derciyle bir kıt'a defteri ihtisâb tarafına verilerek taşralardan gelenlerden biri kayıkçı veyahud mavnacı ve salaporyacı olmak lâzım geldikde kangı iskelede işliyecek ise ol iskelenin kethüdâsı kayıkçı sınıfına girecek şahsı kefilî ile ihtisâb ağası huzûruna götürüb yazdırdıktan sonra ağa-yı mümâileyh tarafından Bostancı-başı ağa tarafına ilmühaberi verilüb işbu kayıkçı tâifesi dahî uydurularak beher mâhda bir kerre Bostancı-ocağı bölük yazıcısı ma'rifetiyle yoklanub defterini ihtisâb ile tatbik iderek ziyâde bulunanlar hamal ve hamamlar usûlüne tatbik ile bunlarda dahî silâh olmamasına dikkat ve bunlardan işbu yoklama münâsebetiyle gerek Bostancı-ocağı yazıcısı ve gerek sair ta-

rafından bir akçe mütâlebe olunmayub alınur ise yazıcı-ı merkûm ocağından bilâ-nânpâre ref' ü te'dibine mübâderet oluna.

Kezâ nacar ve sıvacı ve nakkaş ve rencber tâifesi dahî mimâr ağa ma'rifeti munzam olarak defter olunub kayıkçı esnâfına tatbiken bir kıt'a defteri ihtisâb tarafından verilüb mimâr ağa tarafından dahî bunlara bir yoklamacı ta'yin ve ara ara yokladılarak ihtisâb tarafında olan defter ile tatbik ve esnâf-ı merkûme ve ırgad-başı ve müslim ve rencberlerden bekârları tüccâr tâifesinin mütemekkin oldukları hânlarda aded ve isim ve eşkâl ve kefilî ma'lûm olarak sâkin olub bunlarda dahî silâh bulunmasına mimâr ağa bulunanlar dikkat ve yoklamada ziyâde âdem bulunur veyahud memnû' olan silâh haber alınur ise ihtisâb tarafına haber verilerek hakkından gelinmesi ve yoklama ve bilâ-mücib töhmet isnâdıyla gerek esnâf-ı merkûme ve gerek rencberler tarafından kimesne bir akçe alamaması ve alınur ise tekdîr olunması husûsuna ve bu takım eşhâsa ve hareket ve ef'allerine ve ale'l-husûs Dersâadet'de ve Boğaz-ı içi'nde ve mahall-i sâirede bir binâ yapılacak oldukda nakkaşların nişân vaz' itmeleri ve sıva üzerine yağlı boya olmasının müslüman nakkaşlara inhişârı maddelerinin külliyyen men' ü def'ine dikkat olunarak binâ sâhibi müslim ve reâyâdan kangısına diler ise ana boyatması ve dülger ve sâiri mimâr ağa ma'rifetiyle vaz' olunan fiyatdan ziyâde ücret talep idememesi ve nizâmından ziyâde fâhis binâlar yapılmaması hususlarına ale'd-devâm mimâr ağa ve ihtisâb ağası bulunanlar taraflarından kemâliyle itinâ ve kayık yapıcı ve kalafatçı ve kürekçi ve oymacı ve makaracı ve tulumbacı esnâfına dahî bu usûle tevfişkân tersâne-i âmire tarafından ihtimâm oluna.

Dersâadet'de olan etbâ' dahî üçe maksem olub bir kısmı şehri ve bir kısmı İstanbul'da tehhül ederek yerlü gibi olmuş ve diğer kısmı yersiz yurtsuz fakat hizmetinde olduğu âdemin hânesinde olduğundan lede'licâb hizmet eylediği dâirecân izin buyrulur ise diğer kısımları gibi evlerine gidemiyerek başı-boş kalacağına binâen o makûlelere dâirelerden izin verildikde başı-boş kalmamak için izin veren âdem sebebi beyânı ile yedine tezkire verüb aldığı tezkire ile ihtisâb ağasına giderek bazı Osmanlılıkda gezen Enderûn Ağası ve sâirlerin lüzûmu derkâr olduğuna nazaran tahsîsi icâb iden hâne irsâl ve anda temekkün ile bir mahal bulup nakl eyledikde mukaddem aldığı tezkiresini ihtisâb ağasına götürüb şikk itdirderek bu vechile o misillü evli-barklı olmayan hizmetkâr hizmet ettiği efendisinden tezkire almadıkça âhar intisâb edeceği mahâlde veyahud verdiği handa kabûl olunmayub ancak bu misillü ayrılmak isteyenleri dahî efendileri meccânan hizmet itdirmek veyahud aylık ve yıllık ve sâir şeyden dolayı matlûbı var ise vaz geçirmek için yedine tezkire vermeyerek gadr ü rencide idecek olur ise muhtesibe ifâde-i hâl idüb ol dahî

efendisi kangı tarikden ise zâbitına ihbâr iderek zâbitı tarafından iktizâsına bakıla. Ba'd-ezin ulemâ ve ricâl ve sâir hademedden bir kimse bir kimseye şefâatle hizmetkâr göndermemek üzere bu husus defterdâr efendi tarafına bâ-buyruldu tenbih buyurulub iktizâ iden mahâllere dahî ilmü haberi i'tâ oluna.

Arnavut tâifesinden âhad ve esâfil makûlelerinin Kürt milleti gibi hiç bir vakitte İstanbul'da tekessür ve tavattunun mecaz degül ise de şimdiki hâlde mevcut olan Arnavutlar külliyyen tard u def' olunmayub Yedigöller hâricinde olan salhânelerde olan Arnavutlar kassâb-başı ağa tarafından defter olunarak tezâyüd bulmamasına ve ekmekçi ve simitçi ve paçacı dükkanlarında ve imâretlerde olan Arnavutların dahî oldukları fırın ve dükânı mehmâ-emken idâreye elverecek mikdârından ziyâde bulunmamasına ve bunlarda dahî silâha müteallik hafî ve celi bir şey olmamasına ihtisâb ağası tarafından kemâliyle dikkat olunub vakt ve mevsim ile Dersâadet'e aġnâm sevk iden Cihanbeylû ve Alişanlı Kürdlerinden başka Ekrâd tâifesinin birer sebeple İstanbul'a girmemesine derbend de olan ihtisâb me'murları kemâliyle tekayyüd ve ihtimâm eyleye. Bervech-i bâlâ kahtar mukataası dahî ihtisâb ağası bulunanların uhde-i ihtisâbından olacağına mebnî Dersâadet'e gelecek kömür ve mevsim-i sitâyâ kerib erzâk arabaları ve iskelelere tevârüd idecek erzâk ve hatab ve kömür kayıkları rüesâ ve tâifelerinin ahvâline dahî ihtisâb ağasının her bir mahâlde ikame eyleyeceği âdemler ser-riştesizce dikkat eyleyüb süpheli olanları olur ise ihtisâb ağası tarafına haber vererek iktizâsına bakılsın. Bekâr takımının ber-vech muharrer tahsis olunacak hanlarda beytü-tet edeceklerinden mahâllât aralarında bulunan arka ve bârgîr sakaları dahî bekâr ve hammâl gürûhundan ise de bunların dahî ol hanlara gitmelerinde harik vukuunda handan çıkub gelmelerinde ahâli-i mahâllâta vakıtiyle su virmelerinde suûbet olacağından her bir mahâlde olan sakalar ba'de't-tahrîr derece-i kifâyeden ziyâde olmadığı halde mahâlde imâm ve ahâlisi kefâletleriyle oldukları yerlerde ikametlerine ruhsat câiz ise de kefilsiz saka olmamasına ve lüzûmunu tecâvüz eylemeyüb bunlarda dahî ihtisâb nâmıyla bir şey olmamasına muhtesib tarafından dikkat ve nezâret oluna.

Kirâ bargircileri dahî bârgirlerini rabt eyledikleri mahâlde olub bir bargirin yanında iki üç şahıs olmamasına ihtisâb ağası dikkat etmesi ve Vefâ hanında olan Midillicular ecnâs-ı muhtelife dimek olub bunların âmed ve refetleri peyâ-pey olacağından mikdâr-ı tasrihi uyandıracığına mebnî kirâcı başı bulunan gayet mu'temed olub Midillicular ve sürücülerinden hiç bir ferdin Vefâ hanından taşrada kalmamasına ve kemâli zabt u rabtlarına dikkat idüb eğer içlerine sürücüdün başka bir âdem gi-

rer ise veyahud münâsebetsiz yerde ihtisâb ağası tutar ise kirâcı başının hakkından geline.

El-hâleti hâzihi Saraçhâne tâbir olunan mahâlle zâbit girmemesi cihetiyle Saraçhâne derûnında ne makûle şahıs vardır ma'lûm olmadığından saraç esnâfı dahî esnâf-ı sâire misillû tahrîr-birle fimâ - ba'd ihtisâb ağası sâir esnâfa ne vechile nezâret ider ise bunların dahî dâd ü sitedlerine ol vechile nezâret ve içlerine bayağı âdem karışmamasına dikkat ederek Ser - asker Paşa ve İstanbul Kadısı ve binbaşı ve ihtisab ağası kola çıktıklarında sâir çarşu ve pazarda ne vechile duhûl ve hurûç iderler ise Saraçhâne'ye kezâlik aslından zâbit girmeyen Mısır çarşısı ve Ketençiler ve Bedesten'e dahî öylece duhûl ve hurûç itmek ve Saraçhâne'de gice bekçi bulunur ise de gündüzleri kapusunda kolluk bekleyerek kabahati olanları girüb tutmak ve saraç esnâfının bazı düğünlerde kirâ ile verdikleri bakırlar ba'd - ezîn külliyyen kaldırılıub lade'l - iktizâ ihtisâb ağası mârifetiyle imâretlerden verdirilmek üzere işbu Saraçhâne dahî bu vechile taht-ı nizâma dâhil ola.

Esir pazarında olan esirciler bir takım eşhası odalarında yatırmakda olduklarından bunlar dahî kaç âdemdir bilinmek için kezâlik tahrîr ve kefile rabt olunarak esircilerin furuht eyledikleri gulâm ve câriyede gabnu hileye dâir mefâsidleri vuku' bulmakda ve ba'zan sattıkları esirlerin içlerinden ahrâr zuhr eylemekte olduğundan bu defa' ihtisâb ağası mu'temed bir âdemini esir pazarına tâyin idüb fi - mâ - ba'd esirciler o makûle ızrâr-ı ibâdullahı mücib hareketde olmamaları ve bir niza'ları vuku' bulmaması ve içlerine yabancı girmemesi hususlarına dikkat eyleye.

İstanbul'da bir vechile başı - boş âdem bulunmaması ve bu sûretlerle ve herkes zevî - kıyâfet ile bilineceğinden Uzun - çarşısı ve Destereci ve Egeci ve Bıçakçı ve Sarıççı ve Kantarcı ve Koğacı ve Canbaz esnâfı dükkân ve oda ve ahırlarında dahî lüzûmundan ziyâde âdem olmamasına ve bunların dahî zevî ve kıyâfetlerine ihtisâb ağası tarafından gereği gibi dikkat oluna.

Fî'l - asl İstanbul ve bilâd-ı selâsede bekârlar için han ve oda inşâ ve ihdâsı memnû' iken bir müddettenberi nizâmât-ı mülkiyeye bakılamak hasebiyle her tarafta bekâr odaları ve hanlar ve üstü odalı kahvehâneler ve dükkânlar inşâ olunarak tekessür etmiş olmakla ba'd - ezîn İstanbul'da ve bilâd-ı selâsede el - yevm mevcûd olan kârgîr ve ahşâb hanlardan ma'dâ han ve bekâr odaları ihdâsı men'i külli ile men' olunub vecihen mine'l - vücûh ve sebeben mine'l - esbâb inşâsına ruhsat ve cevâz gösterilmeye. Ve mevcûd olan hanların tâmiri iktizâ eyledikde ashâbı Bâbiâli'ye arzuhal takdimiyle inhâ edüb İstanbul' kadısı efendi ve ihtisâb ağası ile mimâr ağaya havâle olunarak eğer tâmir olunacak han bekâr ve sâire tahsis kılınan hanlardan ise hey'et-i kadîmesi üzere tâmiri

keşf ve muâyene olunarak ruhsat verilüb tevsi' ve ziyâde tarsininde mübâadet kılına. Ve lüzûmu olmayan hanlardan ise ber-vechile tâmirin ruhsat verilmeyüb sâhibi diler ise hâli üzere terk ve ister ise kahvehân olmayub sâir esnâf dükkânı olmak üzere ahâli-i İstanbul'dan yerlü v kefillü kimesnelere fûruht veyahud kendüsi bozub hâne inşâ eyleye. V mevcud dükkân üzerinde bulunan odalarda dahî ol dükkânın sâhibinde başka leylen ve neherân efrad eğlenmeyüb ve eğer vilâyetden gelmi akrabamdır veyahud hemşerimdir diyü dükkânı üzerinde odaya bir nefr bekâr girer ise ihtisâb ağası haber aldığı anda derhâl çıkarub dükkâ sâhibini te'dib ve İstanbul ve bilâd-ı selâsede dükkân üzerinde olmayub bekârlara mahsûs olarak akar olmuş müstakil bekâr odalarını dahi ba ka dükkânlara tebdil eylemelerini ma'rifet-i şer'ile ashâbına tenbih id rek bu vechile han ve bekâr odaları husûsuna dahî nezâret ve dikkat e leye.

Kocaş esnâfı dahî arabaları olduğu mahalde şâkird nâmiyle lüzûmu dan ziyâde âdem kullanmayub el'an mevcud olan arabacı ve şâkirdle cümleten ehl-i ırz olmak üzere tahrir ve küfelâya rabt olunduktan son fimâ -ba'd arabacılar şimdiki telebbüs eyledikleri bol biniş ve cebe şalvar ve bellerine kuşandıkları lâhûr ve carşalı ve sefihâne kıyâfeti ki liyyen ve umûmen terk ile ehl-i ırz hey'etinde yenleri dar çuka biniş cebe ve kendüleri başlarına dört parmak kenârlı ve şâkirdleri iki parma kenârlı yeşil kalpak giymeleri ve sakalsız ve müzellef arabacı olmay arabalarına nisâ tâifesi bindikde kendüleri zinhâr arabanın önünden ardından başka yerde gitmeyüb ve arabanın penceresi yanında durmay doğrudan doğruya ırz ve edebleriyle gidüb gelmelerine ve kıyâfetlerin uygunsuzluk olur veyahud hilâf-ı nizâm arabanın yanında gider ise iht sâb ağası ahz ü girift ve te'diblerine ihtimâm eyleye. Ve arabacılar vâk-ı İstanbul'da arabanın sanduğu üzerine binmeleri mukaddem memn olduğundan Üsküdar esvâkı vüs'atli olmak hasebiyle orada binmeleri mümâna'at olunmamak üzere fimâ -ba'd dahî esvâk-ı İstanbul'da me nû'iyet-i mezkûre câri olarak kayış ta'bir olunur kebir tizgîrleri kald lub tenbihât-ı sâire husûsunda Üsküdar ve Boğaz - içi ve sâir mahâl arabacıları dahî dâhil - olarak gerek zevî - kıyâfet ve gerek sâir tavr u reketlerinde ırz u edebe münâfi nesne vuku'a gelmesine ve cesâret ed lerin te'dibine dikkat ve ihtimâm oluna.

Ehl-i zimmet reâyâ dahî bir müddetden beri bi-edebâne harek i'tiyâd eylemiş olduklarından ba'd - ezin büyük kalpak ve ehl-i islâma m sîs renk ve hey'etde çuka ve kumaş giymeyüb kadîmî reâyâyâ mahs olan siyâh ve dar çuka biniş ve cebe giyerek reâyâyâ mahsûs olan kı fet ile gezmeleri Rum ve Ermeni patrikleri tarafından tenbih ve tel olunarak eğer kıyâfet-i mahsûsasından hâric kıyâfet ile bir zimmiye il

sâb ağası rast gelür ise ahz ü te'dib eyleye.

Sebzeci ve bahçıvan tâifesinin sayf ü şitâda senevî Tersâne-i Âmi-re'ye vere-geldikleri beş yüz imdâdiyeleri olarak senede seksen sekiz bin beş yüz guruş bahçıvanlar kethüdâsı tarafından tahsil ve Tersâne-i Âmi-re'den verilen onar para yevmiye ile beraber Tersâne-i Âmire'de istih-dâm olunan ameleye taraflarından üzerlerine me'mûr ma'rifetiyle tevzi' ve taksim olunmakta ise de tahsil olunan akçenin mikdâr ve kemmiyeti ma'lûm olamayub Tersânemiz vardır diyerek tâife-i merkûme verdikleri sebze ve meyveyi gâli bahâ ile fûruhtâ sâ'i olduğundan sebze ve bahçıvan esnâfı ihtisâb tarafına celb ve kethüdâları hâzır oldukları hâlde senevî verdikleri akçenin mikdârı cümlesine tefhîm ve meblâğ-ı mezbûre bahçelere tahammülüne göre tevzi' olunarak senede dört taksit ile kethüdâlarına teslim edüb ziyâde akçe isterler ise vermemeleri ve meblâğ-ı mezbûr ihtisâb ağası ma'rifetiyle vakt-i taksitleri duhûlünde kethüdâları tamamen Tersâne-i Âmire'ye teslim etmeleri sûretinde sebze ve bahçıvan tâifesi ihtisâb tarafını bilerek ziyâde akçe vermekden kurtularak fâhiş gâli bahâ ile sebze satamayub gelecek sebze ve meyve ihtisâb ağası is'âr nâibi ma'rifetiyle beher gün vaz'ı fiyat olunarak ibâdullahâ fûruht olunub fiyatına ve küll yevm vaz' olunan fiyattan ziyâdeye satılmamasına ve işbu Tersâne-i Âmire'ye âit akçeden ziyâde kimsenin gerek sebze ve gerek para alamaması hususlarına ihtisâb ağası ve is'âr nâibi dikkat eyleye.

El-Hâleti hâzihi İstanbul ihtisâbı ve otuz sekiz bin guruş bedel ile iltizâm olunur bir mukataa olub bu def'a kadîmine tatbikan cesâmetlenmiş olduğundan mesârifinin derkâr olacak tekessürüne mebnî cânib-i mîriye hisârı mücib olmamak ve mülga yeniçeri gürûhunun şuradan buradan aldıkları akçenin ve ihtisâb tarafından alınması mu'tâd olan mâl-ı ihtisâbın bir sûret-i haseneye ifrâğ ile ihtisâb mukataası hissedârlarına âit olmayarak fakat ihtisâb ağalığının mesârif-i zarûriyyesine medâr olmak üzere bir mikdâr irâd tedârîki lâzım gelmekle bu def'aya gelince ihtisâb mukataasını tefevvüz ve iltizâm idenler bedel-i iltizâm ve vezâif olarak verdikleri otuz sekiz bin guruş haftalık nâmiyle kol-oğlanlarının esnâf-dan devşirüb ayda iki def'a verdikleri bin sekiz yüz otuz buçuk guruş ve taşra diyerek kol-oğlanlarının ihtisâb ağalarından iltizâm aldıkları sekiz bin beş yüz guruş ve deryâ ta'biriyle deruhde eyledikleri sekiz bin guruş ile istifâ etmekte iseler de kol-oğlanları ol vaktin iktizâsına göre her bir esnafdan ihtisâb malı almağa kudret-yâb olamayarak ekmekçi ve bakkal misillü esnafdan yevmiye onar ve beşer ve üçer para ala-gelmiş ve taşra malı diyerek iltizâm eyledikleri dahî Uzun-çarşı esnâfı misillü ve esnafdan ve sâirinden senede dört kerre tutturabildikleri ve idiye nâmiyle alegeldikleri akçeden çıkarmış ve deryâ ta'biriyle verilen dahî Der-

sâadet'e gelen her bir kayıktan ihtisâbiye nâmiyle sekiz paradan seksen paraya kadar alınan şeyden. İbâret olmuş ise de ihtisâb ağası İstanbul'da dâhil ve hâricinden Eyub'a ve Galata voyvodalarının voyvodalığa merbû olarak zir-i idârelerinde olan şeylerden başka Boğaz-ı içi'nin Rumeli sâhiliyle Yeniköy'e ve Anadolu sâhiliyle Üsküdar'dan Beykoz'a varınca her ne kadar esnâf vâir ise cümlesinin bey' ü şirâ ve nizâm ü intizâmını hususlarına dikkat etmekle me'mûr olduğundan terâzî ve kantar ve araba kullanur ve kullanmaz mecmu'-ı esnâfdan ihtisâbiye alınması ihtisâb mukataasının usûlünden olmak lâzım geleceğine mebni bu def'aya gelince muhtesiblerin kullandığı usûl terk olunarak İstanbul ve Boğaz-ı içi'nde her ne kadar esnâf dükkânı var ise sebt-i defter ile adedi ma'lûm olacağından fimâ-ba'd ihtisâb ağası kepenk başına olmayarak ekmekçi ve francalı ve bakkal ve dülbentçi ve yumurtacı ve duhancı ve tenbeküci ve Mısır Çarşısı esnâfiyla fesci dükkânlarından ve bezir-hânelerden yevmiye onar ve simitçi ve kalaycı ve çörekçi ve kassâb ve sığır kasabı ve kahveci ve kebapçı ve şekerçi ve kömürçü ve zeytyağcı ve tavukçu dükkânlarından beşer ve sebzeçi ve pamukçu ve ipekçi ve tuhafçı ve balıkçı ve çorapçı ve abacı ve yağlıcı ve kuru kahveci ve pirinççi ve helvâci ve keresteci eczâci dükkânlarından dörder ve manav ve çinici ve kumaşçı ve çubukçu dükkânlarından üçer ve tuzcu ve kavukçu ve na'lband ve arpacı dükkânlarından birer ve kâğıtçı ve aynacı ve devâtçı ve müzehhib ve boncukçu ve eskici esnâfının kârlarında mâl olmayacağından anlardan ma'dâ sâir her ne kadar esnâf var ise anlardan dahî münâsib ve iktizâsına göre bir mikdar şey tahsil itmek üzere çarşıda olan esnâfın kethüdâları ma'rifetiyle haftalık olarak ve hâricinde olanları dahi kadimi vechile kol-oğlanları ma'rifetiyle iktizâsına göre uydurub sızıldısızca taht-ı râbitâyâ idhâl birle bunlardan zinhâr ve zinhâr kol-oğlanları ve sairin ziyâde bir akçe almamalarına kemâliyle ihtimâm ederek Galata ve Üsküdar ihtisabları dahî bu usûle tevfiik kılınmak üzere İstanbul ihtisâb ağası Galata ve Üsküdar'a tarafından mu'temed âdem ikamesiyle idâre edüb mal-ı ihtisâbın telefden vikayesine dikkat eyleye. Ve ihtisâb mukataası malından muayyen olan zevâifin kemâkân ihtisâb tarafından idâresi ihtisâb ağası bulunanlara müstakil bir iş olacağından vezâif-i mezbûre fimâ-ba'd mahlûl vukuunda verilmemek üzere defterdâr efendi ma'rifetiyle İstanbul gümrüğüne nakl ettirile.

Fi'l-âsl Tersâne-i Âmire tarafından ahz ve tahsil olunan palamar akçesi kadimden ne vechilen alına gelmiş ise yeni ol vechile Tersâne-i Âmire tarafından alınıb ve İstanbul ihtisâbı mülhakatından ber vech-i bâlâ der-yâ tâ'biriyle ilzâm oluna-gelenin keyfiyeti ma'lûm oluncaya kadar başkaca ilzâm olunmayub Galata ihtisâbı mukataası dâhilinde olarak alın-gelen dümen parasından başka mukaddem Çardak'da olan sâbık elli altı

ların ve kapılarda olan kolluk çorbacılarının aldıklarına ve gerek resm-i ihtisâb olarak alınan mukabil olmak üzere ba'd-ezin ihtisâb ağası limon ve portakal ve zeytinyağı ve nohud ve döğme elma ve harnub ve kuru üzüm misillü sair erzâk ve Varna kayıklarından ve tavuk kafeslerinden alına-gelen resm-i ihtisâb dehi alına-geldiği vechile kezâlik icâb ve tahammüllerine göre resm-i ihtisâb nâmiyle bi'l-itidâl birer, ikiser, üçer, beşer kuruş ihtisâb ağası tarafından ahz oluna.

Dersâadet'e gelen zeytyağı tulumlarından bakkalların aldıkları tulum beherinden mukaddem elli altı yasakçısı onar para ala-gelmis ve Eminönü'ne gelen tavuk kafeslerinden ve sair erzâk kaplarından göbektası yumağıyla değnekçi ikiser paradan dörder para ile gelen erzak ve yağdan çahi baskaca resm sûretiyle almağa i'tiyâd etmiş olduklarından tevârüd eden erzâk rahis-bahâ ile fûruht olunmak için değnekçinin aldığı ikiser para ile müft ü meccânen aldıkları aynı erzâktan sarfı nazar olunarak fakat yasakçının tulumlardan aldığı onar para ile sair şeylerden ikiser para ihtisâbiye olarak ihtisâb ağası tarafından alına.

Öteden beri Dersâadet'e tevârüd eden yas-yemis ve sebze bu tarafta küfeci ta'bir olunan manavların gönderdikleri küfeler ile gelüb bu câhibde istedikleri bahâ ile fûruht ve sâhibiyle rahis bahâdan hesâb görerek küfe kirâsı olmak üzere ondalık diyerek bir takım dahî akçe alına-gelmis ve bu cihetle bahâlarında gılâ vâki' olmuş olmağa küfeciler küliyen kaldırılıp meyve ve sebzeçiyi ashâbı götürüb kendüleri fûruht etsin denilse ashâbına suûbet olarak ve vaktiyle gelüb satılmayarak çürüyüb hem ashâbına zarar ve hem meyve-i ter mukataasının tedennisi mücib olacağı âşikâr olduğundan yine küfeci nâmiyle olanlardan çend neferi İstanbul kadısı efendi ve ihtisâb ağası ma'rifetiyle intihâb ve ta'yin ve küfeleri sâbıkı vechile irsâl olunarak gelecek meyve ve sebze her gün tevârüd ettikçe ihtisâb ağası ve is'âr nâibi ma'rifetiyle fiyâtı vaz' ve ol vechile rahis bahâ ile ibâdullahâ fûruht olunmasına dikkat olunub ve işbu fûruht olunacak meyve ve sebzedeki küfeci manavlar küfe mesârifine bedel olmak üzere ashâbının alacağı paradan ondalık nâmiyle onar paradan bir para alub iki akçesi küfeci manav ve bir akçesi ihtisâba âit ola. Ve bu vechile tevârüd idecek meyve ve sebze vaktiyle gelüb ve bahâsı te-zâyüd etmemesine is'âr nâibi ve ihtisâb ağası ziyâde ihtimâm edip eğer betâet veyahud tama' ile küll yevm vaz' olunacak fiyât ve gelecek meyve ve sebzenin vaktiyle gelmesi hususlarında tehâvün ve taksirleri vuku'a gelir ise haklarından çeline.

Esirci esnâfı sattıkları üserâyı diledikleri bahâya sattıklarından başka fûruht için emâneten kendülerinde olan esirlerin hin-i fûruhtında nakaka diyerek yevmiyesine elliser altmışar para ve dellâliye nâmiyle bir takım akçe almaklığı i'tiyâd etmiş olduklarından ihtisâb ağası tarafından

bunlara dahî dikkat ve nezâret olunmak üzere işbu nafaka husûsu hadd-i l'tidâle tenzil olunarak fimâ -ba'd her bir fûruht olunan câriye ve gulanın dellâliyesinden esirciler ne alur ise dellâliyenin humsu mâl-i ihtisâb için alınıb ve nafakanın refte refte tezâyüd bulmamasına dikkat oluna.

Sadr-ı âli ve İstanbul kadısı ve muhtesip ve nâib terâzicilikleri mah-lûl oldukda üç bin kuruşdan altı bin beş yüz kuruşa kadar fûruht oluna gelmiş olmağın bunlar yine ol vechile mahlûlâtı vukuunda tâlibine satılıb bu sûretle ihtisâb mukataası bu sene emâneten idâre olunarak irâd ve masrafı bilindikden sonra iktizâsına bakıla.

Çörçöp bilâ -ta'yin bâ -berât-ı âli mutasarrıf olan nuâmân üzeri açık reâyâ dükkânlarının bazısından avâ'id nâmiyle almış ve bazısından sek-sener paraya kadar ahz ü tahsil etmiş olduğu tahkik olunmakdan nâsi merkûmun hilâf-ı rızâ hareketi vuku'una mebnî su -başılık mezkûr uh-desinden ref' ve yedinde olan berâtı ahz ü kaydı terkîn olunmakla su -başılık-ı mezkûr bundan böyle muhtesib cânibinden idâre oluna.

Hâcegi tâbir olunan bezâzistan esnâfıyla haffâf ve yorgancı ve si-pâh çarşısında ve bitbazarı ağzında olan esnâf takımının dahî çigu miğû halleri ihtisâb ağası tarafından her bir mahalle iktizâsına göre ta'yin olu-nacak mu'temed âdemler ve sâire vasıtasıyla gadr ü garazdan âri tahkik olunarak iktizâsına bakılmak üzere şimdilik anlar dahî sâir esnâf ile be-raber küfelâyâ rabt ve tahrîr olunub bezâzistanda mezâd olunan esyâ-nın çıkışma fesâdının külliyyen men' ü def' olunmasına ihtimâm ve dik-kat oluna.

Su -yolcu esnâfı su -yollarını tahrîb ve su maddesinde ibâdullâha ezâyı san'at add ederek zihinlerini dâima bu fesâda sarf etmiş ve su nâ-zırî bulunanlar dahî fesadlarını tervîci kendüye kâr bilerek dikkat etme-diğinden maslahat kethüdâlarıyla bölük başıları ellerinde kalmış olduğun-dan başka bu esnâfın lüzûmundan ziyâdesi su yolu tahrîb etmekden ve kaldırım bozmakdan başka şeye yaramayub abes olacağından her bir la-ğımın mecrâsından kemerlere ve kemerlerden mahâlline cereyânın hüsn-i sûretle idâresi ne mikdâr su -yolcu ile olâbilir ol emirde ma'rifet-i şer' ve su nâzırî ve bölükbaşları ve ihtisâb ağası ma'rifetiyle lede'l -tahkik ol mikdâr nefer tahsis olunarak ziyâdesi var ise def' veyahud ihtisâb ağa-sı ma'rifetiyle âhar bir kâra yerleştirilerek boşda bırakılmaması ve bun-lar dahî birbirine ve nihâyet her birinin hilâf-ı rızâ hareketde bulunma-ları için nâzırları kefil alınarak isim ve şöhretiyle defteri sâirleri mi-sillû ihtisâb ağası tarafından bulunub içlerine ecnebî karışmaması hu-susları taht-ı râbitaya idhâl ve su -yolculara mahsûs olan bıçakdan bas-ka kendülerinde hafî ve celî silâh bulunmamasına dikkat olunub eğer iç-lerine ecnebî girer ve silâh bulunur ise ihtisâb ağası bi't -tahkik te'dib-

lerine ve su-yolu ta'mirinde bozdukları kaldırımları hâli üzere bırakma-yub ve kaldırım parası diyerek su yolu sâhibinden aldıkları parayı ken-dilerine ekl etmeyüb kaldırımları metânet üzere inşâ eylemelerine dikkat eyleye.

İşbu mevâd-ı nizâmiye ile maşâ'allahu teâlâ düstürü'l - amel tutulmak üzere Divân-ı hümayûn kalemine kayd ü sebt ve bir aynı Darphâne-i Âmir-re ve Baş-muhâsebe tarafına r'tâ olunub İstanbul kadısı efendi ve Tar-sâne-i Âmirre ve mimâr ağa taraflarına ve sair iktizâ eden mahâllere dâbi ilimühâberleri verilerek mevâd-ı nizâmiye-i mezkûrenin bundan böyle iki zâ-yı vakt ü hâle göre cerh ve ta'dil ve ilâve ve tebdilî câiz ola.

evâhır-ı muharrem
1242 (1826 / 1827)

Yukarıda günümüzden yüz elli yıl önce hazırlanmış ve İstanbul şehri ile imparatorluğun hemen bütün vilâyetlerinde uygulanan konulmuş **ihtisâb nizâmnâmesi**, şehirlere âit belediye işlerinin görülmesi ve şehir-lerin nizâm, âsâyiş ve çarşı düzeninin sağlanması hususunda en mües-sir esasları ortaya koymuştur. Şehir sâkinlerinin hayâtî ihtiyâçlarında, dinin ve geleneklerin hâkim vasfına mutabik olarak tertip edilen bu ni-zâmnâme ile, başta şehir içinde esnâfın fazla kalabalık olmamasına, ba-şboş nüfusun artmamasına, zâbita kuvvetlerinin, selâhiyet ve mes'ûliyet-le mücehhez kılınmasına azâmî dikkat gösterilmiştir.

Bunun yanısıra, esnâf ve diğer mükellefler de, hayatlarından emin ve devletin içtimâî himayesine her zaman bağlı idiler. Devlet kendi kol-luk kuvvetleri ile çarşı ve pazar içinde, kontrol ve teftişini yaparken **emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i anî'l-münker** düstüründen dışarı çıkmadığı, her hâl ü kârda çıkanlar olabileceği ihtimâlî göz önünde bulundurularak, bu gibile-rin hemen haklarından gelinmek üzere, nizâmnâmeye gerekli maddelerin kayd edildiği görülmektedir. Bundan başka, esnâfın birbirleri ve işyerin-de çalıştırdığı usta ve çırakları ile olan münâsebetlerinin insânî ve islâmî çerçeve içerisinde olmasına, hak ve vazife şuûrunun islâmî esaslar dâhilinde hâkim kılınmasına dikkat edildiği gibi, bu çeşit ahvâlde, ihti-sâb ağırlığı, daha ciddi ve büyük bir mes'ûle vâki ise, İstanbul kadısı-nın, müdahale selâhiyetine imkân tanınmıştır.

Nizâmnâmede dikkatli çeken bir husus da, vergilerin bir ölçüde ol-mayıp, esnâfın o günkü şartlarda, satış, mâl ve sürüm keyfiyeti göz önün-de bulundurularak değişik ölçüde maddelendirilmesidir. Bu hususta, yine öyle inceliklere kadar varılmıştır ki, hemen her evin ihtiyacı olan tuz ile hayvan yemleri en az vergiye tâbi tutulmuş, böylelikle sürücülerin pa-raya tama' ederek hayvanlarına verdikleri yemden kısıntı yapmamalarına vesile olunmak istenmiştir.

Bir şehrin ihtisâb işlerine bakan devlet görevlisine, yâni ihtisâb ağasına, malyetindeki çalışanlar ile birlikte, kendi maaşına ve diğer bir kısım yapacağı hizmetlere karşılık, esnaftan bir vergi alındı. Buna «İhtisâp rûsûmu» adı verilmiştir. Hz. Ömer zamanında kırkta bir olan bu verginin bilâhîre, beledî işlerin artması neticesinde miktarı da artırılmıştır. Günümüzdeki belediye gelirlerinin mâzîsi, bu rûsûma dayanmaktadır. 1242 (1826) yılına kadar, esnaftan alınan bu kabil vergiler, damga, mizân, ölçü, kile, yevmiye ve pazar borcu gibi isimlerle anılıyorlardı.

Yeniçeri ocağının kaldırılıp yerine **Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye** adlı yeni bir ordu kurulunca, sâdece beledî hizmetler mukabili olarak alınan ihtisâp rûsûmu artırılarak bu ordunun masraflarına da katkısı istendi. Bunun için, İstanbul'da kurulmuş olan ihtisâp nâzırlığından başka, vilâyetlerde de ihtisâp müdürlükleri teşkil olundu ve ordu için miktarı artırılan bu verginin toplanmasına çalışıldı. Cevdet Paşa, alınan bu vergilerin, Yeniçeriler zamanında halkın mârûz kaldığı nahoş hâdiselere nazaran, çok hafif olduğunu kaydetmektedir.

Burada, ihtisâp rûsûmunun hangi mal ve eşyâdan ne miktarda alındığı hakkında bir fikir vermek üzere bir kaç numûne zikrederim :

- Taşradan müslümân ve kâfir gelip, kebe, gön, yün, bal, yağ bunlara benzer her ne var ise getirip satarlarsa, kırk akçeden bir akçe alına.
- Ve turfanda yemiş yükünden bir akçe alına. Yemiş bal ise iki akçe alına.
- Bir gemi yükünden yüz otuz akçe alına.
- Bir araba soğandan dört akçe alına.
- Bir araba balıktan sekiz akçe alına.
- Bir esir satılsa, alandan ve satandan dört akçe alına.
- Eflâk, Frenk, Dubrovnik'den ve başka yerlerden her ne gelirse, yüz akçeden iki akçe alına.
- Bir sığır derisinden iki akçe alına. Domuz derisinden bir akçe alına.
- Bir yük zeytinyağından on iki akçe alına.
- Bir yük demirden altı akçe alına.

Bibliyografya :

Osman Nuri Ergin, **Mecelle-i Umûr-ı Belediye** (İstanbul, 1338), I. 309-392; Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet** (İstanbul, 1307), XII. 206 v.d.; Mehmed Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü** mad. **İhtisâp ağası** (İstanbul, 1953), II. 40 - 43; Eşref Eşrefoğlu, **İslâmiyette İhtisâbın esasları**, **Tarih Dergisi** (İstanbul, 1971), XX, 99 - 104; Yusuf Ziya Kavakçı, **Hısbe Teşkilâtı. Bir İslâm hukuk ve tarih müessesesi olarak kuruluş ve gelişmesi** (Ankara, 1975).

EYLÜL

A. Efe CEBİKELİ

*Firezler sarısını tüketti yavaş yavaş
Olgunlaşan güneşin şu son tesellisinde.
Bahçelerde narların çatlarken kabukları
Kızaran kahkahalar, yaza elvedâ diyor!*

*Sular soğuyor sende canım eylül havası,
Sabahın ayazları en haz aldığım demdir.
Çavşaktaki gölgede köşe kesmek dilerim,
Ve şimdi kuşlar yaza artık elvedâ diyor!*

*Ağustostan hâtıra iki sıcak gün kaldı
Harman kasarlarının yemyeşil çimlerinde.
Düşünmek bir bakıma gerilere dönmektir
Bir yayla, bir köy göçü, eylül elvedâ diyor!*

*Deniz atlas mâvisi çarşaf gibi dalgasız
Küskünlük dağlara has, boz mâvisi ormanlar,
Bize en acı gelen, dalgaları bozacak
Ve dağlardaki karlar, eylül sonu olacak!*

*Sevmemek mümkün müdür hayâtın eylülünü
Çehremiz daha durgun, daha mahzun oluruz
Sonbaharda hicretin sessiz adımlarında,
Hayâta daha bağlı daha yakın oluruz...*

ALTMİŞÜÇ

İlk Müslüman Türk Devletlerinden, KARAHANLILAR (2)

H. Oflaz ÖZDEN

Gazneli Mahmud'un taarruzundan (415-416 - 1024-1025) sağ salim kurtulmuş olan Ali Tigin, 417 (1026) yılında kendini Mâveraünnehr'in müstakim hükümdarı ilân etti.

Bu sırada Gazneli Mahmud ölmüştü. Ancak yerine kimin geçeceği belli değildi. Bu boşluktan yararlanmak isteyen Ma'sud, Ali Tigin'den yardım istemiş, karşılık olarak da Huttal'ı vaad etmişti. Fakat Ma'sud, kısa zamanda kan dökülmeden duruma hakim olunca, verdiği sözden vazgeçmiş, hatta babasının ele geçirmeyi tasarlamış olduğu Mâverâünnehr'i Ali Tigin'den alıp oraya Mahmud b. Yusuf (Bugra Han)'u yerleştirmek istemişti. Kendisi sefere çıkmayıp Harizmşah Altuntaş'ı Gaznelilerin yardımcı kuvvetleri ile birlikte 1032 baharında Ali Tigin'in üzerine gönderdi. Ali Tigin tarafından ise, Selçuklu Türkmenler vardı. Dabusiya meydan muharebesinde Altuntaş yaralandı; ancak şahsi meziyeti sâyesinde sulh yapabildi. 426 (1034) yılında da Altuntaş'ın halefi Harun, Ma'sud'a karşı Ali Tigin ile ittifak yaptı. Anlaşmaya göre: Harun, Merv'e, Ali Tigin ise Tirmiz ve Belh'e hücum edecekti. Fakat Ali Tigin'in kısa bir müddet sonra ölümü üzerine, anlaşma bir müddet uygulamaya konulamadı; yerine geçen oğlu ve halefi Yusuf b. Ali (Arslan İlg) bu anlaşmaya sadık kalarak Ma'sud'a karşı askerî harekete girişti. Müttefik kuvvetler, Şaganıyan'ı zaptederek Tirmiz'i muhasara ettiler. Bu

ALTMİŞDÖRT

arada Hârûn'un ölümü ve dolayısıyla ikinci hücumun başarısızlığı, Yusuf'un kuvvetlerinin geri çekilmesine sebep oldu. Bu başarısızlıkta Ali Tigin'in Selçuklu Türkmenleri, oğullarından soğutmasının da büyük önemi vardı. Ali Tigin, devletindeki Türkmenlerin İnanç Paygu'su olan Yusuf b. Musa b. Selçuk'un, Yusuf b. Ali tarafından öldürülmesi, Selçuklular'ın isyanına ve sonradan kovulmalarına sebep olmuştur. Selçuklular, önce Harizmşah'a iltica ettiler. Eskiden beri Tuğrul b. Mikâil (Tuğrul) Bey'e dostluk bağları ile bağlanmış olan Muhammed b. Yusuf (Bugra Han) da onlara yardım etti. Kısa zamanda kuvvetlenen Selçuklular Horasan'ı istilâ ettiler; 432 (1040) yılında da büyük bir siyâsi ve askeri güç hâline geldiler.

Yusuf b. Ali, Ma'sud ile anlaşma yoluna gitmek istedi ve başında Semerkand Ögesi bulunan ilk sefâret heyetini Belh (1035)'e gönderdi. Bu hey'et, Ma'sud tarafından soğuk karşılanmış ise de kabul edilmiştir. Bu hey'eti, başında Alp Tigin ile Buhara hatibi Abd Allah Parsi'nin bulunduğu büyük bir Buhara sefaret heyeti takip etmiştir. İki hükümdar arasındaki dostluğu kuvvetlendirmek amacını güden bu sefaret heyeti, Yusuf'un her iki hânedân arasında akrabalık bağlarının kurulmasını, buna karşılık Huttal'dan vazgeçmek istediğini ve Kara Hanlılar'ın başı olan Arslan Han (Sulayman b. Yusuf) arasında arabuluculuk yapması gibi isteklerinin olduğunu Ma'sud'a rica ile bildirmişlerdir. Neticede her iki hânedân arasında akrabalık bulunması kabul edildi. Ma'sud da, Belh reisi Abd al-Salam başkanlığında Mâverâünnehr'e bir sefaret heyeti göndererek, Yusuf'un, Türkistan'daki akrabaları ile uzlaşmaya gayret etmesini istedi. Kendisinin Mâverâünnehr'deki durumunu, emniyetsiz bir hale sokan, Mâverâünnehr'in asıl fâtihi «İlig Han»'ın iki oğlunun sebep olduğu yeni bir tehlike ile izah etmek mümkündür. Nasr b. Ali'nin bu iki oğlu, Büyük-Kagan Mansur b. Ali zamanında da eyâlet beyleri olarak görülmektedir. Mahmud b. Nasr (Alp Tigin) 411-412 (1020-1021) yıllarında isficab ile İtlah hâkimliğinde ve İbrahim b. Nasr da (Böri Tigin) 409-411 (1018-1021) yıllarında İlak hâkimliğinde bulunmuşlardır. 415 (1025) yılında Mahmud b. Nasr birden bire Fergana'da ortaya çıktı ve burada iki yıl sonra, İlig rütbesine yükseldi. Mâmafih 416 (1026) yılında Yusuf Kadir Han, babasının paytahtı Özkend'i almış ve 423 (1032) yılına kadar da elinde tutmuştur. 425 (1034) yıllarında Muhammed b. Nasr, Özkend'de bulunuyor ise de, Yusuf Kadir Han ve oğulları tarafından uzaklaştırılıyor. Nihayet 428 (1037) yılında Özkend'e sağlam bir şekilde yerleşiyor. İbrahim b. Nasr, Ali Tigin oğullarına esir düşmüş ancak 428 (1037) yılında kurtularak Özkend'e kardeşi Muhammed'e iltica etmiştir. Oradan Gazneli Ma'sud'a gönderdiği mektubunda pek diplomatça yazılmış bir dostluk cevabı aldı. Özkend'de fazla kalamadığından Türk Kumicileri arasına kaçtı ve Vahş, Huttal, Hulbuk ve Panc nehrine kadar akınlara baş-

ladı. Bu eyâletlerde Gazneliler'in hâkimiyetine dokunduğu için Ma'sud, İbrahim'e karşı asker sevk ederek Şaganıyan'a kadar ilerlemişler ise de, Türkmenlerden yardım gören İbrahim'i mağlup edemeyerek geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu sefer İbrahim, Ali Tigin oğulları üzerine yürüdü. 431 (1040) yılında Kış, 432 (1041) yılında Sogd ve nihayet 433 (1042) yılında da Buhârâ'yı zaptetti. Ali Tigin oğulları, akrabaları olan Yusuf Kadir Han'ın oğullarına iltica etti. 432 yılında Gazneliler'e karşı kazandıkları zaferi bildirmek üzere Selçuklular'ın elçisi, yalnız «Türkistan Hanları» (Süleyman b. Yusuf, Muhammed b. Yusuf) ve Ali Tigin oğullarına değil, İbrahim (Böri Tigin) ve Muhammed (ayn al-davla)'e de geldi. Mağlup edilmiş olan Ma'sud b. Mahmud'da, Selçuklular ile aralarını açmak için Belh ve Türkistan belatını İbrahim'e gönderdi.

Galip kardeşler, kendilerini Yusuf Kadir Han âilesinden ayırmak zamanının geldiğini kabûl ederek, Muhammed- Büyük Kagan (Arslan Hakan) İbrahim-Şerik Kagan (Tangaç Bugra Kara Hakan) ünvanlarını aldılar. Karahanlılar tarihi için büyük önem taşıyan bu olaydan sonra devlet garbi ve şarkî olmak üzere iki Kara-Hanlı devleti hâline gelmiştir.

Şark devleti, Mâverâünnehr'in fethinden önceki Karahanlılar memleketini; başta Taraz, İsficab, Şaş, Yedi-su, Kaşgar olmak üzere muayyen zamanlar hâricinde Fergana'nın büyük bir kısmını içine alır hâle getirdiler. Şark Büyük Kaganı'nın payitahtı, Balasagun olmakta devam etti. Şark Şerik Kaganı ise umûmiyetle Kâşgar (nadir olarak da Taraz)da oturmuştur. Karahanlı müslümanların beşiği olan Kâşgar şehri, devletin ayakta kaldığı müddetçe sülâlenin dinî merkezi olarak devam etmiştir. Sülâlenin âile mezarlığı da burada bulunmakta idi. Daha evvelki büyük kaganların bazıları bu eski İslâm şehrini, eski Sâmânî an'anelerine bağlı olan Balasagun'a tercih etmişler ve bundan dolayı Kâşgar'a Ordu-Kent denilmiştir.

Garp devleti ise, asıl Mâverâünnehr ile Fergana'nın bir kısmını kaplıyordu. Fergana'nın doğluk kısmında bulunan Şağniyan, Kubaziyan, Vahş Huttal ve Tirmiz eyâletleri ise ekseriyâ hudutları dışında kalmıştır. Daha çok Belh ile ilgili olan bu eyâletler, önce Gazneliler daha sonra (456-1064) Selçuklular'ın elinde bulunmuştur. Karahanlıların buraları ele geçirme teşebbüsleri umûmiyetle netice vermemiştir. Bu iki Karahanlılar devletinin sınırı Hocend idi. Sır-Derya sahası ve Fergana, zaman zaman sâhibini değiştirmiştir. Önceleri Özkend olan merkez sonradan Semerkand'a taşınmıştır.

Her iki devlet eski kültür sâhalarını içine almaktadır. Her iki merkez de İran (Tacik)-İslâm kültürünün önemli merkezleridir. Kâşgar, Şark Devletinin merkezi olmadan önce, Çin ve Uygur kültürünün tesiri altında idi. Kültür merkezleri, Karahanlı vâllilerin ikâmetgâhları ve darphanelerin bulunduğu yerler oluyordu. Ahsikas, Barshan, Binkas, Binakas, Buhârâ, Hocend

Kişi, Dabusiya, Fergana, Heftdih, İlak, İsficab, İstihan, İtluk, Kend, Balasagun, Karmina, Kasan, Kâşgar, Marginan, Özkend, Riştan, Şaganiyan, Şaş, Taraz, Tungas, Uşrusene, Yarkend ve al-Kuşani-kas gibi. Bundan dolayı Karahanlılar devletinde yalnız İran-İslâm Kültürü gelişmesini devam ettirmekle kalmamış aynı zamanda Şarkî Karahanlılar sâhasında Türk Dili, edebî dil hâlini almıştır. Bunun üzerine Türk Kültürü bir Karahanlılar devleti yaratabilmiş ve Türk-İslâm Edebiyatı vücut bulmuştur.

Şarkî ve Garbî Karahanlılar bozkırlarda tatbik edilen eski usûller ile medenî memleketler gibi idâre edilmek istemeleri sonucu birçok müşkilât ile karşılaşmışlardır. Tokuz-Oğuzlar ve sonrada Selçuklular'da Türkmenler, gibi Karahanlılar'da da askerî kuvvetin temelini Karluklar ve bilhassa bu kavmin Çigil boyu teşkil ediyordu. Harpçilik vasıflarını azaltmak için bunların merkez şehirlerinin etrafına kurulan çadırlarda göçebe hayatı sürmeleri gereğini kabûl etmişlerdir. Onun için gittikçe şehir medeniyetine temâyül eden hükümdarlar ile askerî kuvvetler arasında çok defa kanlı münâkaşalar olmuştur. Bundan başka dinî hareketlerin tanzimi de, Mâverâünnehr'de çıkan yeni yeni dinî cereyanlar yüzünden pek kolay olmamıştır. Karahanlılar'ın zayıflamasında dış amiller pek rol oynamamıştır. Devletin temelini esas sebepler yukarıda saydıklarımız olmuştur.

Şarkî Karahanlılar Devleti'nin ilk hükümdarı Büyük Kagan, **Saraf al-davla** lakabını taşıyan Abû Şücâ Süleyman b. Yûsuf (423-448 - 1031-1057)'tur. Selçuklular Horasân'da, Nasr b. Ali'nin iki oğlu da Mâverâünnehr ve Fergana da esaslı bir şekilde yerleştikten sonra, 435 (1044) yılında aralarında bir âile toplantısı yaparak faaliyet sâhalarını tesbit ettiler: Süleymân b. Yûsuf **Büyük Kagan** sıfatı ile Balasagun ve Kâşgar'ı, Muhammed b. Yûsuf, **Buğra Han** sıfatı ile Taraz ve İsficab'ı, Mahmud b. Yûsuf da **Arslan Tigin** sıfatı ile Şark eyâletlerini aldılar.

Safer 435 (Eylül 1043) yılında Bulgar ile Balasagun arasında göçebelik eden 10.000 çadırdan ibâret bir Türk kavmi, İslâmiyet'i kabûl etmiştir. Süleyman, âdil bir hükümdar olup, ulemânın dostu olarak tanınmıştı. Sebebi iyice anlaşılamayan, Süleyman ile Muhammed arasında meydana gelen muhârebede Süleyman mağlup olmuş ve esir düşmüştür. Muhammed O'nu hapse attirmiş ve kendisini Büyük Kagan ilân etmiştir.

Kısanı al-davla lakabıyla Büyük Kagan olan Muhammed b. Yûsuf ancak 15 ay (448-449 - 1057-1058) hüküm sürmüştür. Devletini büyük oğlu Hüseyin (Ünvânı-**Çağrı Tigin**)'e terkederek onu Arslan İlig mevkiine getirdi. Hüseyin'in tâyinine kızan karısı, âilesinin birçok mensupları ile birlikte kocasını zehirletti ve kocasının kardeşi olan Süleyman'ı da boğdurdu. Etrafındaki önemli kişileri de öldürterek oğlu İbrahim'i tahta çıkardı. İbrahim b. Muhammed (449-451 - 1057-1059)'ın duruma hâkim oluncaya ka-

dar birçok kargaşalıklar meydana gelmiş olmalı ki, bu durumdan istifade eden Garp Karahanlılar Büyük Kaganı İbrahim I. b. Nasr, Fergana'yı tekrar almış ve bazı yerleri de ele geçirmiştir. Annesinin teşviki ile Barshan şehrine harekete geçen İbrahim b. Muhammed, kaynaklarda Yinal Tigin olarak zikredilen sülâlenin bir mensubu tarafından mağlup edilmiş ve öldürülmüştür. Bunun üzerine o zamana kadar Şerik Kagan olan Kadir Han'ın üçüncü oğlu, Muhammed b. Yûsuf Büyük Kagan olmuştur.

Mahmud b. Yûsuf (451-467 - 1059-1075) Şerik Kagan, el-Hasan b. Süleyman ile birleşerek Şark Karahanlılar'ın ellerinden alınmış olan sâhâları almak için İbrahim b. Nasr'ın ölümünden sonra yerine geçen Nasr b. İbrahim'in üzerine yürümüşler ve sonunda hudutu tesbit eden bir anlaşmaya varmışlardır. Buna göre, Sır-Derya'yı tâkip ederek gelen sınır Nasr'a bırakılan Hocend'e kadar geliyor ve bütün Fergana, Şarkî Karahanlılar'a veriyordu. 482 (1080) yılında Büyük Selçuklulardan Melikşâh, Mâverâünnehr'i zapt edip Özkend'e gelince, Hasan onun hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı. Kısa bir süre sonra Hasan'ın kardeşi, Atbaşı hâkimi olan Ya'kub b. Süleyman, Selçuklular'a karşı ayaklanan halkın isteği üzerine Semerkand tahtına geçmiş ise de, fazla tutunamıyarak Atbaşı'ya sığınmak zorunda kalmıştır.

Selçuklular'a tabi olan Hasan, Yakub'u ele geçirmiş ise de, Melikşâh'a teslim etmemiştir. Melikşâh, tekrar Özkend'i zaptedince, Hasan, oğlunu ve esir Yakub'u Özkend'e göndermiştir. Bu arada Kaşgar, sülâlenin başka bir mensubu olan Toğrul Yinal (Hasan'ın yeğeni Cebra'il b. Omar olmalıdır) tarafından zapt ve Hasan esir edilmiştir. Bunun üzerine Melikşâh, Yakub ile anlaşmış ve Toğrul ile mücâdeleyi ona bırakarak Özkend'i terketmiştir. Hasan'ın oğlu ve halefi Ahmed b. Hasan, 1105 yılında halife al-Mustazhar Billah'a, başında Mahmud b. Abd al-Calil al-Kâşgâri'nin bulunduğu bir sefâret heyeti göndererek beratını istemiştir. Halife onun bu arzusunu yerine getirerek kendisine Nur al-davla lâkabını vermiştir. Onun hakkında, bir de 522 (1128) yılında Kara-Hıtaylar'ı mağlup ederek onların garba doğru hareketlerini bir müddet için geciktirmiş olduğunu biliyoruz. Hezimete uğrayan Kara-Hıtaylar, şimdi Emil boyunda bir şehir kurarak kendi kuvvetlerini bu şehrin etrafında toplamaya başlıyorlardı.

Oğlu ve halefi İbrahim III. b. Ahmed, Karahanlılar'ın tek mümessili dir. İbrahim, Emil'deki Kara-Hıtaylar'ı yardıma çağırdı. Fakat Kara-Hıtaylar Balasagun'a gelmediler. Bunların hükümdarı Kür Han fırsattan istifade ile Çu boyundaki göçebeleri kendi himâyesine geçirerek, Balasagun ve Ortal-Asya'da ortaya çıkan yeni bir kuvvetin, lideri olmuştur. Kür Han, kolayca eline geçirdiği saltanat tahtına oturmuştur. Afrasiyab'ın halefinden Han ünvanını alarak ona İlig-i Türkmen ünvanını bıraktı. Şimdi Kara-Hıtaylar'ın

tabii olan İlig-i Türkmen'e merkez olarak Kâşgar bırakılmıştır. Kendisinin haleflerinden olan Yûsuf b. Muhammed'in oğlu Abu'l-Fath Muhammed III. b. Yûsuf rehine olarak Kür Han'ın sarayında bulunuyordu. Orta-Asya'da çok kısa sürmüş olan Noyman Devleti'ni kuran Küçlük, Kür Han'ın esir ettiği zaman Muhammed III.'i de kurtarıp Kâşgar'a göndermiştir. Fakat orada çıkan isyânın başında bulunan beyler, Karahanlılar'ın bu son mümessilini daha şehre gelmeden 607 (1210) yılında öldürmüşlerdir. Bu olayı müteakip Küçlük, Kâşgar üstüne yürüyerek şehri almış, isyâncıları ve beyleri öldürmüştür.

Garbi Karahanlılar Devleti'nin en önemli hükümdarı Tamgaç Han'dır. İbrahim b. Nasr olan esas adı ile İslâm eserlerinde çok geçmektedir. Avfi eserlerinde onu umumiyetle, «Büyük» diye vasıflandırarak, ideal âlim, devletin esas idâresine âit kararlılığını ve ahâlinin menfaatlerini koruyan bir hükümdar olarak zikretmektedir. İbn el - Esir ise, onun adaletini ve fikrini almadan yeni bir verginin söz konusu olmadığını kaydediyor. Bütün bunlara rağmen bu dindar hükümdar ile ulemâ arasında birçok mücadele olmuştur. Hayatının son yıllarında Selçuklular'ın nasıl büyüdüğüne de şahit olmuştur. Selçuklu Devletinin Şark Hakimi Alp Arslan, İbrahim'in Böri Tigin'i olarak uzun müddet yanında bulunduğu zamanda Huttal ve Şaganiyan'ı zapt ederek oradan asıl Selçuklu kuvvetleri ile Karahanlılar sahasına akınlar yapmaya başladı. Bu duruma halife de birşey yapamadı. Ölmeden önce hâkimiyeti oğlu Nasr b. İbrahim'e devretti. Fakat o vakte kadar Şaş ve Tunkas valisi bulunan Su'ays, taht iddiasında bulundu. Hem Semerkand, hem Buhârâ'da İbrahim'in ölümüne kadar devam eden bu mücadele nihayet Nasr'ın gelip duruma hâkim olması üzerine sona erdi. Bu durumdan faydalanmak isteyen Şarkî Karahanlı hükümdarları (Mahmud b. Yûsuf ve Hasan b. Süleyman) İbrahim b. Nasr tarafından alınmış olan sâhaların zaptına giriştiler.

Abu'l Hasan Nasr b. İbrahim (460-472 - 1068-1080) Selçuklular ile artık doğrudan doğruya savaşmak mecburiyetinde bulunuyordu. 1072 yılının son baharında Alp Arslan büyük bir ordu ile Mâverâünnehr'e karşı sefere giristi. Fakat kendisinin âni ölümü üzerine safer yarıda kaldı. Nasr, Tirmiz'i zapt edip, Amu-Derya'yı geçerek Belh'e geldi. İki yıl devam eden bu durumdan sonra Nasr'ın kardeşi Tirmiz'i Melikşâh'a teslim etmek zorunda kaldı. Melikşâh bu defa Semerkand üzerine yürüdü. Nasr ile Melikşâh arasında meşhur vezir Nizam al-Mülk aracılığı ile sulh yapıldı. Nasr, Alp Arslan'ın kızı Aişe ile evlendi; amcasının kızı Celâliye'yi de Melikşâh'a verdi.

Nasr b. İbrahim, inşâ ettirdiği binalar ile de meşhurdur. Buhârâ'da bulunan Şems-âbâd sarayının inşâsı ve câmiinin tâmiri, biri Harcong yakınında ve diğeri Semerkand ile Hocend arasında bulunan Ak-Kötel'de olmak üzere iki meşhur Ribat-i Malik'i yaptırmıştır. İyi ve âdil bir hükümdar olan

Nasr, babası gibi ulemâ ile müşkilâta düşmüştür. Kendisine kardeşi Abû Şücâ el-Hizr (472-473 - 1080-1081) halef olmuş ise de, onun hakkında kaynaklarda pek mâlûmâta rastlamamaktayız. Fakat Nizâmî Arûzî'ye göre, kendisini Selçuklular'a karşı başarı ile müdâfaa etmesini bilen Garbi Karahanlılar'ın müstakil son hükümdarı idi.

Ahmed b. el-Hizr (473-482 - 1081-1089) çok genç yaşta tahta geçti ama o da kısa zaman sonra ulemâ ile ihtilâfa düştü. Ülemâ Melikşâh'dan kendi kağanlarına karşı yardım istemişler, Melikşâh'da 1089 yılında Buhârâ ve Semerkand'ı zaptederek Özkend'e geldi. Ahmed esir edilerek İsfahan'a götürüldü. Semerkand'a Melikşâh'ın valisi olarak el-Emîr el-Amîd Abû Tâhir'in Çigiller'in kumandanı Ayn al-davla Selçuklu hâkimiyetine karşı isyân Âmid-i Harizmî tâyin edildi. Karahanlılar ordusunun temelini meydana getirerek vâliyi Hârizm'e koydu. Atbaşı Beyi Yâkub b. Süleyman Semerkand'a gelerek işe Ayn al-davla'nın idâmı ile başladı ise de Melikşâh, tekrar Buhârâ'ya gelince, Yâkub Fergana üzerinden Atbaşı'na kaçtı. Melikşâh ikinci defa Semerkand'ı zaptetti; vâli olarak da Âmil Atsız'ı tâyin etti. Daha sonra Melikşâh, Ahmed'in kendine tabii olmak şartı ile, ona devletini iade etti.

Bu tarihte Horasan vâlisi bulunan Sancar, Mâverâünnehr'i kendi görüşüne göre teşkilâtlandırmaya başlamıştı. Yeğeni Muhammed II. b. Süleyman'ı (495-524 - 1102-1130) **Büyük Kagan** ünvanı ile Semerkand'a tâyin etti.

Hayatı bir çok mücâdeleler ile geçen Muhammed b. Süleyman, ömrünün sonunda felc olmuştur. Önce Nasr II.'i ve bunun ölümünden sonra Ahmed II.'i kendisine Şerik Kagan yaptı. Sancar ile aralarında yeni bir ihtilâf çıkınca Sancar, Semerkand'ı zaptederek devlet hazinesine el koydu. Muhammed'i de esir etti. Muhammed, Merv'de Receb 526 (Mayıs-Haziran, 1132) tarihinde vefat etti. Sancar'ın hâkimiyetini kabûl etmeyen Ahmed II. b. Muhammed, ancak 526 yılına kadar tutunabilmiştir. Bundan sonra Sancar Merv'de esir bulunan Hasan b. Ali'yi Semerkand'a tâyin etti. Kaynaklarda umûmiyetle Hasan Tiğîn olarak kaydedilmektedir. Hasan, çok geçmeden önce (1132) Sancar, Muhammed b. Süleyman'ın kardeşi Abû'l Muzaffer İbrahim b. Süleyman'ı, Büyük Kagan tâyin etti. Aynı zamanda Sancar'ın yeğeni olan bu hükümdar zamanında, Kara-Hıtayların istilâsı başladı. Ramazan 531 (1136) tarihinde Mahmud, onlar ile Hocend civârında savaşmak zorunda kalmış ve sonunda da mağlup olarak Semerkand'a kaçmıştır. Bir müddet sonra Mahmud ile Karluklar arasında anlaşmazlık çıkınca, Sancar'ın yardımı istemiş Karluklar ise Orta-Asya'da yeni bir kuvvet olarak vücûd gelmiş olan Kara-Hıtaylar'ın Kür Hanına başvurmuşlardır. Her iki taraf Semerkand civarındaki Katvan Bozkırında büyük bir mücâdeleye başladılar. 536 (1141) yılında vuku bulan bu savaşta Müslümanlar, büyük kayıplar vererek Tirmiz üzerinden Horasan'a çekildiler.

Kara-Hıtaylar bütün Mâverâünnehr'i istilâyâ başladılar. Fakat mevcut nizâma dokunmadılar. İbrahim III. b. Muhammed, Kara-Hıtaylar'ın himâyesi altında kagan oldu. (536-551 - 1141-1156) Aynı yılda Buhârâ vâililiğine de Alp Tigin getirildi. İbrahim III. de kendi Karlukları bile ihtilâfa düşünce Kalabaz (Buhârâ yakınında) muhârebesinde öldürülerek cesedi bozkırlara atıldı. Mahmud b. Muhammed âilesi ile birlikte ömrünün sonuna kadar Horasan'da kalmıştır. İlk defa (1153-1156) Sancar'ın Oğuz esâretinde kaldığı zaman, ikinci defa (1157-1162) de, Sancar'ın ölümünden sonra olmak üzere iki defa memleketin başna getirilmişti. Mahmud, kudretli bir hükümdar olarak, Nişâpûr'da ikâmet etmiş ve Sancar'ın ordusu da kendisine sadık kalmıştır. Oğuzlar'ın yeni hâkimi ve babası, çok geçmeden müşkül bir duruma düştü. Bunlar yalnız itâat etmeyen Selçuklu tabii İl-Arslan b. Atsız (Harizmşah) ve karışıklık çıkaran Oğuzlar ile uğraşmakla değil, Sancar'ın eski kumandanlarından Nişâpûr vâlisi Mü'eyyed al-davla Ay Baba'nın Horasan'ı ele geçirmek için teşebbüsü ile de karşı karşıya kalmışlardır. 558 (1163) yılında Mahmud ile oğlu Muhammed esir edilerek gözlerine mil çektirildi. Ertesi yıl da önce babası sonra oğlu öldü.

Bu olay Garbî Karahanlılar'ın sonu olmuştur. Bundan sonra hâkimiyet tamamen Ali Tigin âilesinin eline geçmiştir. Hâkimiyeti ellerine geçiren Ali Tigin âilesine mensup hükümdarlar, Karluklar'a karşı kesin tavır alarak onları, Mâverâünnehr'den tamamen kovma siyâsetini güttüler. Karluklar'ın reisi Paygu Han'ı öldürdüler ve Karluklar'ı yerleşik hayata zorladılar. onları askerlikten ayırdılar. Bu gibi sebepler yüzünden karşılıklı kanlı mücâdeleler uzun müddet devam etti; fakat önemli bir sonuç alınamadı.

Arslan Han II. ünvanını taşıyan son Karahanlı hükümdarı zamanında, devlet önce Kara-Hıtaylar'ın daha sonra da Cengiz Han'ın hâkimiyetini (608 - 1212) tanımak zorunda kaldı.

BİBLİYOGRAFYA

İslâm Ansiklopedisi, mad. Karahanlılar, VI, 251 - 273;

M. Çağatay Uluçay İlk Müslüman Türk Devletleri; Karahanlılar, s. 5-10;

Hakkı Dursun Yıldız, İslâmiyet ve Türkler (İstanbul, 1976), s. 49 - 57;

A. Zeki Velidî Togan, Umûmî Türk Tarihine Giriş (İstanbul, 1970), tür.

yer.; M. Longworth Dames, Gazneliler, İslâm Ansiklopedisi (İstanbul 1948), IV, 742 - 748.

İslâm İnkılâbının esasları (4)

DAYANAK SINIFI, ÜMMET, CEMAAT VE TEŞKİLÂT ARASINDAKİ İRTİBAT

Şeyhmus DURGUN

Zamanın durdurulmayan, durdurulmayacak akışı boyunca «En ulvi ve Hak» durumundaki «Vahiy» adına yapılanlarıyla birlikte; «En süfli ve Bâtil» durumundaki nice inkılâb hareketinin «fikrî ve fiilî» oluş ve tatbik sahası; insan yığılaşmaları olarak tarif edilebilecek toplumlar, dayanağı da; bu toplumların sinesinde, müsbet veya menfî, Hak ve Bâtil «bir fikirler manzumesi» olan ideolojiler etrafında çerçeveleşen, kenetleşen, böylelikle, içinde bulunduğu toplumdan ayrı bir hüviyet ve sıfat kazanan ve arzeden sınıflardır.

Su veya bu Bâtil fikrin kendine göre, yanlış olarak tarif ve tesbitini yaptığı içtimaî sınıflar; sinesinde Hak veya Bâtil dâvaların oluştuğu, geliştiği ve depreştiği müşahhas çıkış ve tezahür zeminleridir. İçtimaî bir sınıfa dayanmayan, istinat edip onun destek ve himayesinde fikrî ve fiilî hedefler demetine yönelmeyen inkılâplar, muallakta kalmış, ferdi gayret ve davranıştan öte bir «içtimaî aksiyon» olma haysiyet ve selâhîyetine mâlik olmayan mücerred hareketlerdir.

Canlı insan yığılaşmaları durumundaki içtimaî sınıflardan tecrit edilmiş, onlardan ayrı bir inkılâb düşünülemez. Bir sınıfa dayanmadan, bir ideolojiyi içtimaî plânda fikrî ve fiilî olarak oluşturmaya, heykelleştirmeye ve neticelendirmeye imkân yoktur. Bu mânada «İnkılâb ve sınıf» irtibatını noktaladıktan sonra belirtelim:

YETMİŞİKİ

Tarih boyunca insan sellerinin (Bâtıl bir ideolojiye mâlik olarak veya olmayarak) nefsanî ve hissî akışı durumunda ki, «Bâtıl inkılâplar»da olan **Fransız İnkılâbı**; Avrupa milletinin, tarihi ve tabii seyri içinde sadece kendisine has bir şekillenişle belirlenen **Burjuvazi sınıfına**; Rus inkılâbı, yine Avrupa'nın tarihi ve kendine has tabii seyri içinde şekillenmiş işçi ve köylü **sınıflarına** dayanmış, onların destek ve himayesinde oluşmuştur. Ayrıca belli bir fikrîyât uğruna olmaktan çok, şahsî menfaatler yüzünden oluşan rahipler, derebeyler, askerler gibi zümre, grup ve sınıflar, çeşitli zaman ve mekânlarda değişik inkılâpların oluşturucusu, dayanağı, destek ve himayecisi olmuştur.

Marksizm, **sınıfın** tarifini, kendine has bir şekilde «menfaat çatışmasından dolayı iki kutup halinde, burjuva ve proleterya olarak yığınlaşan insan grupları...» diye yapar. Sınıfın oluşumunda **başlıca ve tek** etken olarak **menfaatlerin sürtüşmesini** görür ve böylelikle sınıfların oluşumunu ekonomik bir temele dayandırır.

İslâm inkılâbında ise sınıf; insan topluluklarının şahsî menfaat ve imtiyazlarına dayalı ve bağlı olarak oluşturulan hizip, grup ve zümre teşekkülleri değil, sadece ve sadece, dünyâ ve ahiretin bütünüyle muhasebesi olan İslâm'ı kendine din ve dünyâ görüşü kabul etmiş mü'minlerin oluşturdukları cemaatlerdir. Bu cemaatlerin bütününe de, İslâm; bütün zaman boyunca kullanılacak bir isim vermiştir: **ÜMMET...**

Biz imân edenler sınıfı» ve «imân etmeyenler sınıfı» diye iki sınıf kabul ederiz.

«**Bu iki sınıf, (ya'ni imân edenlerle, etmeyenler) Rableri (nin dîni) hakkında birbirleriyle dâvâlaşan hasım iki (zümre)dir.**» Tâc sûresi, âyet 19...

Bu durumda, sınıfların oluşmasının **tek ve gerçek** etkeni **İslâm'ı kabul edip, etmemedir.** ...

Kâfirler arasındaki menfaat sürtüşmesi ve ideolojik kabulleniş farklılıkları, onları da; kendi aralarında muhtelif zümre, grup ve sınıflara bölmüştür.

«**Onlar dan (kâfirlerden) bir sınıfa, kendilerini fitneye düşürmemiz için, (verdiğimiz ve) fâidelendirdiğimiz (bu) dünya hayatına âid zinetlere ve de'belere sakın, iki gözünü dikme...**» Tâhâ, 131.

Hâsılı, İslâm'a göre, şehâdet getiren herkes imân edenler sınıfına, yani ümmete dahildir.

İslâm inkılâbında sınıf; müşterek çıkar gruplarının oluşturduğu yığın-

laşmalardan öte ve bu değerlendirişten münezze olarak bütün beşeriyetin saâdet ve selâmetine; tek kelimeyle kurtuluşuna vesile olacak gerçek ve derin mü'minlerin kenetlenmiş halini murad ve kasteder, böylelikle; sadece şehâdet getiren, getirecek herkese kapısını açık bırakarak, bütün insanlığı ihatâ edebilecek derecede ulvîyete, mükemmeliyete ve genişliğe kavuşturur. Bu telâkki tarzından gayrî bir değerlendirme bizce inancımız gereği kabul edilemez. Muhal bir kabullenmede, bütün beşeriyete teşmil edicilik gibi kusursuzluğu, dar ve kısır olarak şahsımızca şahsımızda süflileştirme ve ulvî muhtevasını küçültmedir.

«İslâm inkılâbının dayanak sınıfı; Hz. Muhammed (S.A.V.)'nin asrımızdaki ümmetidir.» bedahet hükmüne varmış oluyoruz. Yalnız mü'minleri kitlevî bir halde, hareket içinde savaşıyor, hedefine gitmesi muhaldir. Her defte, kitle halinde olan mü'minler değil, cemaat hâline gelmiş mü'minler erişebilir, ulaşabilir. Bu cemaatin olması gerektiği hâl de şu âyette belirtiliyor:

«Allah, kendi yolunda Kurşunla kenetlenmiş bir binâ gibi sâf bağlaşıkların çarpışanları sever» Sâf sûresi, âyet 4...

Evet, cemaatin yapısı, kurşunla kenetlenmiş bir bina gibi olmalıdır.

«İnkılâb hareketinin yürütücülük görevini kitleler değil cemaat yapar. hükmüne varmamızın sebeplerini vaz'edelim. Akla gelecek ilk soru: «Kitle nedir?»

KİTLE

Kitle, bir cümleyle; «sel gibi akan insan sürüleridir.»

Kitle de, hareketin seyri sırasında, tenkit ve muhakeme kabiliyeti, hissedilerin oluş sebeplerini, seyrini ve neticesini tefekkür, irade ve karar verilebilme vasfı yoktur. Kitle, sürüleşmenin en yüksek seviyeye çıkması neticesinde şuursuzlaşır, kitleye kolektif bir hareket ruhu hâkim olur. Şuursuzluk değil hissiyle, idrâkle değil ferdî yönlendirme ve müdahalelerle ve olmayan yüksek heyecanla hareket eder. Tek tek, bin dâhi bir araya gelince bu kolektif ruh, onlara hakim oldumu bütünüyle bin dâhi aklı, mantığı, iradesini ve kalbî isteklere göre değil, nefsanî hissî ve heyecanî arzulara göre hareket ederler ve bu dâhiler sürüsü, şuursuzca yakıp, yıkmaya ve dağıtılanmaya başlarlar.

Kitleleri en basit bir tahrik ve teşvik ayaklandırır, hırçınlaştırır. Esernada kitlenin her ferdini yüksek derecede yenilmezlik, korkusuzluk hissiyle kaplar. Kitle, sürü şeklindeki hareketi sırasında şiddetli bir karşı koyuşla hemen dağılır, ya da şiddetli ve etkili bir propaganda ile istenmiyebilir ters işler yapabilir. Kitlenin sürü şeklinde bir akını kendiliğinden başlatır.

ması imkânsızdır. Kitlenin **bu zâafını** bilenlerce yapılan **sevk ve idarecilik, öncülük kitlevi hareketleri oluşturur.** Kitle, şahsında kendisini görüp, hissettigi, sevk ve idarecisi, öncüsü olmadıkça hiç bir şey yapamaz. Çobansız bir sürünün hali neyse, öncüsüz kitlenin de durumu aynıdır. İşte, tarihin bu zââfından faydalandı. Kitle içersinde kitleye öncülük edebileceklerin oluşmaması için, fertler arasındaki **birlik ve bütünlük** fikrinin yıkılması yeterlidir. Böylelikle, fertler arasında, **ittifak yerine ihtilâf; birlik yerine parçalanma bütünlük yerine dağılma; şahsiyetçilik yerine ferdiyetçilik; müdahalecilik yerine nemelâzımcılık; nizamcılık yerine düzensizlik; disiplin yerine disiplinsizlik** hâkim olur. Bu taktiğin aynısı müstümanlar içinde kullanıldı ve en sonunda müslümanlar da köle edinildi, edildi.

Kitleyi aralarına **harç konulmadan** üstüste istif edilmiş tuğlalarla örülü **bir çuvara** benzetebiliriz. Harçsız duvarın yıkılmaya mahkûm oluşu ve mukavemetsiz bulunuşu, haricî en ufak bir müdahaleyle yıkılmasına yol açabilir. İşte, böyle bir vaziyetin bulunduğu cemiyetlerde tek bir ferdin bu durumun izalesine çalışması fayda vermez. Çünkü, ferdî davranışlar arkadan toplu bir cemaat hareketi meydana getirmediği sürece neticesiz kalır. Bu hâl de ferdin ancak aleyhine netice verir. Böyle cemiyetlerde her ferde tek tek «yapılan zulmün ve başındaki idârenin devamını istiyor musun?» diye sorulsa, alınacak cevaplar kocaman birer «Hayır!..» olacaktır. Ama, bu sesler toplu halde bir koro meydana getirmediği, toplu bir harekete yol açmadığı için ferdî istemeyişler, reddedişler bir netice vermez, bir kaç tane zalimin oluşturduğu idare edici müessesede zulmüne, tahakkümüne devam eder.

Bu hususiyetlere sahip olan **kitlelerin desteğiyle hareket yapmak sadece aptallıktır.** Şu halde, **İslâm inkılâp hareketinin fikrî tebliği, fiilî hamle ve aksiyon kadrosunu teşkil edecekler; kitle halinde değil, «kurşunla kenetlenmiş bir binâ» gibi bir birine bağlı fertlerin oluşturduğu, cemaattir.** Cemaat, kütleler içinde, bir lider (imam) etrafında toplanmış, dâvâsının şuuruna varmış, İslâm'ın esaretini kalbinin derinliklerine kadar hissedene, işçi, memur, aydın, yazar, esnaf, genç, ihtiyâr, öğretmen, hâsılı toplumun her kesiminde oluşmuş, yeminli **muvaahhidler ordusudur.**

Fert fert duyulan fakat haykırılanamıyan «oligarşik düzene hayır, Vahye müstenid nizama evet» cevaplarını bir demet halinde yekûnlaştırıp, nağmelerinin fikrî ve fiilî hamleler olduğu toplu bir senfoni çalındığı gün, kurtuluş sağlanabilir. Bu hâli sağlama, İslâm inkılâbının gerçek isteyicisi ve yapıcısı olan «İslâm cemaatini» oluşturma ameliyesidir.

CEMAAT VE CEMAATLEŞME...

Cemaat, yukarıda verilen misâldeki, harçsız tuğla ile örülmüş duvar yerine, «kurşunla kenetlenmiş bir bina» gibi mukavemetli bir yapı içinde fertlerin birbirine bağlanmasıdır. Bu yapının oluşması, kitledeki fertlerin arasında; içinde bulunduğumuz durumu kavrayan, İslâm'ın esaretini kabullenmenin derinliklerine kadar duyan, öncü bir teşkilât tarafından sağlanır. Teşkilâtın bu çalışması, cemaatleşmedir.

Bu şekilde oluşmuş bir cemaat, fikrî ve fiilî hareketini yaparken; suurlu hareket eder; hissî değil, aklî davranır; temkinli ve tedbirlidir; asım he yecana, yersiz, yüksek yenilmezlik duygularına, gereksiz yakma ve yıkm a arzularına kapılmaz; mesnedsiz fikirlere inanmaz; planlı ve programlı hareket eder; en şiddetli propagandayla bile tesir altına alınamaz; muhaka me, murakebe ve muhasebe melekelerinden uzaklaşmaz; iradeli davranır; düşünerek, istişâre ile karar verir; askerî disiplin ve nizama sahiptir; ita atkârdır; hedefine nasıl ve ne şekilde varacağını bilir; kullanacağı her çe şit vasıtaları doğru bir şekilde tâyin ve tesbit eder; kendisinin ve düşma nının kuvvetli ve zayıf yanlarını bilerek hareket eder.

Hülâsa, «İslâm için, İslâma göre, Allah yolunda» cihâd eder, inkılâb hareketini yürütür.

Cemaatin fertleri arasında, kitlenin fertleri arasında olmıyan, birlik ve bütünlük, tesanüd ve yardımlaşma, ittifak ve kenetlenme vardır. Cemaatin her türlü - fikrî ve fiilî - harekete bilfiil katılacağına güvenilir, fakat kitlenin herhangi bir harekete katılacağı önceden kabul ve hesap edilemez, bek lenip, bilinemez. Bu durum da; hareketin fikrî ve fiilî gücünü oluşturacak her daim cemaattir. Kitle harekete güç kabul edilemez ve hareketin stra tejisi çizilirken hesaba katılamaz. Temelsiz bir binanın yıkılmaya mahkûm olduğu gibi, kitleyle yapılan hareket de başarısızlığa mahkûmdur. Kitle istendiği anda değişik tür propagandalarla robot gibi istenilen şekilde yön lendirilebilir, yönetilebilir. Cemaatin, fikren yetişmiş olması, dâvanın şûu runda bulunması fiilen hareket sırasında tecrübe kazanıp, düşmanını iyi tanımış olması, en şiddetli propagandayla bile yönlendirilememesi ve yö netilememesi; kitle yerine cemâati tercih etmemize yol açıyor. Zaten, **Cemaat ve cemaatleşme inancımızın gereği ve emridir.**

Kitle çabuk yıkılır, hemen çözülür, şiddetli bir darbeye hemen bozulur fakat cemaat kolay kolay yıkılmaz, çözülmez, bozulmaz ve dağılmaz.. Cema at; fertleri arasındaki, bağlılık ve sadakât, şefkat ve merhamet, izzet ve ikrâm, itaat ve muhabbet, ittifak ve tesanüd, birlik ve bütünlük nisbetinde kuvvetlidir, dayanıklıdır.

Cemaate, fiilen teşkilât çalışmalarına katılmamakla birlikte, dâvâmı-

ın şûrunda, hareketimizi müdrik, çalışmaları fikri ve fiili, mali ve askeri, siyasi ve harsi açıdan destekleyen bütün, esnafve işçiler, çiftçi ve me- fertler dahildir.

Cemaat ve kitle arasındaki bu irtibatı, ümmetle birleştirecek, ümmetle cemaat dışında kalan kısmı kitlevi yapıya sahiptir. Teskilât, çalışma- sıyla bu kitleleri cemaatleştirmeye, böylelikle cemaat halkasını ümmet halkasına çıkarmakla görevlidir.

Oligarşik düzeninin , vahiy kaynaklı bambaşka bir nizama, islâm ni- zamına dönüşmesi için «fikri ve fiili savaş» olarak vasıflandırdığımız in- klâb hareketinin isteyip, bekleyicisi, yapıp, yürütücüsü olan, Müslü- manlardan bir ordudur.

«Muhakkak bizim ordumuz (¹), her halde onlar galebe edicidirler» Saffat, 173.

Bu durumda bir ordu, kurmayı olmadan nasıl savaşamayacaksa, ön- cüsü olmadan yürüyemiyeyekse, ordu durumunda ki, cemaatte, kendisini sevk ve idare edecek, öncü bir kurmay yâni **TESKİLÂT** olmadan inkılâp ha- reketini yürütemez.

İslâm inkılâp hareketinin sevk ve idare edicisi, aslî hedeflerine yön- lendiricisi ve çekicisi durumunda ki, bu görevlerinin şûrunda, başta ima- ni, fikri ve amelî olarak yetişmiş; siyasi ve askeri alanda üstün idarecilik vasıflarına sahip, kararlı ve cesur, secâat ve celâdet sahibi, hareketin psi- koloğları olarak vasıflandırabileceğimiz, hareketin içinde uzun seneler bu- lunarak yetişmiş, davanın çile ve ızdırabını, işkence ve cefasını çekmiş, sabr-u sebât sahibi bir «KURMAY» olmadan başarının elde edilmesinin, zafere erişmeye hak kazanılmasının imkânı yoktur.

«Hakıykatın Rablerini büyük tanıyıp (O'nun korkusuyla) rikkate gelen- ler Rablerinin âyetlerine imân etmek de sebât gösterenler, Rablerine eş- tirmeyenler, Rablerinin huzuruna döneceklerinden yürekleri kork(u ile çarp)arak vergilerini (²) verenler (yok mu?) İşte bunlardır ki, hayırlarda sür'at yansı yaparlar ve bunlar onun için tâ önde gidenlerdir» Mü'minün 57-58-59-60-61...

«Sonra biz o kitabı kullarımızdan (beğenip) seçtiklerimize miras bır- aktık. İşte onlardan kimi nefesine zulmedendir (¹) onların bazıları mu'tedil-

dir. (*) onlardan bir kısmı da Allah'ın izniyle hayrât (ve hasenât yarışlarını) da öncül ol(up kazan) andır.» Fâtır, 32.

Kesinlikle, sünnet-i seniyye'nin vahiyle tesbit edilmiş böylelikle fikrin mutlak oluşu gibi, mutlaklaşmasından ve Âlemlerin Efendisi, tarafından emeli olarak bilfiil tatbikinden anlıyoruz ki; inkılâp hareketinin «KURMAY»ı, kumanda mevki ve merkezi olmadığı sürece hareket yürümez ve yürütülemez.

Mekke döneminde altı seneye yakın bir süre zarfında her türlü işkence ve eziyete katlanarak yetişen ve 40'a eriştiklerinde; Kâbe'de, o ana kadar gizli olarak kılının namazı âlenî bir şekilde kılarak, inkılâbî cemiyet plânında başlatan ilk sahabe kadrosu; bütün hareket boyunca, hareketin kurmayı, sahabelerin en üstün kadrosu ve hemen hemen kurulan bütün sürâlerin ehli olmuştur.

Inkılâbî benimseyecek ve bütün zaman ve hayatını, can ve malını ona vakfedecek şuurlu, feragatlı bir kurmaysız inkılâb hareketi, kumanda yetinciden mahrum bir ordu gibidir. Şeklen ve zahiren Teşkilât gibi asri bir tâbirle adlandırdığımız Kurmay; Teşkilât çerçevesi darda olsa, disiplinli ve şuurlu bir yöneticiler ve yürütücüler zümresidir. Bu durum da, Kurmay; bir yığın değil, tam mânâsıyla askerî bir hareket kadrosudur.

Kurmay ile inkılâp hareketi arasında ki, ilişkileri belirtirsek,

● Kurmay, uğrunda mücahede ettiği, fikren ve fiilen yapıp yürütücüsü olduğu inkılâp hareketinin temel esası ve ideolojisi olarak İSLÂM'ı kabul eder ve bu fikri temel üzerinde hareketini yürütür.

● Kurmayın hareket metodu tam ve kâmil mânâsıyla Sünnet-i Seniyye'dir.

● Kurmay, inkılâbî kadrolaştırmaya vazifeli gençlik olma sıfatıyla, sahabeler ve onların gerçek bağlılarından başkaca bir numûne kabul ve tasdik etmez.

● Kurmay, inkılâp hareketinin seyri sırasında cemaatin öncüsü sevk ve idare edicisi, müşahhas zemin plânında taktik ve stratejik hedeflerine doğru yönlendirici ve yürütücüsüdür.

● Kurmay, inkılâbın irade ve menfaatlerini fikrî ve fiili olarak savunan, inkılâbın şevk ve heyecanını, aşk ve vecdini ruhunun derinliklerine kadar duyan, şuurlu ve feragatlı bir yetişmişler kadrosudur.

● Kurmay, inkılâb hareketinin seyri sırasında, müslümanların fikren en ileri ve en çalışkan fertlerini toplayan, kemmiyet itibarıyla az da olsa keyfiyet bakımından büyük, askerî disiplin ve nizam içerisinde hareketini yürüten, cemaatin her ân hazır, her yerde savaşılabilecek daimi ve esasî aksiyon gücüdür.

● Kurmay, mü'minlerin bütününe, istisnalar da istisnalar da mânâsından dolayı ilgilendiren, inkılâp hareketinin, millet içinde bir menfaat kavşamı temsil eden dar bir menfaat zümresi değildir. Bu hareket dayan, ve yürütmeye çalışan imânî, sarsıcı fertlerin oluşturduğu gönüllü mücahidler birliği, fedâ-i can etmeye hazır meçhul kahramanlardır.

● Kurmay, her ferdin katılabildiği bir «yığın örgütü» durumunda katiptir değil, «fikri ve fiili» cihâd teşkilâtı durumundadır.

● Kurmay bir devlet yapısına sahip her am cihâd edebilecek inkılâp hareketinin komanda heyeti, komuta merkezi ve merkezidir.

● Kurmay'ın esas gücü; evvelâ, temsil ve müdafaa emri fikirlerin ilâhi oluşundan sonra da iyice yetistirdiği, cihâdın en ön safında görevli fertlerin imânından müteakiben bu fertler arasında birlik ve imtihan, bütünlük ve ittifaktan, sefkat ve muhabbetten itaat ve disiplinler doğar.

● Kurmay, müslüman kitlelerin bütününe cemaat halinde cemherinde toparlamayla görevli değil. Zâten bu da imkânsızdır. Ancak dürüst fikri ve fiili eğitimle yetistirdiği inkılâp meslinin iyâkat ve teyaccatı, sevk ve azm ile, bu kalabalıkları her zaman sevk ve idare edecek ve Allah'ın izniyle inkılâp hareketini fertlerin özli iradesi çerçevesinde, müdahalesiyle nazımlandırabilecek ve yaşatabilecektir.

● Kurmay inkılâp hareketinin fikri ve fiili tebliğ merkezi olma hayâsiyet, iyâkat ve şerefine sahip olacak bir eğitimden geçecektir.

● Kurmay, eskimez yeni ve mutlak doğru İSLÂM'IN her daim fikri ve ameli keyfiyet ve gerekliliğinde ya da gerekliliğini zannettiğinde fiili kemiyet muhafızlığını temsil eder.

● Kurmay, her şeyden önce birinci görevinin, inkılâbın tarihi ve hakiki mânâda süzünme vakti, cemaat olma hasabıyla bir yekün ifade edis yizünden, tek hepsinin inkılâbın gerçekleşmesine vesile olmak olduğunu unutmayacaktır. Bu yönde bir çalışma olarak hareketinin esas hüviyetini genç neslin dınmagına maksetmek, köy köy, kasaba kasaba, şehir şehir dolaşarak bütün müslüman halkın ayaklarına giderek dâvâsını anlatmak vazifesini unutmayacaktır. Öyle ki dâvâsının ne olduğunu duymayan bir tek tes dıralmıyacaktır. Tebliği halkın bütün fertlerinin beyninde zanklamalıdır.

● Kurmay, fikri ve fiili cihâd esasında cemaatin en ilerde bulunam, en önde koparı, en sağlam ve ileri müfrezesi olduğunu unutmamalıdır.

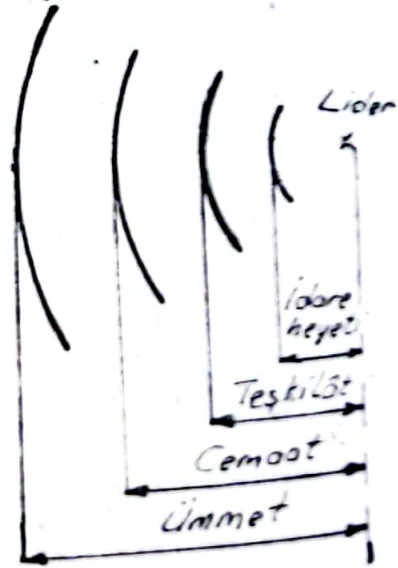
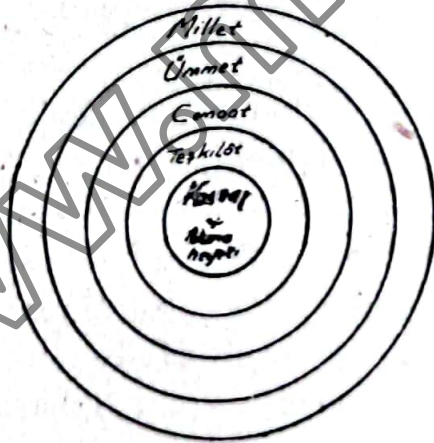
● Kurmay, inkılâp hareketinin zaferi için gerekli «kurşunla, kenetlenmiş binâ-yı oluşturmada kendisine harç olma vazifesi düştüğünü bilecek cemaatin fertlerini birbirine bağlayan çekici ve bağlayıcı kuvvet olduğunu unutmayacaktır.

- Kurmayı kitleden ayıran belli başlı vasıflardan biri, hareketin fikrî ve fiilî çilesini, ızdırap ve işkencesini, cefa ve yorgunluğu çekmedir.
- Kurmayı, inşâ etmek san'atı olan inkılâbın san'atkârlar kadrosudur.
- Kurmayı, inkılâb hareketinin yukarıda belirtilen fikrî ve fiilî çilesini, ızdırap ve işkencesini, cefa ve yorgunluğunu çekecek; fedakârlık, fedâgat, şecâat, celâdet, cesaret timsali hareketin tebliğ merkezi olacaktır.
- Kurmayı, İslâm cemaatinin nüvesidir, savaştan cemaatin hedefi karken yönlendiricilik vasfından dolayı mecrasıdır.

**

Tanzimattan beri beklediğimiz inkılâbın olmayışının, sebebi şimdiki kadar devletler, hükümetler, cemiyetler plânında İslâmî temsil kadrosuna yâni kurmayının eksik oluşundandı. İnkılâp hareketinin İslâmî prensiplerini kavramış ve bu prensiplerin ruh ve mânâsını idrâk etmiş böyle bir insan kuvvet, sevk ve idare edici, aslî güçten mahrum bir inkılâp hareketi başarıya erişemez. Ancak yukarıda belirtilen vasıflara sahip bir kurmay ve bu kurmay içinde en kabiliyetlilerinin, takvaca en üstün planlarından oluşturulmuş bir «Genel Kurmay» la hareket yürütebilir, istediğinde fiilî harekete kalkışabilir. Burada «Genel Kurmay» Teşkilâtın idâre heyeti mânâsına gelir, bu değerlendirme her Teşkilât, her bölge, her semt hattâ her seviye için geçerlidir.

O halde, Kurmay fikrî ve fiilî hareketin oluşmasının ilk şartıdır ve hareketin dinamik gücüdür. Anlatılanları özetlersek...

Millet halkası: İlk insan ve ilk peygamberden Hz. Muhammed (S.A.V.E) dek, peygamberler kadrosunun tebliğ ve tatbik ettiği esaslara tam manâsıyla imân edenlerin oluşturduğu halkadır ve bu halka bütün zaman ve mekânla mukayyedir. Bu anlamda doğan ve doğacak bütün fertler iki halkadan birinde yer alacaktır. Ya İslâm milletinin halkası, ya da bu halka dışında bir halka meydana getiren küfür milletinin halkası...

Ümmet halkası: Manada ilk, maddede son peygamber Hz. Muhammed

(S.A.V.) e ve O'nun getirdiklerine imân edenlerin oluşturduğu halkadır. Bu halka Millet halkası içinde ondan daha dar ve özeldir. Zaman itibarıyla Fahr-i Kâinattan Kıyamete dek varlığı devam edecektir. Dolayısıyla asrımız mü'minleri de bu halka içinde yer alıyor. Ve, bu halka asrımızla ilgili Cemaat, Teşkilât (=Kurmay) ve idare heyeti halkalarını da içinde bulunduyor. Yâni her dıştaki halka kendi içindeki bütün halkaları çerçevesiyor. İnkılâbın dayanak sınıfı bu ümmetin asrımızda ki, parçasıdır.

Cemaat halkası: Ümmetin fertleri arasında belirli bir zaman ve mekânda halen bulunduğu eşaret halinden çıkıp, Vahiy nizamını kurmak için, Allah yolunda mücahede edeceklerden müteşekkil olup, Kurmay etrafında kenetlenenlerdir.

Teşkilât yâni Kurmay: Cemaat içinden çıkmış cemaate öncülük edecek ehliyet ve liyâkata sahip olanlardan müteşekkil inkılâp hareketin komuta mevkil ve merkezî, esas fikrî ve fiili kuvvettir.

İdare heyeti halkası; inkılâp hareketinin Genel Kurmayı, Teşkilâtın idare heyeti olup, Teşkilât içinde en ehil olanlardan müteşekkildir.

Merkez ise; Topyekün inkılâp hareketinin belirli bir zaman ve mekânda lideridir. İdare heyeti içerisinden seçilir veya çevresinde Teşkilât (Kurmay) ile birlikte cemaat toplanır. Yâni cemaatin imamı mevkiindedir.

Yukarıdaki halkalardan cemaat, teşkilât ve idare heyeti halkaları ümmet içinden çıkan bir lider vasıtasıyla yine ümmet içinde oluşturulabilir ve hareketlerin oluş seyri bu şekilde bir cemaatleşme ve Teşkilâtlanmanın zarurî olduğunu gösteriyor.

*
**

Bu fasılın nihâî hükmü;

Teşkilâtın hedefine varmak üzere harekete geçtiği ve halen yürüttüğü inkılâp kervanının içindekiler «İslâmî prensipler dahilinde, İslâm için ve İslâm'a uygun olarak» her yönden yetiştirilmesi birinci plânda yapılacak olanıdır. İlk görev bu ameliyeyi, yetişme faslını tamamlamak... Sonra... Evet, sonra, bu yetişmişler kadrosu l'lây-ı Kelîmetullah uğruna fiil plânında şu âyet-i haykıraktır:

«Zulmedenler yakında hangi İnkılâp ile sarsılacaklarını bilecekler.»
Şuârâ, 227.

- (1) Mü'minler.
- (2) Zekâtlarını verenler, salih ameller yapanlar.
- (3) Kur'ân ile âmelde taksirinden dolayı.
- (4) Vakıtların çoğunda Kur'ân ile âmel edendir.

NOT: Âyetlerin meâlleri Hasan Basri Çantay'ın Meâlî Kerîm'inden alınmıştır.

Kur'ân-ı Hâkîm ve

ÇOBAN RÜYÂLARI

Ahmed KURUCUOĞLU

*Uzatsam başımı yalçın dağlara,
Daha yıldızlara bile bakmadan;
7edâ etsem dost bildiğim sağlara,
Hep uyusam... haşre kadar kalkmadan.*

*Gökyüzü boydan boya, dilim dilim;
Sarsa benim varlığımı bilmeden.
Bir ışık ki olsa benim kandilim,
Ve yansa... bir sır gibi sönmeden.*

*Hâfızam şehirden köyden uzakta;
Dalıp gitsem çoban rüyâlarına.
Ve küçülüp oluversem bir nokta,
Görünmem dünyanın yolcularına.*

HÜSN-Ü HATT NEV'LERİ

حَقِّي رِضَاءَ لِيَجُونَ تَوَاضِعَ اِيْدِنَ
حَقُّ اَنْوُكُ قَدْ رَفِي فِضْعَ اَبْلَرِ
خَلْقِ حَقِّ تَكْبُرِ اِيْلَتِ نُوْتِ
ذَاتُ وُشْتَانِي حَقُّ وَضِيْعِ اَبْلَرِ

Talip MERT

4 — Muhakkak

«Birbuçuk, hissesi düz, bâkisi müdevverdir»⁴⁵ şeklinde tarif olunmuştur. Yani birbuçuk parçası düz geri kalanı yuvarlaktır. Sülüs ile Nesih arası bir yazıdır. Okumada güçlük çıkaracak gözü kapalı bir harf yoktur. Kaside ve şiirlerinde çok kullanılmıştır. Fakat yazılması diğerlerinden daha zor olduğu için bir müddet sonra yerini Sülüs ile Reyhanî'ye bırakmıştır.⁴⁶ Burada iddia edilen fikrin yanlış olduğu kanaatindeyiz. Sülüse bıraktığı doğruysa da Reyhanî'ye bıraktığı söylenemez. Çünkü Reyhanî de terkedilmiştir.

Muhakkak ve Reyhanî yazılar birbirine tâbî olup, ikisi de zamanla Osmanlı zevkine uymaz hale gelmiştir. Bunun içindir ki Ahmet Karahisari mektebi ile son bulmuştur. İstisnâî olarak muhakkak hattı ile Besmele Zamanımıza kadar «Reyhanî Sülüs» uydurma adı ile yazıla gelmiştir.⁴⁷

SEKSENÜÇ

سُبْحَانَكَ يَا رَبِّ الْعَالَمِينَ
سُبْحَانَكَ يَا رَبِّ الْعَالَمِينَ

Muhakkak kalemın kalınlığı Sülüs kadardır.

اقْبُوا عِبْرَتَكُمْ فَإِنَّهَا أَعْلَىٰ رُبُوبِيَّةٍ

Bu yazının' II. yüzyılda Bağdat'lı İbn-i Bevvâb tarafından icâd edildiği bildirilmektedir. Asıl ismi ALİ İBN-İ HİLÂL'dır. Künyesi EBÜ'L HASEN dir (Alaaddin İbn-i Bevvab) diye de anılır. Babası Buveyhiyye devletinde Padişaha bevvablık (kapıcılık) yaptığı için bu lâkabı almıştır. Yazıyı önceleri Muhammed bin Esed'den, sonra Muhammed bin Semsâni'den öğrenmiş, Bağdat da H. 423 (Milâdi : 1032) yılında vefat etmiş ve İMAM AHMET İBN-İ HANBEL'in kabri yanına defnolunmuştur.

Bu yazıya ayrıca Muennak ismi de verilmiştir. Bazıları Muennakı, muhakkak ve Sülüs'den seçilme harflerin birleştirilmesiyle ortaya çıktığını zannederler. Bir çoğu da «Başlı başına bir yazıdır» derler. Aralarındaki fark ancak yazı erbabının anlayabileceği bir zekâ işidir. Herşey zekâyı muhtaçtır ve yazı yazabilmek için de zekânın iyi işlemesi lâzımdır. Birincisi, mânâları kalbinde toplayarak düşünme, diğeri de kalemle sıralayıp muhafaza etmektedir.⁴⁸

5 — Reyhanî

Muhakkak kalemle tâbl'dir. Kalem kalınlığı Nesih kadardır. Bunda da gözü kapalı ve okunması zor harf yoktur. Kur'an-ı Kerim ve Dua yazarken kullanılmış ise de sonradan yukarıda söylenen sebepten dolayı kullanılmaz olmuştur.⁴⁹

Muhakkak ile Reyhanî yazılar okunaklılıkta birinci güzellikte ikinci derecede görülmüşlerdir.⁵⁰

6 — Tevki

Yarısı düz yarısı yuvarlaktır. Kalınlığı **Sülüse** pek yakındır. Ferman, menşin, süferaname, mahkemelerden çıkan vakfiye senetlerinde kullanılmıştır. Resmi işlerde kullanılan Tevki yazı zamanla yerini Divanî celidivaniye bırakmıştır.

وَالكَلِمَةُ وَمِثْبَبَةٌ وَنَوْهَةٌ وَكَانَتْ عِزَّةً طَبِطًا

7 — Rikaa'

Düzlüğü ve yuvarlaklığı değişik, çoğu harfleri de bitişiktir. Kalem kalınlığı değişebileceği gibi belirli bir haddi de yoktur. Gayet sür'atli yazıldığı ve stereografik bir mahiyette olduğu için harfler tabiatıyla birbirine bitişir. Osmanlı hattatları bu yazıya **İcazet yazısı** da derler. Buna sebep de icâzetnamelerde yeri bilhassa bu yazının kullanılmasıdır. Hiç alâkası olmadığı halde son devirlerde buna **Reyhânî** denildiğini görüyoruz.⁵¹

«Rikaa' yazısı» diğer nevi yazılar ile konuşmaya elverişli olduğundan bir çok yazılarda yer almıştır. Bu kaleme eskiden bazı kimselerce «Rik'a» denilmişse de doğrusu **Rikaa'**dır. **Rik'a** ile **Rikaa'** arasında muntazam fark vardır.

Tevki' ve **Rikaa'**dan bahseden Hat ve Hattatan müellifi «Bu iki kalemin vâz-ı hakikisi mâlûm değildir» şeklinde bir ifade kullanıyorsa da Mahmud Bedreddin Yazır kalem güzeli adlı eserinde Tuhfe-i Hattatin'den naklen şunları kaydediyor :

— **Tevki** ve **Rikaa'**nın vâz-ı hicrî altı (Milâdî 12) yüzyılda yetişen Bağdatlı Ebü'l Fazl İbni Hâzun diye tanınan Ahmet İbnü Muhammed İbnü'l Fazl'dır. 47 yaşında 518 Hicrî (1124 Milâdî) tarihinde vefat etmiştir.

Bu Aklam-ı Sitte «**Sülüs - Nesih, muhakkak - Reyhanî, Tevki - Rikaa'**» usul olup herbiri «hafî» ve «celî» diye kısımlara ayrılırlar.⁵² Bir beyitte Aklam-ı Sitte (Şeş kalem) şu şekilde tanıtılmıştır :

Şeş kalem ey tâlib-i hüsnü hatt âgâh ol nedir?

Sülüs ve reyhanî, Nesih ve Tevki' ve muhakkak Rikaa'dır.⁵³

Diğer hatt nevi'leri :

8 — Divânî

Tevki ile **Rikaa'**ın birleşmesinden doğmuştur. Düz ve devirli kısımların daha kısa tatbik edilmesi suretiyle çabukluk elde edilmiş olur. İnce

Divânî, Celi divânî, diye çeşitleri vardır. Bunların hepsine birden Celi Divânî, ferman ve berat gibi yazılar da, İnce ve Kırmı divânî, vakfiye hüccet, ilmü haber gibi resmi kayıtlarda kullanılmıştır.

Divânî yazının İstanbulun Fethinden sonra icâd edildiği rivayet edilir. Münhasıran bir Osmanlı yazısıdır... Nesih⁵⁴ bünyesinin bir nevi sarılaşması, basitleşmesi neticesi olarak vücuda gelmiştir. Nesihte saklı vaziyette olan bütün istikametler Divânî'de sola doğru sarkmıştır. Bu itibarla divânî şakulî vaziyette ayakta duran bir yazı değil, önüne eğilen bir yazıdır. Sonra Nesihte ufki vaziyette olan bütün çizgiler Divânî'de birinci istikamette amut gelmek üzere sağdan sola doğru eğilmiştir. Yine Nesih'de harflerin altına sarkan gibi harflerin tekneleri ve kuyrukları

(ج، س، ق، ك، ل، م، ن، ه، و، ز، ح، ط، ي، ع، ف، ص)

Divânî yazısında soldan sağa doğru geriye kaçmıştır... Divânî yazısı başka bir kanava üzerine işlenmiş çarpık bir yazıdır. Nesih'e nazaran Divânî'yi temyiz eden başka vasıfları da vardır. Bu istikamet farklarından başka Divânî harflerinin hususiyetleri vardır. Bu yazı şekillerinde bir nevi kıvrılma, büzülme tabiyatı vardır. Bütün şekiller kendi üzerinde katlanarak toparlanma istidadını gösterirler. Diğer cihetten şekiller birbirine ulaşmaya, birbirine karışmaya müsaittir. Divânî'deki şekiller Nesih'te olduğu gibi ayrı vaziyetler gibi görünmekten ziyade uzviyetlerini birbirine karıştırmaya müsaittirler, Elifler, Lâmlar, Kâflar... Bu ulaşma tabiatını te'min eden vasıtalarlardır. Bundan başka bir de (sinler), (kâflar) yazının üst kısmında (be)ler (ayın)lar, (mim)ler yazının üst kısmında uzarlar. Kollar, kâşeler, keşideler vücuda getirirler.

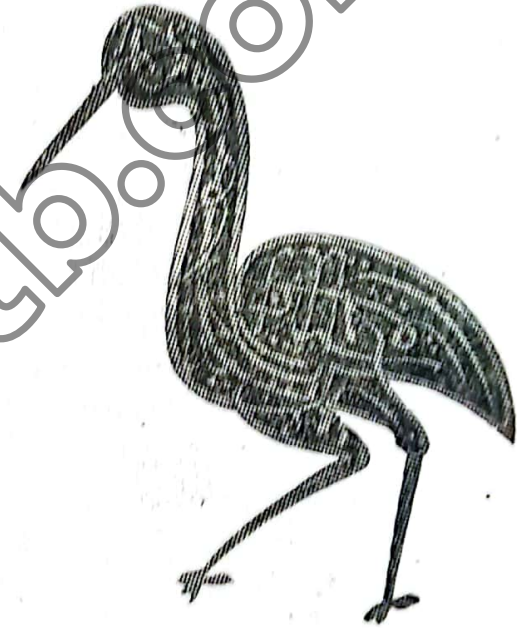
Divânî satırları bir hey'et-i umumiye teşkil ederler. Birbirine ulaşma ve aralarında hiç bir haddi fasıl bırakmaksızın ayrılırlar. Sahife sonuna yaklaştıkları zaman hey-et-i umumiyesiyle yüksele yüksele nihayet bir noktaya varırlar. Bütün bu istihaleleriyle Divânî'nin ifade etmek istediği hisler şunlardır: Bu yazıda herşeyden evvel bir kuvvet, hatta istibdat ruhu vardır. Kalemnin bütün hareketleri sert ve kat'idir. Yazının bütün uzuvları gergin ve faaldır. Tek ve gayri kabil münakaşa bir fikri tebliğ eder gibi bütün harflerinde en gururlu, en azametli vaziyetler vardır.⁵⁵

Divânî yazısı; Osmanlı İmparatorluğunun resmî yazısıdır. Bir tavır ve tavz-ı mahsus da yazılır. 16. Asıra kadar Sülüs - Nesih karışımı bir tarzla gelmiştir. Aynı asır da da bu tarz varlığını devam ettirmiştir. 17.

asırda **Divânileşmiştir**. Divâni, Divana mahsus mânâsına gelir. Çünkü, devletin resmî kararları hep divandan geçirdi. Son asırda buna **Divâni Hümayyun** dediler. Ayrıca bir de **kalemî** vardır. Bu **kalem**'in halat müdürleri halat memurları, bunları hep bu usûbdeki yazıyla yazarlardı.

Divâni ve Celi divâni büyük boyda olduğundan **Sultanî** denen âbâdî kâğıtlara yazılırdı. Bunların ahêrlerinden ziyade mührellileri tercih olurdu. Çok kıymetli dirayetli hattatlarımız tarafından yazılanları fark olur. Ancak imzasız oldukları için kime ait oldukları bilinmemektedir. Çünkü resmî evrağa imza atmak çoğu zaman terk edilmiştir. Yalnız son asırlarda yazarların isimleri arka tarafa kaydedilmiştir. En güzel fakat imzasız nûmuneler veren hattatlar 19. yüzyılda yaşamışlardır. Bugün Ortadoğuda oldukça rağbet edilen bir yazıdır.⁵⁶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 وَكَسْرُ الْخَلَّةِ الْبَيْتِ لَا فَرْقَ لَهُ
 قَيْمًا مَقْبُولًا عَمَّا مَدْرَسَةُ الْبَيْتِ
 تَجَلُّوهُ لِيَوْمِ الْفَتْحِ كَمَا تَجَلُّوهُ

9 — Celi Divâni

Celi divâni'nin, **Divâni** ile farkı büyüklükte değil harflerin şekillerin de ve zeminin işaretlerle süslenmesindedir. Aynı kalemle hem **Divâni** hem de **Celis**'i yazılabilir.⁵⁷ Yoksa **Sülûs** ve **Ta'lik**'de olduğu gibi normal yazının bir kaç kalınlığında olan demek değildir.

Celi divâni'de nevi farkı yoktur. Ama uzviyet farkları bariz bir derecededir. **Divâni Celisini** dikkatlice gören bir adam bu yazının **Sülûs** bünyesine nisbetle müterakkî bir tekâmüle mazhar olduğunu seçebilir. **Divâni Celisi**'nde bu terakkînin başlıca unsuru düz çizgilerin, kırıkların, köşelerin, sivrilliklerin artmasıdır. **Divâni Celisi**'nde ulaşma hali son haddini bulmuştur. Bütün harfleri ve kelimeleri birbirine son derece yaklaşmış, birbirinin üzerine çıkmış ve birbirine karışmıştır. **Celi Divâni** istif ve terakib fikrinin şahaseridir. Bu vasfı tamamlayan bir hal de şudur. **Divâni Celisi**'nde asıl yazı bünyesi haricinde, noktalar, yavru harfler, kalın hare-

keler, tırfiller vardır. Bütün bu unsurlar ve zin'etler yazıda asıl tekniğin boş bıraktığı mesafelere dağılarak yazıya daha kesif ve daha müstacils bir manzara verir. Ve onu yekpare bir hale getirir. Divânî Celihi asıl Divânî'den ayıran sanatkârlar, bu farkları muayyen bedii kıymetleri tecellisi için kabul etmişlerdir.

Asıl Divânî'nin Rikaai ile ihtilâfından (Divânî kırması) diye bir nevi ci nevi teşekkül etmiştir.⁵⁵

Rik'a Hattı

Divânî'deki harf şekillerinin sadeleştirilmesiyle meydana gelmiştir. Devir ve meyiller azaltılmış bu suretle yazıda sür'at sağlanmıştır.⁵⁶

Rik'anın teşekkülü Sülüs, Nesih, Tâlik, Divânî yazılarına nisbetle asıl kâr birbirine kavuşacak derecede ufalmış, basitleşmiştir. Rik'ayı vücuda getiren ihtiyaçtır. Rik'a İslâm yazılarının en son, binaenaleyh ihtiyaçla yani çabukluk ve kolaylık en çok alâkadar nevidir. Rik'a bedii hisleri ifade edecek derecede (karışık) ve mütazzi yazılardan sırf ihtiyaç kadıyla kısıtlanarak, azaltılarak vücuda getirilmiş bir yazıdır. Teşekkülünde tahkim olan kuvvet ve endişe (kolay yazmak) çabuk yazmak ve kolay olmaktır. Rik'a bu ric'i tekâmül birkaç cihetten birden olmuştur. Evvelâ zül-feler (vav, mim, kâf, fe) gibi harflerin başları, dişleri, keşideleri (uzatılan kısımlar) ya büsbütün mafolmuş, yahut asgari bir şahsiyete indirilmiştir. O derecede ki dişler hemen kalemin basit bir harekâtından ibaret bir fark olarak kalmıştır. Diğer taraftan Sülüs, Ta'lik ve Divânî nevi'lerine ifade veren bir takım münhasiler pek basitleşmiş, hele kıvrılma istihatları büsbütün mahvolmuştur. Rik'a kalemin en basit ve en tabii seyrine mutabık kolay bir yazı haline gelmiştir. Bu suretle Rik'a'nın bedii bir ifade kuvveti de bittabii azalmıştır. Fakat bu yazı ne kadar basitleşirse basitlessin gariptir ki ifade kuvvetini tamamıyla kayıp etmiyor.

Müteaddit çizgiler, hele kalemin hareket ederken incelik kalınlaşmasıyla hattatın zekâsını, İnfial ve Iradesini bir türlü ifade eden canlı bir bünye bedii hislerin tecellisine kâfi zemin olur. İşte Rik'a'da Sülüs, Ta'lik ve Divânî gibi bir takım hislerin ifadesine vasita olmuştur. Başlıca iki nevi kıymet hükümleri Rik'a yazısını bir san'at yazısı haline getirmiştir. Bunlardan;

1 — Eski Rik'a yahut Mümtaz Efendi Rik'a'sı,

2 — Yeni Rik'a yahut İzzet Efendi Rik'a'sı (? - 1903).

Eski Rik'a tabiatçı bir yazıdır. His ve heyecan unsuruna daha ziyade yer verilmiştir. Eski Rik'a'da hendesi intizam, mantikî, bir insicam göze çarpmaz bütün asaletli kalbi ve şahsî olmasındadır. Cebrî bir intizamdan ziyade uzvî bir ahenge tabi'dir. Halbuki İzzet Efendi Rik'a'sı bunun tamamıyla aksidir. İzzet Efendi'nin Rik'a'ya verdiği tabiat herşeyden ziyade ak-

lin, mantığın tabiatıdır. Elifler, Lâm'lar birer direk doğruluğunu gösterir, bütün harflerde hendesî bir intizam, vuzuh ve kat'iyet vardır. Yalnız bu vuzuh ve mâkuliyet sıfatlarıyla insanı cezbetmek ister. Onun için İzzet Efendi'nin Rik'a'sı daha klâsik fakat az şahsî bir Rik'a'dır.⁶⁰

Yukarıdaki haysiyetlerin yanısıra Rik'a'nın diğer bir takım hususiyetleri de mevcuttur. **Nesihten** daha seri yazılır ve hareke konmaz. Muhtelif asırlarda buna benzer yazılarımız mevcuttur. Fakat bizde klâsik bir mahiyet alması ve en güzel yazılması yukarıda da işaret olunduğu üzere 19. asıra raslar.

Divânî, Maliye, Şer'îye kayıtları hariç devletin bütün dairelerinde tatbik edilegelmiştir.⁶¹ Çabuk yazılması icab eden müsvedde, mektup, pusula gibi şeylerde kullanılmıştır.⁶² El'an Osmanlıca yazarların kullandıkları yazı nevî, Rik'a'dır. Lâtin alfabesindeki karşılığı el yazısıdır denilebilir.

Siyakat Yazısı

Hususî bir yazı şeklidir. Her kelimedede bir kısaltma yapılmış, çok defa nokta da kullanılmamıştır. Okunması çok zordur. Maliye, tapu, vakıflar gibi dairelerde resmi kayıtları tutmada çok kullanılmıştır.⁶³

Siyakat bir sanat yazısı olmayıp şifre mahiyetini haizdir. Bugünkü stenoya benzer bir karakteri haiz olduğundan bahsolunabilir.

Hattı şeceri

Son zamanlarda alay emini **Hacı Arif Bey** tarafından bulunmuştur.⁶⁴ Uydurma bir yazıdır. Meşhur hattatlarımızdan hiç birisi böyle bir yazı bırakmamıştır.⁶⁵ Bu yazı, ağaç dalları gibi düzenlenir.⁶⁶ Güya ağaç dallarını tabii istikametlerinde keserek yazının şekline göre dizilmişler de bir tertip yapmışlar intibainı uyandırır.⁶⁷ Daha çok **Sülüs** ve **Rik'a** tarzına tatbik olunan bu yazı ile ağacın yapısı bağdaştırılır.

Dallı ve budaklardan kurulu yazı, bir orman gözükür. **Hatt-ı Sezeri** bazen süsleme yazısı olarak da kullanılırdı. Bunlar ekseriya ma'ruf hattat-

larının herhangi bir yazıları üzerinden bu dalları eğerek, bükerek yapılmıştır.
Hiçbir san'at kıymetli yoktur.⁶⁹

Hatt-ı Mağribî

Diğer İslâm memleketlerinde bilhassa Afrika'nın kuzeyinde ve Batıda doğru bir yazı vardır ki ona **Hatt-ı Mağribî** denir. Bu biraz da **Khatt-ı Mağribî** benzer.

Çift karşılıklı bir yazıdır. Tamamen bir süs mahiyetindedir. **Ulu Camii**'ndeki muhteşem ve mutondan yazıların çoğunu yazmış olan **Mehmet Şevki Bey** (1819 - 1880), **Alaâddin Bey**, **Faik Efendi** ve en son **tugrekeş İsmail Hakkı Altunbezer** (1870 - 1946) bu arada bu kabil istifa ile pek güzel **Aynalı Yazı** istifleri bırakmışlardır. Bu uğraşmayı icap eden bir yazıdır.⁷⁰

Resim Yazı

Fransızların **Pikto Grafik** dedikleri **Resim yazı** bizde gerçekten zineye yükselmiştir.

Gerçi, imzalarını en mühim hatlara atan hattatlar bu çeşit yazı resimimi küçümsemişlerdir. Yalnızca **Yesarizade Yazı resim** yapmıştır.*

Resim yazı daha çok **Bektaşî**, **Mevlevî** hattatlar imzalamışlardır. Sizin kisası **Resim yazı** Camiye, Medreseye girmemiş fakat **Tekke**'ye girmiştir.

«Yazı ile Camii» Amentü Gemisi, Hz. Süleymanın mühürü, Hz. Ali'nin devesi veya arslanı, âhmünel aşk... Bunlar bu tür yazının duvarları en çok süsleyenleri idiler.⁷¹

Gubarî Yazı

Osmanlılar toz gibi küçük ve ince bir yazı daha meydana getirmişlerdir ki buna **Gubarî yazı** denir. Çok küçük olduğundan güzel yazılması mümkün olmayan bu yazı ile pirinç tenekesinin üzerine **Fatiha** ve **Ayetel kürsü** yazılmıştır. Ayrıca çok küçük Kur'an-ı Kerim'ler de bu yazıyla yazılmıştır. Bunların misâllerine **Topkapı Sarayında** raslamak mümkündür.

Diğer Mevzun (Ölçülü Kalemler)

Hatt ve Hattatlar da **Tuhfetü'l-hattatin** de ve benzeri eserlerde **Aklâm-ı sitte**'den herbirinin halfi ve **Cel'îye** ayrıldığı ve bu suretle ölçülü kalemlerin onikiye eriştiği ve bu oniki kalemin **Aklâm-ı Sitte** ile kullandıktan ibaret ve **Celî**'lerin kol saydıkları kayıt olduktan sonra bu on iki kalemin **Hutüt-u mevzüne-i asliye** (asıl olan ölçülü yazılar) namı altında süsle gösteriliyor :

- 1 — Kalem-i Sicillat
- 2 — Kalem-i Dibaç
- 3 — Kalem-i Tomâr-ı kebrî

- 4 — Kalem-i Sülüseyn
- 5 — Kalem-i Zenbür
- 6 — Kalem-i Müfettah

- 7 — Kalem-i Harem
8 — Kalem-i Muâmerât
9 — Kalem-i Uhüd

- 10 — Kalem-i Kısâs
11 — Kalem-i Muâmmât
12 — Kalem-i Eş'ar

Bazıları bu oniki kaleme şunları da ilâve ederek Mevzun yazıları 46 ya çıkarmışlardır :

- 13 — Kalem-i Celil
14 — Kalem-i Mecmu
15 — Kalem-i Riyâsi
16 — Kalem-i Nısf
17 — Kalem-i Tunci
18 — Kalem-i Müselsel
19 — Gubânî hilya
20 — Kalem-i Muhdes
21 — Kalem-i Mukterin
22 — Kalem-i Müdemmec
23 — Kalem-i Mensür
24 — Kalem-i Havaşi
25 — Kalem-i Lü'lüi
26 — Kalem-i Mesif
27 — Feddah-i Nesh
28 — Kalem-i Gubâri
29 — Kalem-i Muallak

- 30 — Kalem-i Muhaffet
31 — Kalem-i Mürsel
32 — Kalem-i Mobsût
33 — Kalem-i Mukayver
34 — Kalem-i Menzûc
35 — Kalem-i Müellef
36 — Kalem-i Tev'eman
37 — Kalem-i Mü'ciz
38 — Kalem-i Murassa
39 — Kalem-i Nessah
40 — Kalem-i Mahla
41 — Kalem-i Havleci
42 — Hafif-i Dîvânî
43 — Mahir Muhakkak
44 — Kalem-i Siyakat
45 — Kalem-i Dîvânî
46 — Rik'a Dîvânî

İtiraf ederiz ki bütün bu tertip ilmî ne gibi esaslara dayandığını bilmiyoruz. Yazıların tarihleri, nasıl bulunup çıkarıldığı, teknik hususiyetleri metodları ve örnekleri hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Yalnız Tuhefi Hattatin'de şu satırları gördük. Dîvânî Siyakat, Kıрма-ki gırmatadan gatlattır. Hepsî 54 çeşit yazıdır. Lâkin çoğu Anadoluya çıkmamıştır. Bir çoğunun Hattatı bu zamanda yoktur.

İslâm Yazılarının Umumî Bir Yekûnu

Yukarıda saya geldiğimiz yazılara **Şikeste, Sünbülü, Şecai, Celiler, Hurdeler, Müsennalar, Mülâsikler, Müşakkaklar, Rik'a** ve **Kırılmalar** ve beş yüzü geçen **Kûfiler, Gubariler** de ilâve edilirse hakikî ve mecazi yazı yekûnu 1000'e yaklaşır. Bu yekûn İslâmiyette yazıya verilen ehemmiyettir. Sarf olunan cehd ü gayretin kısa bir bilânçosu gibidir. San'at âleminde ismen bile küçümsenemeyecek olan bu zenginlik bir feyiz ve rahmet altında işleyen dimağ ve ellerin iman ve zevk dolu gönüllerin güzel ve muhteşem tezahürleridir. Bunların İslâm medeniyetindeki san'at ve güzellik telâkkisini adétle olsun göstermesi yalnız İslâmlık için değil, insanlık namına da bir zevk teşkil eder. Öyle zannediyoruz ki sayfeler arttıkça bu zevkte kabarcaktır.

Adlarını ve adetlerini verdiğimiz bu yazıların doğmaları, inkişafı, olgunlaşmaları ve kullanıldıkları yerler, ihtiyaç ve maksada, lüzum ve zarurete muhit ve zaman tehavüllerine bağlı olduğundan, bir kısmı diğer bir kitapta bulamamaklığımız tabii görülmelidir. Asıl kalemlerin tesbiti ve kollara ayrılması hususunda zaman zaman değişik görüşlere rastlanmaktadır da bununla alakalıdır.⁷²

- (45) İbrahim Habib: Hatt ve Hattatan s. 21.
- (46) Türk ansiklopedisi c. 3.
- (47) Uğur Derman: Türk Ansk. c. 19.
- (48) M. B. Yazar: Kalem güzeli c. 1, s. 95.
- (49) Türk Ansiklopedisi c. 3.
- (50) Kalem Güzeli c. 1.
- (51) Türk Ansiklopedisi c. 19.
- (52) Hatt ve Hattatan
- (53) Tuhfe-i Hattatın
- (54) Türk Ansiklopedisi c. 3.
- (55) İ. H. Baltacıoğlu: Sanat
- (56) S. Ünver: Türk yazı çeşitleri
- (57) Uğur Derman: Türk Ansiklopedisi
- (58) İ. H. Baltacıoğlu: Sanat
- (59) Türk Ansiklopedisi c. 3.
- (60) İ. H. Baltacıoğlu: Sanat s. 107
- (61) Süheyl Ünver: A.g.e.
- (62) Türk Ansiklopedisi c. 3.
- (63) Türk Ansiklopedisi c. 3.
- (64) Meydan Larousse c. 4. Hatt maddesi.
- (65) Süheyl Ünver: A.g.e.
- (66) Meydan Larousse c. 4.
- (67) Süheyl Ünver: A.g.e.
- (68) Meydan Larousse c. 4.
- (69) Süheyl Ünver: A.g.e.
- (70) Süheyl Ünver: A.g.e.
- (71) Tercüman - İnci
- (72) M. B. Yazar: Kalem Güzeli c. 1.

(*) Bu nevi yazı aslında çoğu zaman Hatt sanatına icra etmeye müsait değildir. Onun için büyük Hatt ustaları bu nevi yazılarla uğraşmayı hafiflik saymasalar da, ayrıca Yesarizâde gibi bir üstadın resim yazı ile işgali pek doğru bir rivayet olmasa gerek.

M.T.T.B.

الجمعية الطلابية الإسلامية
الوطنية

١٦-١٤ محرم ١٣٩٨

1-5 Temmuz 1977

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِسْتِثْنَائِيَّة
Istanbul

I.I.F.S.O.

الجمعية الإسلامية العالمية
للطلاب

المؤتمر الرابع
4 Genel Konferansı

MİLLETLERARASI İSLÂM TALEBE TEŞKİLÂTLARI FEDERASYONU'NUN 4NCÜ GENEL KURUL TOPLANTISININ ARDINDAN...

Ömer KARAYUMAK

Kısa adı İ.I.F.S.O. olan (International Islamic Federation of student Organization) Milletlerarası İslâm Talebe Teşkilâtları federasyonu'nun 4ncü Genel Kurul Toplantısı geçtiğimiz günlerde 1-5 Temmuz tarihleri arasında İstanbul'da yapıldı.

Millî Türk Talebe Birliği'nin organizatörlüğü sayesinde 41 İslâm ülkesinden 100'ü aşkın delegenin İstanbul'da tekrar bir araya gelmelerine vesile olan ve bizim için çok büyük bir önem taşıyan bu toplantının ehemmiyetini anlatmaya gerek yoktur sanırım.

Son yıllarda İslâm ülkeleri arasında meydana gelen birlik ve dayanışmayı bir türlü hazmedemeyen bürokrasi tabâkasının engellemelerine ve bu tür toplantı ve konferansları efkâr-ı umumiyeden saklamak ve gizlemekte çok mahir olan basın ve T.R.T.'nin bütün ilgisizliğine rağmen İslâm Ülkeleri arasındaki kardeşlik bağları günden güne kuvvetlenmekte, birlik ve dayanışma mücadeleleri hızla gelişmektedir. İslâm teşkilâtları arasındaki koparılmış olan bağlar küfür dünyasının emperyalist baskılarına, siyonist oyunlarına rağmen, eskisinden daha güçlü ve daha sağlam olarak, kurulmaya başlamıştır. «Allahın ipine sımsıkı sarılınız. Tefrikaya düşmeyiniz». emri gereğince İslâm dünyası artık yavaş yavaş davasının şuuruna ermeye başlamış, tehlikenin nereden ve nasıl geldiğini anlıyarak İslâm âleminin tek kurtuluşunun ancak ve ancak «Kur'an'da birleşmek»le mümkün olacağını, Kur'an'ın hâricinde hiç bir yolun çıkış yolu olmadığını anlamıştır.

DOKSANUÇ

İslâm gençliği —Allah'a şükürler olsun— bütün kâvmiyet dâvâlarını bir tarafa atıp «bütün mü'minler kardeştir» hükmü gereğince tek bir kalp tek bir düşünce, tek bir fikir halinde dünyanın dört bir tarafında «Allah indinde en hakiki din» olan İslâm'ı tebliğ için seferber olmuşlardır. Ve bu seferberliğin neticesi olarak dünyanın hemen her tarafında İslâmi teşkilâtlar kurulmuş, Şark'dan, Garb'a Şimal'den Cenub'a uzanan Kürre-i arz üzerinde tıpkı mazide olduğu gibi «Allah-ü Ekber» sadaları inlemeye başlamıştır. Artık bugün, İnsanlığı yaratılışlarındaki doğru yoldan ayırmak, küfrün delâlet ve zulmet çukurlarında boğmak için yüzyıllardan beri bütün güçleriyle çalışan Misyoner teşkilâtlarının, Siyonist ve Mason localarının, Komünist örgütlerinin karşısında imanlı, ihlâslı, azimli bir İslâm «mübelliğler ordusu» bulunmaktadır. Sadece «Allah rızası için» mücahede eden ve yalnız «Allah'ın rızasını kazanmak» için çalışan, İlayı kelimetullah için yola çıkan ve bu uğurda önlerine dikilen bütün engelleri birer birer ortadan kaldırarak mukaddes gayelerine doğru son hızla yaklaşan bir «Mücâhidler zümresi» durmaktadır.

İşte biz, böyle bir «Mübelliğler ordusu ve Mücahidler zümresi» nin temsilcilerini kucaklıyorduk İstanbul'da. «Mağrib»daki bir müslüman kardeşinin acı ve ızdıraplarını kendi öz nefsinde duyduğu için ta «Masrık» dan kalkıp gelmiş bir Müslüman temsilcinin «Şimal» deki küçücük bir İslâm toplumunun dert ve tasalarıyla nasıl hem-dert olduğunu görüyor, «Bütün Mü'minler kardeştir» ilâhi hükmünü çağlar üstü mutlak gerçekliğini bir kere daha hissediyorduk.

Dünyanın dört bir yanından kalkıp gelerek İslâm dünyasının dert ve acılarını paylaşmak, İslâm milletinin içinde bulunduğu müşkülleri halletmek ve 20. asır medeniyetinin-veya deniyetinin-ortaya çıkardığı makine güçtürleri içinde çıldıran, beton yığınları arasında bunalan insanlığın karamsar ruhlarına pırl pırl İslâm nûrunu aşılatabilmek için daha neler yapılması gerektiğini müşavere etmek maksadıyla İstanbul'da toplanan Müslüman kardeşlerimizi bağrımıza basıyor ve bu mutluluğun ebediyen devam etmesini Rabb'imizden niyaz ediyoruz.

İ.I.F.S.O. nun (Milletlerarası İslâm Talebe Teşkilâtları Federasyonu) 1975 yılında 3ncü Genel Kurul toplantısını İstanbul'da yapmasından iki sene sonra 4. Genel Kurul toplantısı için de İstanbul'u seçmiş olması bize neler neler anlatmıyordu ki... Sadece bize mi? Tabii ki, başkalarına da çok şeyler anlatıyordu bu toplantı. Küflenmiş metruk mağaraların zifiri karanlıkları içerisinde kaya kovuklarına yapışıp kalmaya mahkûm olmuş, yıllardır güneş ışığına hasret yarasa zihniyetli bazı kimselere de çok şeyler anlatıyordu şüphesiz... Halâ manâsını bile öğrenemedikleri, hiç bir zaman da öğrenemeyecekleri bir takım mefhumları «anımsıyorlardı» onlar.. «Devrimler» di-

yorlardı... «Devrim kanunları» diyorlardı... «Hilâfet, saltanat, şeriat» diyorlardı... Fakat ne idi bunlar acaba? Bilmiyorlar mıydı? Anlamıyorlar mıydı? Hiç sanmıyoruz! Çünkü bilselerdi zaten düşman olmazlardı.. Neyse biz onları kendi cehaletleriyle başbaşa bırakıp tekrar mevzumıza dönelim.

İ.İ.F.S.O. hakkında pek çok kardeşlerimizin hemen hiç bir bilgisi olmadığı maalesef bir gerçektir. Bunun sebebini yazımıza başlarken açıklamıştık. Biz bu yazımızda İ.İ.F.S.O. hakkında kısa da olsa bazı ilgiler vermeye çalışacağız.

Kısa adı İ.İ.F.S.O. olan bu büyük teşkilâtın asıl ismi «Milletlerarası İslâm Talebe Teşkilâtları Federasyonu» dur. Bu federasyon beynelmilel Kapitalizm ve Komünizm mihrakları tarafından dejenere edilen yoldan sapmış ve gittikçe bunalıma sürüklenen dünya gençliğine gerçek kurtuluş yolunu göstermek ve İslâm'ın hiç bir sistemle kıyaslanıyacak kadar ulvi bir sistem olduğunu, gerek fert, gerekse devlet hayatında her çağın tüm ihtiyaçlarına cevap verebilecek mütekâmil bir din olduğunu tebliğ etmek amacıyla bir «anti-tez» olarak değil, bir «tez» olarak ortaya çıkmıştır.

İ.İ.F.S.O. nun kuruluş fikri ilk defa olarak Aralık 1966 yılında Sudan'da yapılan milletlerarası bir konferansta ortaya atılmıştır. Bu konferansa kısa adı M.S.A. olan (Canada ve Amerika Birleşik Devletleri Müslüman Talebe Birliği) Temsilcileri, kısa adı (U.M.S.O. olan Avrupa Müslüman Talebe Dernekleri) temsilcileri, (Sudan Um Durman İslâm Üniversitesi Talebe Birliği) temsilcileri ile SUDAN, NİGERYA, ÇAD, ve ERİTRE'den gelen temsilciler katılmışlardı. Konferansta ilk iş olarak bir «Beynelmilel İslâm Talebe Teşkilâtları Federasyonu) nun kurulması üzerinde durulmuş, derhal bir tüzük taslağı hazırlanarak Hazırlık Komitesi Sekreterliğine sunulmuştu. Hemen bir sene sonra 1967 yılında Hac mevsiminde MEKKE'de ikinci bir toplantı düzenlenmiş ve bu toplantıya «İNGİLTERE ve İRLANDA MÜSLÜMAN TALEBE CEMİYETLERİ FEDERASYONU» (F.O.S.İ.S.) de iştirak etmiştir.

Sudan'daki konferansta alınan karar ve tasarılar ikinci toplantıda nihai şeklini almıştı. Nihayet 13 - 17 Haziran 1969 yılında Almanya'nın AHEN şehrindeki BİLAL CAMİİ'nde yapılan üçüncü beynelmilel konferansın sonunda İ.İ.F.S.O. resmen kurulmuş oldu.

Bugün dünyanın hemen her ülkesinde çeşitli teşkilâtları bulunan ve çok geniş bir sahada faaliyet gösteren, her geçen gün teşkilât sayılarını hızla artırarak yeni yeni şubeler açan ve slâm'ı tebliğ için bütün gayretini sarfeden İ.İ.F.S.O. bugüne kadar 150'yi aşkın kitap neşretmiş ve bu kitapları 30'a yakın yabancı dillere terceme ettirerek dağıtımını yapmış bulunmaktadır. Kitap neşriyatının yanısıra haftalık ve aylık broşürler, dergi ve bültenler de yayınlamakta olan İ.İ.F.S.O. bunları da kitap neşriyatında olduğu gibi çeşitli dillere çevirterek dağıtımını yapmaktadır. Ayrıca her ay

muhtelif devletlerde muntazam seminerler tertip etmekte, büyük İslâm âlimlerine konferanslar verdirmektedir.

I.I.F.S.O. çeşitli ülkelerde faaliyet gösteren bir çok İslâmî federasyonları da içerisinde toplamış bulunmaktadır. Bunlardan bir kaç tanesi şöyle sıralanabilir:

M.S.A. (THE MUSLİM STUDENTS ASSOCIATION):

Canada ve Amerika Birleşik Devletleri Müslüman Talebeleri Birliği adıyla bilinen bu teşkilât, 1963 yılında kurulmuş olup bugün için 2000'den fazla kayıtlı faal üyesi 7000'i aşkın yardımcı üyesi vardır. CANADA ve A.B.D.'nin çeşitli bölgelerinde 120'ye yakın şubesi bulunmaktadır. Çok geniş kapsamlı bir çalışma metodu takib eder ve değişik faaliyetlerde bulunur. Muntazam kitap ve broşürler yayınlar. «EL-İTTİHAD» isimli yüksek trajlı bir de aylık dergi çıkarır.

U.M.S.O. (UNİTED MUSLİM STUDENT ORGANİZATİON İN EUROPA «AVRUPA MÜSLÜMAN TALEBE CEMİYETLERİ FEDERASYONU

Bu federasyon 1961 yılında Almanya'nın AHEN şehrinde kurulmuştur. Bu teşkilât ALMANYA, BELÇİKA, DOĞU AVRUPA, Müslüman Talebe cemiyetlerinin birleşmesinden meydana gelmiş bir federasyondur. Avrupa'daki Müslüman cemaati ve Müslüman talebeleri arasında bir çok faaliyetleri vardır. «EL-MUSLİM» adında yüksek trajlı bir dergi yayınlar.

F.O.S.I.S. (THE FEDERATION OF THE STUDENTS İSLAMIC SOCIETIES)

1963 yılında, NGİLTERE'deki fakülte ve üniversitelerde bulunan çeşitli İslâm cemiyetlerini topluyarak bir federasyon olarak kuruldu. Halen bünyesinde 20'den fazla cemiyet bulunmaktadır. Talebeler arasında çok aktif bir rol oynar. İslâm'a yöneltilen çeşitli suçlama ve saldırılara karşı durur ve ilmi yönden gerekli cevapları hazırlayarak İslâm'ı tebliğ etmeye çalışır. İlk günlerde «RİSALET-ÜL AHBAR» isimli bir broşür çıkartmakta işe başlamış iken bugün birinci sınıf İngilizce dergiler arasında yer alan «THE MUSLİM» dergisini neşretmektedir. İngiltere'deki İslâm talebelerinin ihtiyaç duydukları otel, yurt, burs, kitap vs. gibi çeşitli konularda faaliyet gösteren çok yönlü bir teşkilâttir.

Bunlardan başka I.I.F.S.O. nun içerisinde yer alan büyüklü küçüklü pek çok teşkilât yer almakta olup, her birisi elinden geldiğince İslâm'ı tebliğ için var güçleriyle çalışmaktadırlar. Allah (C.C.) kendi yolunda ihlâsla çalışanların her zaman yardımcısıdır ve elbette onları muzaffer kılacaktır.

ÜRKEK BİR AY UYUYOR

A. Efe CEBİKELİ

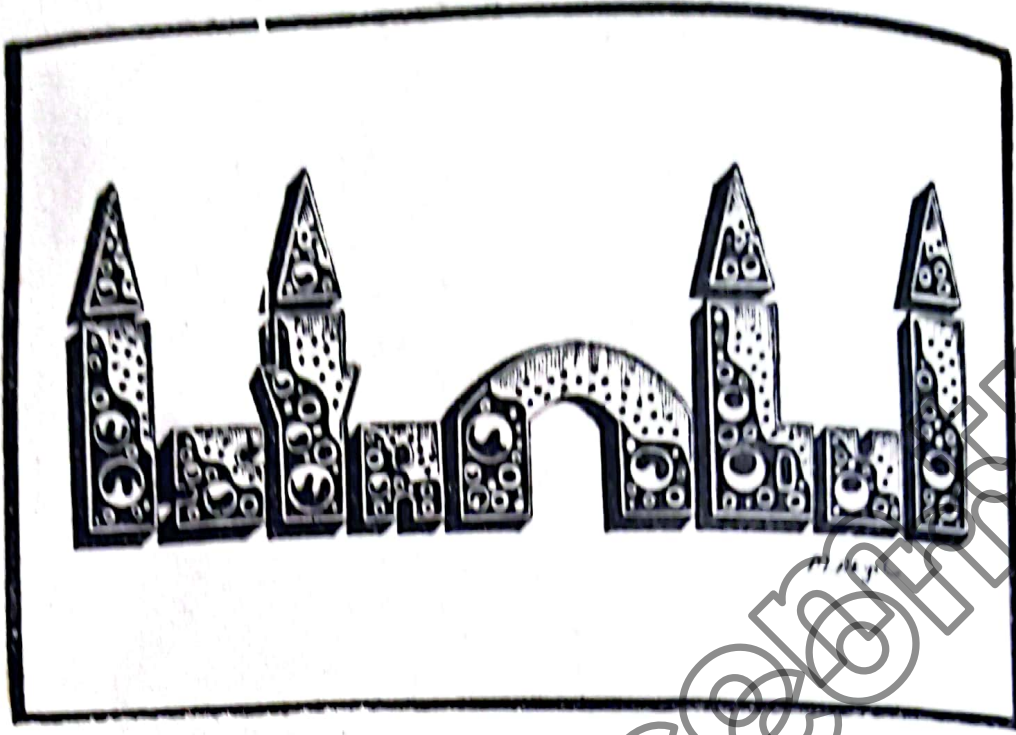
*Durgun bir sessizlik düşündüğümüz
Susmuş bir değirmen kayıtsızlığı
Yazık olmuş bir başka zaman
Ak elli bir güzel düşümde uyur*

*O bir başka güne hasret bir sevgi
Bir yârın güneşi gibi sınısıcak
Daha bir şenlik beklenir neyse
Neyse ki o güzel hâlâ uyuyor*

*Kuş sesi kalmamış dallarda, bahçe
Bir yaban öyküsü öğle vaktinde
Hani işte yine gelmeyince sen
En güzel uykunu hatırlıyorum*

*O penbe tül, uzay aydınlığı yüz
Bir bakış öncesi ürkercesine
Hani en güzeli duygulanmanın
Yine düşüncemde senin uykun var*

DOKSANYEDI

BİR FESTİVAL DE BÖYLE GEÇTİ

Cemil ÇÖLBE

Geçtiğimiz ay, İstanbul şehri boynolmülel bir kültür ve san'at festivâlini yaşadı. Düzenleyicilerinin Türk olduğu ilk anda hatırda tutulursa, festivâlin mâhiyet ve muhtevâsı biraz olsun bir Türk vatandaşı olarak bizle üzerinde düşünmeye sevketti. Festivâlin İstanbul gibi yurdumuzun en büyük, fakat en pis, kültür ve san'at bakımından en hareketli bir şehrinde olması, ona daha geniş bir kütlenin alâka göstermesine vesile olmuştu diyebiliriz. Ancak tâkip edenlerin ne derece tatmin oldukları şüphelidir. Diğer taraftan basında görülen geniş çaplı reklâmların ardından, objekt olarak göz dokurucu bir tenkid havasının dikkati çekmeyişi bu hususa müridardır. Televizyon ise, şimdiye kadar herhangi bir kıpırdanma göstermedi.

Burada daha ziyâde, festivâlde icrâ edilen temsillerin ve konserlerin listesi üzerinde duracak ve değerlendirmeyi buna göre yapacağız. Festivâl sırasıyla, Orkestra müziği, bando, oda müziği, Enstrumental resitaller, vokal müzik, geleneksel müzik, bale, tiyatro, halk dansları, Meddah-Karagöz, kor ferans ve sergi bölümleriyle seyirci ve dinleyicilere takdim edilmiştir. Bu yıl beşincisi yaşatılan bu festivâl, bundan önce de aynı ölçüde temsil edilmişti. Sâdece kategori olarak, yabancı kültür ve san'at icrâsını ihtiva eden festivâl, temsil sayısı bakımından da ayrı bir özelliktedir. Rakam

DOKSANSEKİZ

lara müracaat ederek görürüz ki, Orkestra müziğinde 4, bando 1, oda müziği 6, enstrümental realtaller 6, vokal müzik (iki ayrı program) 1, bale (iki ayrı program) 1 ve halk dansları (Filipin halk dansları topluluğu) 4. Toplam olarak 25 temall. Buna 13 adet de tiyatro temalarını ilâve edersak yekün 38'dir.

Buna karşılık Türkçe icrâ edilen yerli temaller ise, Geleneksel Türk Halk müziği (Neriman Altındağ Tüfekçi) 1, Klâsik san'at müziği olarak da, 3 konser koro (Nevzat Atlığ'ın yönetiminde Devlet Korusu) 2 solo konser (Alâeddin Yavaşca, Meral Uğurlu), Halk oyunlarımızdan Turizm ve Tanıtma Bakanlığının halk oyunları topluluğu 3, Azerbaycan halk oyunları topluluğu (Yerli sayıyoruz) 4 temall, saz âşıkları 2, tiyatro (Devlet tiyatroları, Koçyiğit Köroğlu) 4, Türk Halk oyunları 2, meddah-karagöz ise sadece 1. Toplam olarak 22 temall. İkisi arasındaki temall farkı 16'dır. Bu aritmetiki netice üzerinde biraz düşüncemizi yoracak olursak, teraziin beynelmilel dengede kendi yurdumuzda bile dengesizliğin acı mağlubiyeti ile karşı karşıya bırakıldığımız anlaşılacaktır. İlgililer acaba, dünyanın diğer ülkelerinde cereyan eden beynelmilel böyle bir festivalde, düzenleyicilerinin kendi aleyhlerine bu derece bir denge hezimetine imkân verdiklerine şahid olmuşlar mıdır? Şâyet olmuşlarsa mantıklarında haklıdırlar.

Festivalde temsil edilen oyunlara ve müzik programlarına diğer bir açıdan bakalım. Önce çok sesli yerli müziğimizin (I) ulusallık niteliğini göz önüne alarak, ilgilenebilen ve haz duyan vatandaş kütesinin mevcudiyeti bilinen bir neticedir. Chopin, Tchaikovsky, Beethoven, Mozart, Smetana, Dvorak ve Martini gibi batılı klâsik müzik üstadlarının (I) eserleri, bir kısım muhteremlerimizin (I) hayat tarzları icâbı ciddî ve haz duyularak izlenirken, daha ziyâde hafif bir «salonik» zümresinin nâfile alkışlarına kurban gitmektedir. Festivalde altı defa oda müziği icrâ edilmesi ve salon olarak da **Aya İrin'i'nin** seçilmesi, acaba bir Bizans yâdigârında, muhteşem Doğu Roma hatıralarının hristiyanlık misyonu içinde modern bir canlandırması hakikati değil midir? Ayrıca %90'ı müslüman olan ülkemiz nüfusunun sü-kûtu karşısında, bir kaç Bizans-Rum evlâdının, mahzun Ayasofya gölgesinde, dinî mûsikî ile vecde gelmelerine seyirci kalan İstanbullularımız, sanrıız bu meseleyi hükûmete ve milliete hâvâle edip neticeye muntazirdılar.

Gelelim tiyatroya, Rumeli-hisari'nda, bir eski Yunanlinin eseri, İsveççe temsil edilmiştir. Yüzelli yıldan beri, milli tedrisatında, İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi batı dilleri ile yetişen milyonlarca aydınlarımızın, orjinal filmleri dahil sinemada, alta yazılan özet Türkçesi'ni okumadan seyredemezken, İsveççe tiyatro: Bu olsa olsa, ilgililer tarafından, «Bu oyun zâten Türk tiyatrolarında şu kadar zamandan beri oynadı. Artık ezberlemişlerdir. Şimdi İsveççesini temall edelim. Değişiklik olsun. Hem de İsveçli topluluk.

Bosforos'ta iki nefis gece yaşasınlar» şeklinde düşünülse gerektir. Bu arada Fransızca oynatılan üç temsil de unutmayalım. Hamlet ise, bu sefer İngilizce (Televizyon bir defa da İngilizcesini verebilir).

Zavallı KOÇYIĞIT KÖROĞLU: **Tüfek icad oldu mertlik bozuldu. Hem de beş liraya.**

Türkçe ve Türk menşe'li mûsikî icrâları, Topkapı, Divân Edebiyatı Müzesi ve Sadullah Paşa Yalısı'nda münzevî bir ihtişamla bir kaç zengin ehl-i sefâyâ bâis-i haz oldu. Her koltuğun 150 TL. olması, bilmem ki, nasıl izah edilebilir. Açık hava ile Rumeli'deki, halk dansları belki normaldi. Yedikule ve Gülhane, folklor ve sâz âşıklarının sâhipsizliğine bir kere daha sahne olmaktan başka bir işe yaramadı. Buluntu sergisi gibi. Üstelik bedavâ.

Konferanslar ve sergiler de her halde sığanın kurbanı oldu.

Festivâle katılan kişi ve toplulukları, yerli ve yabancı olarak yine aritmetikî yönden ele alacak olursak: Prag Senfoni orkestrası, yaylı çalgılar dördlüsü, Londra madenî çalgılar beşlisi, Stuttgart üçlüsü, Steva Sofiye topluluğu, İsveç tiyatro topluluğu, Fransız ve İngiliz tiyatro toplulukları, The Prospec company, Filipin dans topluluğu ve solocular. Oldukça kalabalık bir yekûn oluşturmaktadırlar. Buna karşılık, bir tiyatro bir devlet klâsik korusu, iki folklor topluluğumuz ile bir kaç solo, meddah ve saz âşıkları; onların ancak beşte biri kadar.

Şimdi bu kadar kibar batılı san'atçının misafirliği, sâdece yatak, yemek ve yol olarak hesaplansa, yine bir hesap makinesi gerektirecek kadar masrafa şâyeste olmuştur. Devlet ve siyâset yardımı görmeyen tertipleycilerin bu masrafı temin etmeleri biraz zor olsa gerek. Yoksa, bir Alâeddin Yavaşça, bir Meral Uğurlu, hattâ devletten maaş alan ve böyle bir festivâle millî bir vazife olarak katılan devlet klâsik korusu bedelinin 150 TL. olması, yabancıların masraflarındaki faturanın bir dengesi midir? Anlaşılması biraz güç...

Efendim san'atçılarımız katılmıyormuş! Emel Sayın, Turan Engin v.s. bu festivalde san'at mı icrâ edermiş? Daha neler. Bir **Koçyiğit Köroğlu** vardı. Başka. Neden tek bir oyun? Türkiye'de tiyatronun geçmişi bu kadar mı kısa ki, sergileyecek temsil bulunamıyor. Bu çok acı. Ama bunun günahı ilgililer ile devlette. İlgililerde. Çnkü san'atçının alın terini, şu kadar yabancı san'atçıya peşkeş çekerken, kendi san'atçımızı ihmâl et. Sonra da gelmiyorlar de... Sonra beynelmilellik uğruna milliyeti fedâ et. İstanbul'un göbeğinde ehl-i sâlip müziği dinlet. Ve de ilgisizlikten yakın..

Burada son olarak talyan Türkkoloğu Bayan Profesör Anna Masala'nın Viyana sefir-i kebirimize verdiği bir ibret dersini hatırlamadan geçemiyecğim. Avusturya Büyükelçimiz, bir tarihte sefarette bir «**Türk Günü**» tertiplemiş. Ülkede ve civarda bulunan bir kısım zevâtı dâvet etmiş. Avusturya'

nin ve diğer Avrupa ülkelerinin lüks yemekleri ile itibarlı içkilerini(!) masasında hazır bulundurduğu gibi, bir de müzik topluluğunu hazırlamış. Çalınan eserler ise yukarıda adlarından bahsettiğimiz klâsik batı müziğinin üstadlarının(!) eserleri imiş. Anna Masala, masaya bakmış, bir Türk garnitürü bile yok. İçkiler keza. Müzik ise mâlum. Bir kaç kere Türkiye'ye geldiği ve Türkiye hakkında kitap yazdığı için milletimize de âşine. Fena sat de üzölmüş. Büyökelçimizi bir kenara çekerek, Türkçe:

«Elçi hazretleri, böyle bir Türk gününde masanızda bir Türk yemeğinin bulunmamasına, Türk içkisinin olmamasına, salonunuzda Türk müziğinden bir parça çalınmamasına şaşıyorum. Dâvetlileriniz olarak bizler, bu yemeklere çocukluğumuzdan beni âşinayız. Şampanya viski artık kanımız. Su müziği ise dinlemekten âdeta bıkmışız. Sâdece adı Türk olan bu gününüzde Türkten, Türkiye'den bir eser, bir iz bulunmaması çok acı. Türkiye'yi bir kaç kere görmüş bir İtalyan olarak üzüntülerimi arz ederim» demiş.

İlgililere Anna Masala'nın bu sözlerini aynen iletiriz.

Efendim bu meselenin bir de turistik yönü varmış. Doğru. Şimdi ilgililerin, böyle beynel-ulusal bir niteliği olan bu festivâli tâkip eden turistler hakkında bir açıklama yapması lâzım. Ama, çoğunluğu Yedikule'de, Gülhâne parkında bulacaklardır. Oysa, Avrupalı turistlere, kendi eserlerini burada dinletmek biraz zor olsa gerek. Öyle olsaydı, Beethoven'i dinlemek, Hamlet'i seyretmek için kalkıp da buralara kadar gelip, dövizlerini bizlere hebâ etmezlerdi.

Onlar bize geldiler. Öyleyse hizaya gelelim de biraz bizden bahsedelim. İstanbul'un pisliği ile başbaşa bırakmayalım. Bizim san'atımız, bizim kültürümüz konuşsun. Böylece uluslararası festivâllerde bir yerimiz olsun.

YETİM ÇOCUK

Mehmet Fatih TÜRKMEN

*Haşır neşir
Yıkılmış tüm bentleri seller.
Oysa dururlar orda
Orda durur akıl.
Son nefesinde mazlumun,
Karıncalar camiilere birşeyler taşır...*

*Altın çağların rüyasında yetim çocuk
Hep onu uyur geceler boyu.
Düşmedikçe dudaklarından o
Annesinin ayaklarındaki cennet
Dizilir alnına boncuk boncuk...*

YUZIKI

Hikâye

ALİ DAYI

A. Efe CEBİKELİ

Ali Dayı Göbelek-yeri'ne ektiği karpuzu beklemeye başlamıştı. Tarlanın Sığır-deresi tarafına kurduğu haymada geceleri yatıp kalkıyordu. Yaz, ortaları bulmuş, tarlalar artık turfana kavuşmuştu. Güneş de alabildiğine yakıyordu. Geceleri deniz tarafından ve çoğu zaman da dağdan esen rüzgâr, bilhassa sabaha karşı tam bir serinlik yaratıyordu ama, az sonra çıkan güneş yine her yeri, daha bir şevkle kavuruyordu. Sabaha karşı dipdiri olan telminler biraz sonra boyunlarını büküyorlardı. Sonra akşama kadar yanmak kalıyordu.

Karpuzlar yetime yaklaştığı sıralarda Ali Dayı tarlada daha sık gezinmeye başladı. Sabah sabah ayak bileğinden bağlı beyaz donu ve amerikan bezinden yapılmış yine beyaz köyneğiyle bodur bir hayâleti andırıyordu. Tahrasını da eline alıp ucuyla telminleri düzeltiyor, tarlayı baştan başa gözden geçiriyordu. Yavaş yavaş da yetenlerinden tadına baktığı oluyordu. Daha kıvamına gelmedikleri için pek neş'esini bulamıyordu.

YÜZÜÇ

Yoldan geçenler ara-sıra kendisine takılıyor, selâmdan sonra «haydi yetir galan karpuzları bre Ali Dayı» diyorlardı. O zaman Ali Dayı, şöyle bir tarlayı baştan başa süzüyor, tahrasını yukarı kaldırarak «godalaklaşmaya başladı, yakında düşerler» diye cevap veriyordu.

Yaşının yetmişinde Ali Dayı bu karpuz tarlasına pek ümit bağlamıştı. «Yoldan her geçen hakkı var» diyordu. Hattâ bu karpuzdan kazanacağı hayır, onu cennete bile götürmeliydi, düşüncesine göre. Kendisini o kadar tarlasına vermişti ki, ancak cuma günleri şehre iniyordu. Girit'li Ali'nin kahvesinde tahrası beline sokulu olduğu halde, kuşluk sonrasına kadar, oturuyor, oturunca da ayakları yerden kesiliyordu. Gittikçe kısalan boyu onu bir kütük gibi gösteriyordu. İçtiği birkaç bardak çayla birlikte, kendi köylüleri ve civar köylerden gelen tanıdıklarıyla sohbet ediyordu. Yaşına hürmet herkes sayardı kendisini. Kahveci Giritli Ali, ille de belindeki tahraya takılır, bu yüzden çoğu zaman Ali Dayı'yı kızdırırdı. Tanıdığı bazı yaşlı kimseler «Bre Ali Dayı şehre gelirken bari çıkar şu tahrayı» derlerdi ama, Ali Dayı hiç oralı olmazdı. «Ölünceye kadar elimden bırakmıyacağım» derdi.

Yine bir cuma gününün kuşluk vaktinde, çarşıda Giritli Ali'nin kahvesinde köylüler oturup çaylarını yudumluyorlardı. Ali Dayı ocağa yakın oturmuş, ağır başlı konuşanları dinliyordu. Giritli Ali bütün müşterilerinin çayını dağıttırdıktan sonra, ellerini sildi ve Ali Dayı'nın başı ucunda, uzun boyu ve dışarı fırlamış şişman göbeğiyle durdu. Göz göze geldiler. Köylülerin bir kısmı harâretli harâretli konuşuyor, diğer bir kısmı da bunlara bakıyordu. Giritli Ali, «Ali Dayı şu tahrayı ver de, bir bakîm» dedi. Ali Dayı başını kaldırınca, burnu Giritli Ali'nin göbeğine değdi. Başını geri kaydırarak öfkeli bir bakış fırlattı. Sonra zayıf bir sesle «n'apacaksın?» dedi. Giritli Ali hafifçe gülümseyerek «Makaryos'u keseceğim» dedi.

— İrzıkırığı kesecek başka bir şey yok mu?

— Ben senin tahrarla kesmek istiyorum!

Ali Dayı kızdı, biraz bağırarak...

— Ulan benim tahrama kimse karışamaz!

— Bre Ali Dayı, herhalde Azrail için yanında gezdiriyorsun?

Ali Dayı hızla ayağa kalktı. Tabrasını eline almıştı. Bağıra bağıra konuştu. Lâfı genzinden zorla çıkıyordu:

— Ulan Azreyll de çıksa doğrarım, felek de çıksa doğrarım. Var mı bunun ötesi? Ben Azrayll'e can mı vericim! Gelsin baalım!...

Musa ile İnce Mehmet daha yakındı. Ali Dayı'yı teskin ederek yerine

oturttular. Giritli Ali'de tekrar ocağa geçmişti. Yeniden demlenen çaylarını bir solukta içtiler. Konuşma tamamen kesilmişti. Yalnız Ali Dayı'nın zorla çıkan soluklarının hırıltısı vardı. Biraz sonra kalktılar.

Temmuz sıcaklığı bütün haşmetiyle yazıyı kavurmaktaydı. Ali Dayı'nın karpuz tarlası artık yetişmiş, gelip-geçenlerin gözlerinde gıptayla süzülüyordu. Ali Dayı, ilk turfandan, yoldan geçenlere, bilhassa akşama doğru köye dönenlere tek tük karpuzdan veriyordu. Bu arada iyi de hayır kazanıyordu. Hattâ bir akşam köyün hocasına da üç-dört tane karpuz göndererek «hazırlansın, yakında mevlüt okutacağım» diye haber salmıştı.

Karpuz yemek onda bir zevkti denemez. Her şeyden önce Azra'ni kesmek için yanında gezdirdiği tahrası, karpuz bıçağı olmuştü. Sabah ayazında, erkenden gözüne kestirdiği bir karpuzu tahrası ile yontarcasına soyduktan sonra, söbe dilimleri çekirdekleriyle atıştırıyor, karpuzun suyu, çenesinden beyaz çamaşırına kızıl-alacası bir iz bırakarak, göğsüne aşağı kayıyordu. Zaten ayda bir bile değiştirmedığı çamaşırının beyazlığı da artık kendisinden utanmaktaydı. Buna mukabil karpuz tarlasından tahra, görevini bıkmadan, aralıksız, bütün marifetiyle yapıyordu.

Karpuzun bu ilk turfanını tâkip eden onbeş-yirmi gün kadar sonra Ali Dayı'nın torunu Topal Osman'ın gönderdiği tüccar karpuz tarlasına geldi. Kuşluk vaktinin yeni yeni öfkelenmeye başlayan sıcaklığından korkan Ali Dayı, haymanın gölgesine oturmuş, sırtını haymanın direğine dayayarak, uzattığı bodur bacaklarının üzerine açtığı tabakasındaki Havkere tütününden titreyen elleriyle gevsek bir ihtiyar sigarası sarıyordu. Tüccar fötr şapkasının altında terleyen dazlak başının terini silmek için mendilini başında gezdirerek haymaya yaklaştı. İşlek bir selâmdan sonra, gölgeye çömeldi. Ali Dayı gözlerini kısarak, gelen adamı süzdü. Sol elinin parmakları arasına sıkılan sigarasından bir nefes daha çekti. Sağ eli de tahrasını yoklamaktaydı.

Kısa bir tanışma ve konuşmadan sonra, anlaşmışlardı. Zâten Topal Osman, işi çok daha önceden halletmiş, hattâ gizli bir komisyon bile almıştı. Tüccar tarlayı gezdikten sonra, şehre geri dönmüştü. Aynı günün akşamı da Ali Dayı topladığı bir yığın karpuzu, arabayla köye göndererek bazı hısım ve komşularına dağıttırmıştı. Geceyi ise epey huzursuz geçirdi. Ne gözlerine uyku girmiş, ne de bu satıştan kendi kendini tatmin edecek bir teselli bulabilmişti. Sabahın ilk ışıklarıyla da tüccarın gönderdiği adamlar, karpuzları toplamaya başlamışlardı. Güneş bir mızrak boyu yükseldiğinde ilk kamyon karpuz yüklü olarak şehre dönmekteydi. Akşama kadar beş-on kamyon taşındı. Tarlada da artık dişe dokunacak karpuz kalmamıştı. Yeni yetişmekte olan godalıklara ise, kimse aldırılmazdı zâten. Ali Dayı da tahrasını şalvarına sokarak, akşama doğru ağır ağır köye dönüyordu. Akşa-

mın ağırlığında, yavaş yavaş çekilen davar sesleri ile horozların son ötüşleri, mezarlığa yukarı çıkarken, Ali Dayı'yı iyice sarmaktaydı. Çağılın arkasında dikilen hece taşlarına dalgın dalgın bakıp, Allah'la şeytan arasında, şeytana lânet Allah'a az da olsa şükrederek evine vardı. Kapının önünde, küçük sekinin üzerine serilen hasıra bağdaş kurarak oturdu. Yorgun gözlerinin önünde, aşağılara kadar uzanan bahçelerin akşam yeşilliğine, uzun uzun baktı. Az sonra hocanın sesi dere içine gömülmüş olan köyü baştan başa kapladı.

Eylül, bütün bir yazın yorgunluğunu Ali Dayı'nın omuzlarına yüklemişti sanki. Ferî çekilen gözlerinin bakışlarında, ümitsizlik damla damla yasmaktaydı artık. Yorganın altında mahpus kalan vücudunun alıştığı tenbelik, takâtının ancak son çirpintilerini yaşatıyordu. İki sene önce ölen gelininin üzüntüsünden de öyle halsiz bir hastalığa düşmüştü. Hattâ gelininin ölümü sırasında, tahrasını havaya kaldırarak Azrail'e «Gel benim canımı al, nasılmış can almak gör, doğrayım senin boynunu!» diye bağırıyordu. Yatağa düştüğünün ilk günlerinde, bu sözü kendine hatırlatılınca, küskün ve çaresizlik dolu bir ifadeyle «hal bırakıyo mu kâfir» diye cevap vermişti.

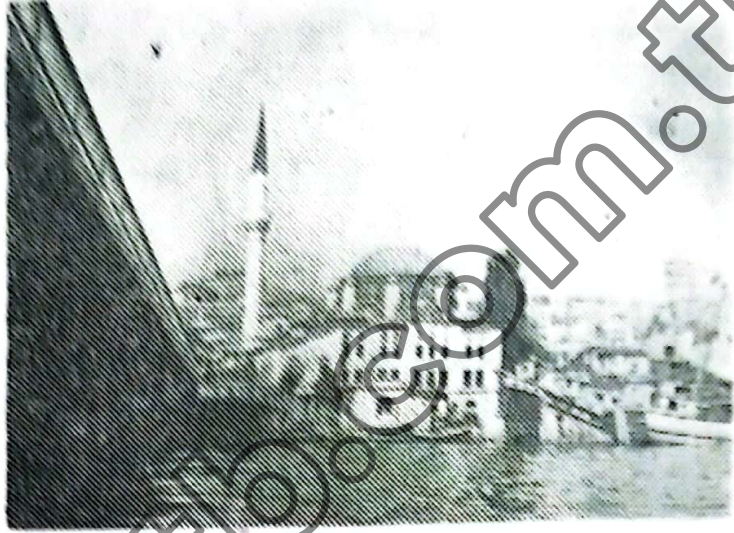
Soğuk ve eski taş duvar odasının karanlığında bir aya yakın bir zaman Azrail'le karşı karşıya kaldı. Son günlerine doğru, vücudunun kemikleri sayılacak kadar zayıflamıştı. Sesi tamamen kısılmış, vasiyetini bile zorla anlatabilirdi. Ekim ayının ortalarına doğru, sabaha yakın bir satten itibaren vücudu tamamen soğumuştü. Sağ tarafında yatağın yanında duran tahrası da onunla beraber soğumuştü.

Sabah ezanından önce okunan selâ, Ali Dayı'nın ölümünü bütün köye duyurdu. Güneş doğmadan mezarlıkta bir kaç kişi küçük bir mezar kazmakla meşguldu. Kuşluk vaktine doğru da tekmil cenaze işleri hazırlanmış, tâbutu caminin önüne konulmuştu. Namaz kılındıktan sonra omuzlar bir çocuk kadar hafif olan vücudunu bir kaç adım sessizce taşıdılar. Mezarlık olanca haşmetiyle susmuştu. Aceleci kürekler hemen üzerini örtmüş, defne dalları ise, kara toprağa bir haftalık bir yeşillik sağlamak üzere dikilmişti. Baş ucuna dikilen bir buçuk metre boyundaki bir kazığın başına da tahra, enine saplanarak, bırakılmıştı. Bütün gözler tahraya dikilmiş, zihinler ise hep Azrail'le uğraşmaya dalmıştı. Tahra bir kışı Ali Dayı'nın baş ucunda geçirdi. Fırtınalı bir kış gecesi kazıktan düşen tahra, Ali Dayı'nın mezarı üzerine sessizce uzanmıştı.

Hikâye

BİLEZİK

Ahmed KURUCUOĞLU

İzmir - İstanbul arasında sefer yapan otobüsü Balıkesir çıkışında durdurdu. Arka kapıya koşarak mavinine :

- «Yalova'da ineceğim, iskeleyle uğrar mı?» dedi.
- «Yakınından geçer!»
- «Yakınından mı dedin?»
- «Yakınından dedik be bayan!»

Mavinin az keyfi kaçmış gibiydi. Kapıyı çekip hemen yerine oturup uyumak istiyordu. Ama :

— «Ne bağıryorsun be, sana soru soruyoruz!» diyen yeni yolcu, mavinin bir hayli azarladı. «Sen vazifeni yapmakla mükellefsin, bağırmakla değil» dedi. Mavinin karşısında suspus olmuştu. Yeni yolcu sonra, ortalara doğru yürüdü. Otobüsün arkasından önüne doğru bir kaç sefer yaptığı halde, boş koltuklardan kendine münâsip bir yer bulamadı. Bu geliş-gidiş esnasında bir taraftan durmadan kendi kendine konuşuyor ve bir taraftan da, sağındaki ve solundaki yolculara bakarak sanki onları dik-kâtle süzüyordu. Uyanık olan yolcular ise ortalıkta gezinen bu gürültülü varlığa hayretle bakıyorlardı. Son bir defa daha otobüsün en önüne kadar yürüdü; sonra tekrar geriye dönerek beğendiği boş bir koltuğa, hiç üslubunu bozmadan oturmasıyla yayılması bir oldu.

Otobüsün gürültüsü, yapışkan terler ve temmuzun sıcaklığı başları dön-

YÜZYEDI

dürüyordu. Camlardan karşılıklı, birini daha sıyırsan «— Kardeşim ce-
yan yapar, uyuyanlar hasta olurl» diye bir ikâzla karşılaşıyordu. Bitmiye
cekmiş gibi görünen dar ve kavisli yollarda gözler yoruluyor, kapanıyor
ve başlar koltuklara düşüyordu.

İşte, sıcakla şişen koca ayaklarını, ayakkabılarının üstüne çıkarıp
basan ve yanındaki boş koltuğa uzanıp uyuklayan Alsancak Limanı'na
20 senelik hamalı Dağdeviren Muhlis Efendi, bunlardan birisiydi. Kadın
beğenip oturmuştu ama, beğene beğene, seçe seçe Muhlis Efendi'nin
uzandığı boş koltuğu bulmuştu. Kulağına gelen sesleri, koca vücudunu
sarsmağa çalışan elleri, sanki rüyâda görüyormuş, duyuyormuş gibi his-
sediyordu. Mavin :

— «Boş yer çok bayan, oralardan birisine otur, adamı uykudan uyan-
dırma!» diyecek oldu,

— «İşte buraya oturacağım, paramla değil miyim ki sanki?» diye ba-
ğırdı. Muhlis Efendi, bu terbiyesiz kadının davranışını olgunlukla karşıla-
dı. Hattâ kadının serbestliğinden utanarak, toplanıp kendi köşesine bü-
züldü.

— «Üf! üf leş gibi kokuyor içerisi!» dedi. «Ne görgüsüz erkekleri-
miz var!», «Daha bunların adam olmasına çok!...» gibilerden bir sürü,
kendi kendine konuşma daha yaptı. Yalancıkdan bağladığı, iğreti yarı
başörtüsünü çıkarttı. İki elinin parmak uçlarıyla, kirleşmiş beyaz buklet
bluzunu ileriye ve yanlara doğru birkaç defa uzatarak serinlemek iste-
di: «— Camı da sıyırmamışlar, burada böyle nasıl oturuyorlar!» diye-
rek Muhlis Efendi'nin üzerinden uzanıp camı sıyırdı. Yolcular onunla mu-
hâtap olmak istemiyorlardı. Ama bu varlık, yaptığı hareketlerle dikkât-
leri üzerine çekiyordu.

Otobüste yalnız kendisinin varolduğuna inanan ve bu yüzden de daha
serbest hareketlerde bulunan kadına, lâf atmağa cesaret eden birisi gö-
rülmedi. Çantasından bir «palmall» sigara paketi çıkartarak içinden çe-
kip bir sigara yaktı. Çantasından paketi çıkartışı parmaklarının ucuyla si-
garayı tutuşu, dudağına götürüşü, kibriti çok korkak bir sürtme ile tutuş-
turuşu, sonra onu ağzının hizasına kadar getirerek hafifçe üfleşi ve
yine sigaranın dumanını taksitle üfleşiinde zorakî bir kibarlık sırtıyor-
du. Aslında buna sigara içmek denilemezdi. Bu iğreti davranış, yapışkan
bir madde gibi, onun şahsiyetine yeni bir şekil ve renk vermek istiyor-
du. Saldırganlığı da, küçümseyici bakışları da ve yalnız kendisinin varlı-
ğına inanışı da, hep buradan doğuyordu.

En alımlı olan tarafı da kolları ve kollarından gelen sesdi. İki kolunu
dolduran bileziklerini sık sık şingirdatmağı ihmal etmiyordu. Bu şingirtme
ile güftesi de, bestesi de kendine ait bir şarkı söylüyordu. Hele o kollar-

rındaki bileziklere dalgın dalgın bakışı; sanki kendi kolunda olmayan ve bir müşterinin câmekândaki altınları seyredişine benziyordu. Yan gözle arada bir «benim bileziklerim var!» gibilerden sinsi sinsi bakışı insana, gösterişçi budalanın biri imajını veriyordu. Yanında mektep çocuğuna dönen **Muhlis Efendi** gayrî ihtiyarî onu seyretmekten kendini alamıyordu.

Çantasından bir ayna çıkartıp tuvaletini kontrol etti. Sanki unutmuş gibi, telâşla dudaklarını boyadı. **Muhlis Efendi** küçük dilini yutmuştu. İçinden: «— Neûzûbillâh, bu tam şeytan!» dedi. **Muhlis Efendi**'ye göre, tek başına yolculuk eden bir kadında böyle hareketler olamazdı. Kadında ağır basan şey «hâyâ» idi. Bu kadında ondan hiç eser bile yoktu, diyorlardı. Onlar, sırtında yükle bile bir erkeğin önünden geçmezlerdi. Bu ise her türlü kepezeliği yapan bir «yırtık»tı.

Bir sigara daha yaktıktan sonra, büyük bir cetillenlikle paketi **Muhlis Efendi**'ye uzattı :

— «Teşekkür ederim, kullanmıyorum!» dedi.

Bir ziyaret maksadiyle İstanbul'a giden **Muhlis Efendi**, kadına «nereye yolculuk?» diyecekti. «Boş ve, çalıya dolanmadan etrafını dolaş da geç!» demişler dedi. Kadın kendisi **Muhlis Efendi**'yi muhâtap alarak, fakat otobüste etrafının da duyacağı bir ses tonuyla anlatmağa başladı :

— «Balıkesir'in Y..... köyündenim. Bir salça ve konserve fabrikası kurmak istiyoruz. İş yapmağı alamanlardan öğrenmeli. Tarlalarda domatesler sersebil oluyor. Sekiz senedir Alamanya'da çalışıyorum. Şu alamanlar kadınıyla erkeğiyle çok çalışkan, kafalarını kullanan bir millet. Medeniyet ta köylere kadar ulaşmış, oralarda. Herşey düzenli. Ne ararsan hemen bulursun. Gavûr, dinine lânet derler ama bu söz doğru değil. Adamların dini de güzel kendileri de güzel. Bol para veriyorlar. Burada köyde neyidim? Elim avucum şimdi paralarla doluyor!.....»

Gelip giden vasıtalarla sallanan Galata köprüsünde, sırtında yine bir sürü yük varmış gibi ağır ağır yürüyen **Muhlis Efendi**, hâlâ o kadını dinliyormuş gibi dalgındı. Boyanan, Yalova - İstanbul vapurunda bir sürü erkeğin arasında güyâ kibar kibar sigara içen, gazoz yudumlayan o bilezikli kadına; «— Senin kocan, çocuğun, anan - baban yokmu? Alamanya'da nerede, nasıl, kiminle çalışıyorsun?» gibi sualler sormadığına, aksine hep onu dinlediğine pişmandı.

Sonra «boş ver neyin nesi olduğu, bas bayağı belli olan, elin hâyâsız yırtığını!» diyerek ellerini salladı. Gülümseyerek Topkapı Sarayına doğru baktı...

U M U T

Ecir DEMIRKIR.

Nakşettim gönlüme;
En yüce duygularla,
Adını gözlerine
Yazdım aydınlıklarla.

Umut sana varmaktı
Gönülde kuş çirpinti
Adın ruhun maliki
Benliğim sana taptı.

Cihan «bir» den teşekkül
Hayat düzen bir noktan
Ömürse son fasikül
Herşey varoldu yoktan.

Öyle bir aşk ki hani
Israrla ister seni.
Çaldı tüm göz nurumu,
Varlığı yokluğumu.

Burcu olsam o surun
Yarabbi hak yolunun
Uğrunda mapusluğun
Çarmıhından gereyim.

İtaat emrine farz,
Lâkin günahattan helâk.
Titriyor korkudan arz,
Rahmine sokularak.

Gönlümün sinesine
Adını kazmalıyım.
Musavi kanununa
Ruhumla konmalıyım.

Mülk senin, cihan senin
Yüce büyüklüğünün
Sonsuzluğu sırrının
Dergâhında bulayım.

sağdan ve soldan;

MECMUALARLA GELEN SESLER

Fevzi BAYRAKTAR

Bir medeniyetin teessüsünde, millî irfanın cemiyetlere hakim kılınması zımmında edebî mefhumların ve bu mefhumların derinliğindeki mâziye raptedilen umdelerin, hülâsa bir «edebiyatın» ehemmiyeti; bence nâmütenahidir. Mes'eleye bu açıdan baktığımızda üç aylık bir hasretler muvacehesinde feyzinden müstefid olduğumuz «Kubbealtı Akademi Mecmuası» mezkûr sahamızı dolduran tek eser diyebilirim. Neşir hayatının altıncı yılında üçüncü sayısına ulaşan bu Mecmua'da **Sâmiha Ayverdi**, «Doğduğum ev» başlığı altında «eski» ve «yeni» mukayesesini yaparken; insanlığa «teknoloji»nin getirdiklerini acı bir dille işliyor ve;

«Halbuki asırlardan beri cemiyet ağacının bünyesinde yıldan yıla tâze lenip yeşermesine alışlagelmiş dallar gene meyva ve mahsûl verebilecek miydi? Ferdleri âileye; âileyi cemiyete; cemiyeti millete; milleti devlete bağlayıp perçinleyen o müşterek prensipler gidiyordu. Çoğu şimdiden gitmişti bile.» diyerek tâ iliklerimize kadar tesir eden şu sualleri, bilhassa ideolojilere ve onların şuursuz müdafilerine tevcih ediyordu. Sâmiha Ayverdi.

YÜZONBİR

«Asıl mühim olan, gidenlerin yerine ne geleceği idi. İçtimai düzenin yeni üslubu, felsefesi ve netice itibariyle dünya görüşü ne olmuştur veya ne olacaktı? Bu dağılan içtimai şuur, hangi bağlayıcı prensibin etrafında peteklenecek, derlenip toparlanacak yeni bir çehre kazanacaktı?»

Prof. Dr. Ömer Faruk Akün, («Tanzimat Edebiyatı» sözü ne derecesine kadar doğrudur?) mevzuunun ikinci bölümünde, şimdiye kadar, hem mütearızlarının hem de mütearızlarının ağızlarında bir sakız gibi çiğnenen «Tanzimat Edebiyatı» hakkında ilk olarak vazih bir açıklamayı yapıyor. «Tanzimat» mefhumunun daha fazla «kapalı kutu» olarak kalmasına müdahaleyi yapmış oluyor.

Edebî akımların ve fikir cereyanlarının her türlü için kıymet kenbeden şu tesbiti yansıtmak istiyorum. Akün hoca, mevzua çok detaylı bir açıdan giriyor ve;

«Edebiyat tarihinde gerçek bir devreyi meydana getiren âmilleri, başka müesseselerdeki değişmelerden çok, asıl kendi içindeki değişme ve hareketler, başta bilhassa edebî cereyan ve edebî ekoller, zevk değişmeleri, yabancı edebiyatlardan veyâ yeni farkedilmiş kaynaklardan gelme edebî te'sirler tâyin eder.» Diye tesbitini yapıyor.

«Tanzimât» hareketinin, hürriyetten ziyâde «zulmü» getirdiğini ifade eden Akün, «Tanzimât kendi yetistirdiği devlet adamları,» Tanzimât-ı Haririye, hareketini yürüten hükümetler eli ile kendi devri içinde bu fikirlerin inkişafını önlemeğe çalışır, bu yoldaki teşebbüs ve düşüncelere tahammülsüzlük gösterir.» Diyerek;

«... Tanzimât'ın bahşettiği bir masûniyet yerine, bilâkis Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'nun ve onun vücud verdiği cezâ kânûnun, muhâkeme olunmaksızın bir vatandaşın sürgüne gönderilemeyeceği yolundaki prensibinin açığa ihfâli ve işlenmezliği vâkiası vardır.» Hükümüne varıyor.

«Tanzimât» hareketinin; 1839' târihiyle başlamadığını açıklayarak; 19ncu asırda «Tanzimât» diye bir devir ismi olmasa da, 1839'dan önce başlamış batılulaşma hareketlerinin, batı kültürü ile çeşitli temasların tabii bir neticesi olarak, Türk edebiyatı Batı edebiyatını yine tanıyacak ve bunun te'min ettiği mükâyesa ve tenkid fikri ile yine değişecek, batılı örneklerle gürleşecekti.» ifadesini kullanan Akün maarif ve fikir hayatımıza, Fransız kültürünün girmesi, Batı dilinin Bâb-ı Aliye nüfûz etmesi «Tanzimât» öncesi olduğu ve «Tanzimât'ın» (...asıl ve gerçek rolü, kendinden evvel başlamış bulunan daha da gelişip yerleşmesine hizmet etmek olmuştur.» hükmünü intâc ediyor.

Çok uzun bir yazı olmasına rağmen ben her satırını çizmiştim. Ama böyle bir değerlendirme ile gerçekleri bu kadarla yansıtmaktan başkası kâbil değil bizim için...

Ayrıca, T. Banguoğlu'nun; İki «Şarkı» sı, F.A. Tansel'in; «Kul Süleyman» hakkındaki «Notlar ve tenkidler»i,

«Kervan içinde yolcu biziz, yol biziz, biziz!
Göçtük diyâr diyâr, gideriz Hakk'a, çaresiz...
—Yolcum, bilirmisin, bize bizden seferdeyiz?
Düşünse aşkla yollara, aşkınsa rehberin
Şükret, bu yolda seyre doyulmaz seferdesin!»

ifadesi ile cana ve ruha temas eden «Mustafa Tahralı»nın; «Göç» isimli şiiri, M. Uğur Derman'ın; «Memmed Âkif'e dâir iki vesikâsı» «Cemâleddin Afgâni ve Türkiye» yi geniş bir şekilde sergileyen Prof. Kaya Bilgegil'in incelemesi ile mecmua muhtevasını dolduruyordu.

«Mavera» sekizinci sayısında bir nev'i yedinci sayının devamı olarak kendisini okuyucularına takdim etti. Yine şiirlerle sahife tanzimine başlayan «Mavera» nin Temmuz sayısında, «Alâeddin Özdenören; Gök duvarları, Satılmış Aydın; Aşkın çiçeği boğulsun, Muta doğrulamak, M. Atillâ Maraş; Gül için biçilen kaftan adlı şiirleri yazdılar.

İsmail Kılıoğlu'nun yedinci sayıdaki «Hayata uyanış» adlı hikâyesinin bu bölümünde de şehirli-köylü farkını en güzel bir şekilde canlandırırken;

«— Haa! Gel elini yüzünü yıkayıver, dedi. Bak sizin evde de var mı böyle su?

İçimdeki tereddüdü yenebileceğim umuduyla:

— Yok, dedim. Ama küvetimiz var!

Amcam suya daldırıldığı avuçlarını yüzünde şapladırken:

— Hah haa! diye gürültüyle güldü. Küvet de neymiş! Havuza bak sep havuza!»

ifadeleriyle mes'eleye yaklaştı.

Rasim Özdenören, «Yazarın tavrı önemlidir» adlı yazısında müslüman yazara çağımızda düşen vazifelerin ve mes'uliyetlerin ehemmiyeti üzerinde durmuş. «Dünkü müslüman yazar tamamen islâm içi değerlerle eserini kurarken, bugünkü müslüman yazar ayrıca Islâm dışı çevre şartlarıyla savaşma görevini de yüklenmiştir. Belki daha çok bu görevi yüklenmiştir.» diyerek, halâ rehabet libasını üstünden atamayan islâm cemaatine ikazını vermiştir.

Cahit Zarifoğlu «Yaşamak» adlı denemesinin bu bölümünde sade ve katışıksız bir hayatı şatafatlı ve teknolojik şartlarla mücehhez bir hayata mukayese ederken;

«Apartman katlarından bulup çıkarılan, araçların altından kaldırılan insanlara, sözlerimizle tablatı vehmettirebilmek durumunda mıyız? سوالini so-

ruyor ve cevabını da herkesin anlayacağı gibi «— Fabrikanın içine girince, bir uçta odunu alıp öbür uçta kâğıt olarak çıkaran makinaların yanında insan bir kere daha kayboluyor... Ruha ve öteki dünyaya inanmayan maddesüstü perest sendikaların, işçileri insanın para hirsından vurarak, gözlerine süperlikler takılan payton atları gibi, sadece daha fazla ücret hedefine götüren ihanetleri yüzünden bir kere daha ve fakat büyük kaybediyorlar. Ve makina, bütün bu kayıplarda bulunduğu boşlukları, barbarca kendisiyle dolduruyor.» şeklinde açık bir ifade ile günümüzdeki hâkim ideolojiyi de tesbit ediyor.

Ama; «Çatı katındayım yapıların. Yere kâğıt serdim, oturdum paketi açtım. Ekmek, soğan, balık yedim. Dua ettim...» ifadelerinin sınırsız tanzimi ile insana uyandırdığı ruhi derinliğe dalma ve manevî bir hazalma hissi neleri hatırlatmadı ki...

Yine teknolojiden müşteki; Ersin Gürdoğan, «Üretim imparatorluğundan erdem sitesine» sinde; «Önemli olan, eşyaya, paraya değil; erdeme, sevgiye bakmaktır. Hayatı, aşkın kaynağa göre ayarlamaktır. Ekonomi bu gerçek ihtiyaçları doğrultusunda yararlanmasına ilişkin bir faaliyet olmalı- çerçeveyi aşmamalıdır. Sonsuza dönük, sonsuza ayarlı insanın, tabiattan gerçek ihtiyaçları doğrultusunda yararlanmasına ilişkin bir faaliyet olmalıdır.» diyor Gürdoğan.

Mavera'nın bu sayısında, «Siyret-i Nebî konferansı» ile «Milletlerarası İslâm Talebe Teşkilâtları Federasyonunun» 4. genel konferansları hakkında da yorumlar var.

Muştu'nun 15. sayısında Bekir Sağlam'ın «İslâm inkılâbı» isimli yazısı dikkati çekiyordu.

«Ortalık öylesine karıştı ki, kendi yaptıkları putlar, yaktıkları ateşler kırılmaya, sönmeye ve menfaatler sarsılmağa karanlıklar vahyin şimşegiyle dağılmağa başladı.»

Dayak tehdidi! Açlık tehdidi!

Sürgün tehdidi! Ölüm tehdidi!

— Allah bir!

Karınlarına taşbağlama, kızgın çöl kumlarında derilerini toplama, gözlerine mil çekme!

...darağacında ölümle yüz yüze!

— Allah bir!

Ve dünyamız bir inkılâba gebe!

— Allah bir!»

Sözler ve ifadeler, insanı vahyin sırrına sürüklüyor ister istemez. Muş-

tu'nun bu sayısında, Ahmed Debbahoğlu ile «İslâmî Bilgiler Ansiklopedisi» üzerine bir görüşme yer alıyor.

Hisarın, kendi felsefesi ile okuyucularına takdim ettiği temmuz sayısında, Adile Ayda'nın Yahya Kemal'in şiir dünyası adlı incelemesi, Abdullah Uçman'ın Münevver Ayaşlı ile yaptığı Edebî musahebesi ve Yetik Ozan'ın:

«İşte tufan, işte gemi, işte Nuh!
İşte çifter çifter yarın: dışta Nuh!
Zamanı süt-liman kılan düşte Nuh.»

insanı, düşünce ve manâ ifadeleri ile çağlar ötesine sürüklüyordu.

Töre Temmuz sayısında siyasi mevzulara ağırlık vermekle hizmet ettiği ve angaje olduğu sahasını bir kere daha vazıhlaştırarak bahsini etmimize çengel atmış oluyor.

Bu arada Doç. Dr. Salih Tuğ'un yazı işlerini deruhte ettiği «Yeşilay» mecmuasının temmuz sayısı ile normal neşir hayatına devam ettiğini ifade ederek, fikir akımının değişik vechesindeki mecmuaların sesine kulak vermeğe çalışalım:

Garip bir tecelli: Dünya görüşümüzü paylaşan mecmualar da bu derece istikrarlı bir neşir hayatları olsa idi, Türkiye'de belki de çok şeyden bahsedilirdi...

Evet 838. sayısına ulaşan «Varlık» tan bahsetmek istiyorum. «Dil» mevzuunun millî bünyemizde açtığı yaradan sık sık bahsederiz. Ama işin, «Uydurmacılar» tarafından değerlendirilişi de başka görüntüler arz ediyor.

Emin Özdemir «Varlık»'ın temmuz sayısında, «Kimi yazarlar, Öz Türkçe sözcükleri kullanmaya yöneliyorlar. Özen de gösteriyorlar buna. Böylelikle yine yapaylığa düşüyorlar.» Diyerek Nuri Pakdil'in Edebiyat dergisini'de yazarlarını da tenkid ediyor ve kendi tutarsızlığını da ispatlıyordu.

Henüz yeni neşir hayatına başlamış olup temmuz ayı ile 4. sayısına ulaşmış bulunan «Türkiye Yazıları» sahasında en güçlü bir mecmua diyebilirim. Ama kendi içindeki tutarsızlıkları ile bize tezatlarını ifade ediyor.

«Fusun Altıok, Dimyat'a giderken» başlığı altında Atilla İlhan'ı, tenkid ederken; «Atillâ İlhan bağnaz toplumculuğa, toplumcu san'atı slogana indirgeyenlere, insanı, duyguyu, bireyselliği küçümseyenlere, şiiri işportaya düşürenlere içerliyorda ben içerlemiyor muyum? Ama yüreğini sevgisizlikle, hınçla soğutması ona karşı çıktığı şiire, şiirle karşı çıkma noktasına getirince, göz yapayım derken göz çıkarıyor (yani bu bir kaza da değil)» diyor Fusun. Atillâ İlhan'ın Osmanlı medeniyetine vakıf olduğu için mi bu hükme varıyor acaba? Aynı felsefenin insanları oysa, ne demeli...

Fakat bu felsefenin insanları avamın dilinden ve tavrından çok güzel istifade ediyor.

«Bir metan Türküsü» nde Ahmet Say «Ötesi dimdik kayaydı, çıkılamıyordu.

Memurlar aşağıdan bağırmıştı:

— Hey Metan'lılara! Nüfus sayımına geldik! Yukarı çıkamıyoruz
Nasıl edelim! köyün başka taraftan yolu yokmuuu?

Metan'lılar...

— Yoh yoooh!

Sayımıcılardan kimse uçurumun tepesine değin halat çekmeyi göze alamadığı için, nüfus sayımı yapılamadan geri dönmüştü.

Peki n'oldu bu yürüyüşün sonu? Fransızcacı, Türkçeci ve banka veznedarı Metan'a çıkabildiler mi?

«Uzatmadan söyleyeyim: Çıkamadılar!» ifadeleriyle fakirlik ve yoksulluk edebiyatını işliyor ve geri kalmış bölgelerin tasvirini yapıyor sözde.

«Milliyet san'at dergisi» ise bu felsefe de ayrı görüntüler arz ediyor. Konur Ertop, Günümüz Türk Romanı, adlı serisinde «Düzenin değişmesiyle ilgili görüşlerin sosyalizmin ana metinlerinden 1960'lardan beri yapılan geniş çeviri hamlesiyle beslendiği, aydınlar arasındaki tartışmaların geniş halk kitlelerine hızla yayıldığı, bir birinden farklı eylem biçimlerinin önerilip uygulandığı çok ilginç bir dönemdir...» derken edebiyatımızın bilhassa romanımızın dramını ifade ediyor. ama; Kemal Tahir'in aynı devrin, aynı fikrin ilhamıyla yazdığı «Devlet Ana» yı tenkid ederken «...taklidden uzak yerli bir model oluşturma yolunda yaygın bir özlemi dile getirmiş olması dikkat çekicidir.» ifadelerini kullanırken tezada düştüğünün farkında bile olmuyordu. Zira en azından kendisi de bu zihniyetin fikrine angaje olmuştur ya...

Calib-1 dikkat olan mevzu «Batılılaşma» ve «Fikirlerin ithalliği» günümüzde popüler olmasıdır.

«Oktay Sinanoğlu» aynı mecmuada Batılılaşma ile Türkiye'nin kalkınmadığı hatta örf ve âdetlerinden feragat ettiğine işaret ederek; «Japonyanın» her tavrının ve hayatının halâ dipdiri kaldığından hattâ lisaniyle aramızda bir bağ bulunmasından söz ediyor ve «Batılılaşma hareketlerinin bizimkinden 29 yıl sonra başladığı bu ülkenin gizli nedir?» sorusunu açıkça sorabiliyor. Yanı Batılılaşma akımına düşmanlar çoğalıyor mu dersiniz?

Henüz elimize ulaşmayan ve neşir hayatından çekilen mecmualar hakkında gelecek sayıda bahsederiz İnşaallah...

BİR KİTAP
TAHLİLİ

KONAK
Mustafa Necati Sepetçioğlu
İrfan Yayınevi 1977 — İstanbul

ALİ YENİYURT

M. N. Sepetçioğlu, bir dizi halinde hazırladığı romanlarıyla tarihe müstesna bir yorum ve değişik bir perspektif getirmektedir. Kronolojik tarihi, hadiselerle bütünleştirmede gösterdiği ustalık, onu, kahramanlarını kronolojik bir biçimde konuşturmakla hiç yormamışa benziyor; yaratılış ve türeyişi başlangıç olarak kabul etmiş, Malazgirt'i ise bir kilit ve bu kilidi yoklama, zorlama keyfiyeti olarak ele almıştır. Yazar, Müslüman Türklerin Anadolu'yu kendi ruh ve madde plânında yoğurması hadisesini bir mimarî harekete benzeterek, Anadolu'nun her cephesiyle Müslüman Türk'ün hakimiyeti altına girmesini beş dizilik **KİLİT, ANAHTAR, KAPI, KONAK** ve **ÇATI**'da pek çok cephesiyle okuyucuya vermek istemiştir. Bizim tahliline gireceğimiz **KONAK** adlı kitab, bu hadisenin ehemmiyetli bir kısmını ihtiva etmekte ve yazar bu kitabında vak'ayı üçlü bir perspektifle üç ayrı cepheden işlemektedir :

KONAK, Anadolu'nun ruh ve maddede bütünleşme keyfiyetinin en ehemmiyetli kısmını havi olarak karşımıza çıkmaktadır.

13. asrın son çeyreğinde gelişen hâdiseler, üçlü perspektif dediğimiz; Anadolu'nun kılıca dayanan fethi, mimariye dayanan fethi ve nihayet dünya görüşü ve medeniyet açısından fethi, orjinal bir tarzda işlenmiştir. Bu üç keyfiyetin bir arada bütünleşmesinden kitap meydana gelmiştir.

Üç keyfiyetin en önde geleni ve en mühimi **tasavvuf**, Anadolu'yu ruh plânında fethetmek. Sepetçioğlu bunu kitabının başlangıcı olarak almıştır.

Yeri'de bir tekmedeyiz. **Kumral Dede** Tekke ehlidir. Bahçevanlıkla uğraşır. 40 yaşını geçtikten sonra **Şeyhi Ahmed Yesevî Hz.** leri ile arasında geçen tasavvufî bir sohbetten sonra **Şeyh ocaktan** bir yanan odun (öğseği) alır ve atar;

«— Her kuş uçar, her yuva boşalır, dolar yine boşalır. Uçunca, uçmalı ama? Senin de öğseğini atalım, bakalım nereye düşerse oraya uç... Öğseğinin düştüğü yere kon bakalım sen de, durma Konya'dan önce durma...» (sh. 12). Böylece bir mânâ eri daha katılır fetih kervanına ve hadiseler **Kumral Dede** etrafında gelişir.

YÜZONYEDİ

Kumral Dedo yolda **Rahman** adındaki bir Türkmen'e ve bir handa da Taş yontucu, dülgör ve bileylci ustalarına rastlar. Kitapta **Rahman** Anadolu'ya göçen Alp Tıgıl'ın **Kumral Dedo** daha evvel de söylediğimiz gibi Alperen, Mutasavvıf tiplini ve Taşyontucu, Dülgör ve Bileylci de Anadolu'yu müşahhas plânda İslâmlaştırıcı tipleri canlandırmaktadır.

«— Ben tamamım şeyhim. Taşlarım dağda hazır himmetini bekler. Dedim, Taş yontucu...»

Dülgör; «Agaçlar hazır» dedi, bir çırpıda; «Minber, Mihreb, tahtalar hepsi hazır.» (sh. 126) «Taş yontucu ile Dülgör halâ kervansaray kalıntısı altında İdi. Bakışları, duruşları birtakım hesaplar yaptıklarını belirtiyordu.» (sh. 129)

Yazar romanına başlarken ele aldığı üç ayrı tipinde de bunların Anadolu'ya gelişinin bir gayeye binaen olduğunu hissettiriyor. Biri dağılmış, bölük pörçük olmuş Türkmen'i manevî bir potada eriterek birleştirmek ve bir dâvâ için bir baş bir bayrak altında toplamak, diğeri bu birleşmeyi kuvvet plânından fülle çıkarmak, diğerleri ise bu birleşmeyi müşahhas maddelerle perçinleştirmek. Bu üç ayrı, fakat topyekün bir keyfiyette toplanan gaye, romana hakim üç ana unsur olarak sürer ve neticelenir. Yazar bu gayeyi romanın pek çok yerinde aksettiriyor. Kayı koyunun beyi **Ertuğrul Gazi**'nin Şeyhi, hocası **Edebali**'nin tekkesindeki meşveretteyiz.

«— Ne kadar parçalanmış bu Anadolu Şeyhim. Yamalı bir yazma ki; neresinden tutsan elinde kalacak. Kaldır da bu yamalı yazmayı Bizans'ın üstüne ört, nasıl örteceksen. Kiliselerinin haçını bile örtemez, bölük pörçük kalır. Yazma yamasız olsa Şeyhim, yazma da tek nakış olsa... (sh. 134)

Ve yazmadaki nakışın nasıl olacağı, kim tarafından yapılacağı meşveretten önceki ve sonraki hadiselerle hissettirilir ve romanın esas çizgisi belli olur. İşaretler, manevî sohbetler bir kişi içindir; **OSMAN BEY**. Kader çizgisinde Anadolu'daki her hareket onun ve onun kuracağı «Devlet» içindir. **Mevlâna Celâleddin «Durma Osman»** dedi.

«— Burda durma beyhude yürü, kendi zamanına yürü oğul. Bize şu merdivenlerin başında biri, yürü dedi, izin verdi. Biz, halka izin verdik. Hepsi senin içinmiş, şimdi anlıyorum, hayırlı olsun.» (sh. 93)

«Haydi» diye fısıldadı **Mevlâna**. «Haydi Osman burda bitiyor, burda başlıyor» Yıl 1273 günlerden cum'a İdi...

Fakat eserin ve tarihin akışına göre bu sırada Kayı Boyu garip bir sessizlik içerisindedir. Kader çizgisinin, **Osman Bey**'in Türkmen'e hakim olacağını işaretlemesine rağmen Kayı Boyunda bir durgunluk hüküm sürmektedir.

Osman Bey bir başka mekânda **Yunus Emre** ile karşılaşır. Birlikte ye-

tek yerler, konuşurken Yunus, Kayı Boyunun sessiz ve durgun oluşunda bahseder;

«Kara Osman atını sürdü. Fakat gemi hemen kaçtı Yunus'a geldi.

— Lokmanı yedim Yunus Emrem, seni hiç unutmam. Seni unutmamam için de benim bilinmem gerek. Dolaştığım yerler beni bilmeli, şimden sonra. Durgun hava da fırtınaya gebe dir; Fırtına doğduğu zaman nerede büyür Allah bilir...» (sh. 105)

Ve bir başka zaman ve mekânda Kara Osman, Kalp gözü ile Anadolu'nun kader çizgisini görebilen Kumral Dede'den padişahlık mustusu alır... Kara Osman İnegöl Tekfurunun adamlarıyla dövüşür - ve yaralanır. Kumral Dede O'nu tedavi eder.

«— Oğul düşünür görürüm seni, yaran azmış olmasın. Bakalım mı?

— Himmetin üzerimizdeyken yaramız azmaz baba... Gücümüz eksilmez.

— Senin gücün eksilecek güçlerden değil oğul! Bizim himmetimiz olsa olsa senin gücünün basamağı olur.

— Nasıl bir güç ki, bu baba, himmetinizi basamak yapsın, Tanrı böyle güçten beni sakınsın.

— Sakınmasın oğul, Osman Bey; Tanrı o gücü arttırsın. Bizim himmetimizi de basamak yapmaktan geri komasın; korkma padişahlık gücüdür bu, hem de senin damarlarındadır Oğul Osmanım!..

Cihan seni unutmayacak Oğul Osman'ım, unutmaz da. Çünkü sen sadece padişah olup kalmayacaksın, cihanın bir eşleri henüz yaratılmamış padişahları da senin neslinden gelecek. Bu güç sende var oğul Osman Bey.» (sh. 139)

Tekrar Şeyh Edebalinin Tekkesindeki meşverete dönelim;

«Şeyh Edebalî meşverettekilerin hepsini şaşırtan sözünü söyledi; (Kızım Mel Hatunu Kara Osman'a versem.) (sh. 188) İşte bu sözün fiiliyattaki aksülâmeli;

«Şeyh Edebalî'nin kızını Osman Bey'e vermesi de gözünü açmadımı senin oğul? Neydi düğün öyle, Ertuğrul padişah olsa ancak şehzadesine böyle düğün yapardı. Hele Şeyh Edebalî'ye güveyi olmasının ne demekliğini düşün. Anadolu'nun bütün şeyh, derviş, ahi abdal o cins kimi varsa Osman'ın ardında. Belle bundan gayri; nasıl bir ordudur bilirmisin. Kılıçlı yiğitlerin on ordusuna bedeldir.» (sh. 205)

Fakat bu arada Kayı Boyunda dıştaki durgunluğa nisbeten içerde karışıklıklar hüküm sürmektedir. Ertuğrul Gâzi hastadır. Kardeşi Dünder Bey bir âşiretin yardımıyla beyliğin başına geçmek istemektedir.

«— Geçelim bunu sayalım ki, Ertuğrul'un yerini Osman'ın büyük kardeşlerinin biri aldı, bundan Dünder'a ne? Dünder Bey'in eline ne geçer? O'nun niyeti Kayıların tek beyi olmak. Beyliği oğullarına devretmek.

— Kayı Boyu kabul etmez Dünder'ı.

— Hah, düşünüş bu düşünüş işte. Dünder'in aklı kesmediğinden, Aşiret bükten ebenin âşiretini beslemeğe başladı herhal. Geçen gece katır yükleriyle kılıçlar, deve yükleriyle oklar gelmiş aşirete.» (sh. 205)

Ertuğrul Gâzi'nin odasında. Kayı Boyu'nun Beyi Ertuğrul ölümünde. Osman Bey ile konuşmaktadır :

«Sen Ertuğrul Bey'in oğlusun, Şeyh Edebalı'nın güveysisin. Köklerin saldın, adını bilen bilir... Sessizliği, durgunluğu yırtmaktan korkma... İnandırdığına inandıрмаğı bileceksin... bileceğin güne kadar başlama... Devlet nedir düşündün mü hiç, âşiret değil devlet dedim...»

— Anladım baba.

— Anladıysan aşiraten göz yumulacak şeylere, devletken göz yumulmaz, bilmelisin.

— Şeyler nedir baba?

— Emmindir, öz kardeşindir, anandır, bacındır. Bu saydıklarım varsa devlet yoktur...

— Bizans'ı aklından çıkardın mı?

— Çıkaramam baba.

— Yahşi!.. Oğul yahşi. Ama birden varılmaz Bizans'a el ateşe birden uzatılmaz. Bizans ateştir.. Ateşin etrafını külleye, külleye söndürürsün. Sen olamadıysan senden sonrakine son sözün bu olacak. O da olamazsa ondan sonrakine en son söz diye bunu söyleyecek. Alınıncaya kadar oğul, ateş söndürünceye kadar...» (sh. 295 - 296)

Manevî plânda haberini aldığı Osman Bey'in oğlu doğduktan sonra Ertuğrul Gâzi ruhunu teslim eder.

Osman Bey, Ertuğrul Gâzi defnedildikten sonra derhal Şeyh Edebalı ve Kumral Dede'nin tavsiyesiyle meşveret kurar. Meşverette herkes Osman Bey'i Kayı Boyu'nun Beyi olarak kabul edip biat eder. Beyliğini tanır. Yalnız Kayı Boyu hakkında karışık ve menfaatçi düşüncelere sahip olan Ertuğrul Gâzi'nin kardeşi Dünder Bey karşı çıkar ve fakat bu arada Kayı Boyuna karşı düzenlemiş olduğu komplolar da meydana çıkartılır. Dünder Bey, Osman Bey'e devamlı hakaret eder meşverette kurulan birliği bozmak üzeredir. Osman Bey DEVLET olabilmenin nelere bağlı olduğunu hatırlar. Neticede Osman Bey'in attığı bir okla Dünder Bey boynundan yaralanır ve ölür.

Osman Bey'in Bey olarak ilk ve kitaptaki son sözleri şu olur:
«Meşveret Bitti...»

Bu gece Koyunhisarını baskınla alacağız. Koyunhisarı, İnegöl tekfurunun can damarıdır. Namazdan sonra Akça Koca, Turgut Alp, Konut Alp beni bulacak. Gündüz Bey'le Sarı Yatu Bey baskına katılacak yiğitleri seçmiş olsunlar... Bu Kadar...»

KİNCİ CİLT TAMAMLANIRKEN UMUMİ BİR HASBİHAL...

Bütün beşerî zaafıların insanlar üzerinde tesir icra ettiği menfi faaliyetlerin en kesif ve girift noktasında, bakan her gözün önünde âbideler, fakat bazan görünen bazan da kalplere nüfuz eden «madde putları» ve bu putların ihatasındaki müptelâ çağın nesillerine... Her halükârda, hasta çağdan tecrid edilmiş fakat bir türlü kendi aslı hüviyetine dönüşünü sağlayamayan «Devir dışı» tazeleyici ve yenileyici gençliğe, insanlığa ve silsilesine ne ve kim hitap edecektir?..

İşte zor ve çetin dâvâ...

Mes'uliyetli vazifenin memurlarını, küfür mefhumlarından tecrid edecek ve kendisine, «Devir dışı», «Düzensiz - nizamlı» vasfını rabtecek ne varsa şüphesiz o ulvî olacak ve kendisine namütenahî kıymetler atfedilecektir...

Her zerrede, her köşede, her pıhtılaşan kan damlalarında millî mefhumlardan bigâne kalmış enkazların izi ve mührü varsa ve bütün bunlar yıktırılan «Millî âbidenin» yıkıcı kahramanlarına, yaptıkları faaliyetlerin faturası oluyorsa, kudsilik ve ulvilik derecesi o kadar artacak ve kendi derunî mânâsı da o derece ehemmiyet kesbedecektir. Zira, akan tarihî çağlayanın yolunu değiştirmek ve hattâ onu kurutmak pahasına her çareye cür'et göstermek, mensuplarını inkâra sevkeden bir durumdur. Bu fillî durum, kendi enerjisi ve tabii haliyle kendini imha etmek kadar basit, iz'ansız ve şuursuzluktan başka ne olabilir?..

İşte biz, zirveleşen bir medeniyetin, kendinde olmayan heyecan ve hararetini başka ellerden iktibas ederek bünyesinde meydana getirdiği arzalı uzuvlardan mütesekkil kalmış bir nesil olmaktan kurtulamadık. Böyle bir zamanda, insanın dahi putlaştırılmasına rağmen «Vahiy medeniyetini», ve «Ruh» hâkimiyetini yani «İlâhî otoriteyi» ikâme etmek için gayret sarfetmek, şüphesiz çetin ve zor bir meşgale gerektirir. Bu bir inanç mes'elesidir. Zaman zaman, kendi halet-i ruhiyyesinden feragat ettirilmek ve bu meyanda çarpık düzenin şartları ile kemirilmek istenmesi, inancımızı paylaşan insanımızın, hedefine vuslat noktasında karşılaşacağı en büyük mânidar oluyor. Böyle bir engelin aşılması için çetin bir mücadelenin verilmesi kaçınılmaz zarurettir ve mecburî bir vazifedir. Henüz satıhta kalmasına rağmen, bugünkü münakaşaların mahiyeti şüphesiz tepeden inme bir keyfiyete mâlik değildir. Bu mücadelenin tarifini yapmak için, Ademiyetin doğuşundan öte dünyaya kadar uzanmak gerekir. Beşeriyetin doğuşundan günümüze kadar devam edegelen ideolojik çatışmaların en doğru tarifini kazanan, Hak - Bâtıl mücadelesinin, Asr-ı saadete gebe kaldığı dönemi andırırken, bu mücadelenin en şedîd demini yaşadığını da ifade etmek gerekir. Zira, cahiliyyenin, putçuluğun, tabuların, küfrün, hülâsa Hak nizamının istemediği ve onda mündemiç olmadığı her türlü cereyan, hâdise ve mefhumların böylesine zirveye tırmandığı

YÜZYIRMİBİR

ması, insana asr-ı saadetin tahassürünü duyan günlerin ızdırabını ve çilesini çektiriyor. Ama, insanın fıtratına uymayan bu hallerin böylesine zirveleşmesi hall, kemâlin doğuşuna vesile olacağını da unutmamak gerekir. Bu doğuşun İslâm adına olacağını ve bu durumun da bizi, hayat hâkim kılmak istediğimiz «Vahiy medeniyeti»nin sarayına götüreceğini kimse inkâr edemez.

Evet, «Hedefimiz, İlâhî tedâilerin, insanlara nakşedilmesinden başka bir şey değildir. Maksadımız, gerçekleri hâkim kılmak ve bu minvalde münferit münakaşaların ötesinde cemiyet cemiyet «ruh» temaslarını icra etmektir. Madde saltanatını yıkmak ve İlâhî bir emr olan «Tevhid» ota ritesini ikâme etmektir.» demiştik başlangıçta. Bu hedefimiz, hiç bir zaman değişmemiş bilâkis her gün yeni bir kıymete mâlik olmuştur.

«Millî Gençlik» mecmuasının ikinci cildi (13 ncü sayısı), birkaç aylık gecikmeden sonra, yenilenen bir kadro ile neşir hayatına başladı. Bu başlangıç ile «Millî Gençlik» okuyucularına bir çok yenilikleri takdim etti. Geçmişten çok daha mükemmel olduğunu farkettiler.

Ve bu çıkışla «Millî Gençlik» 16'nci sayısında, kendi içinde meydana getirdiği yeni bir kadro ile beraber şekilde ve muhtevada da bir takım değişiklikleri okuyucularına takdim ediyordu. 14 ve 15'nci sayıların bir arada çıkmasından sonra meydana gelen kısa bir gecikme, tesbit edilen uzun vâdeli bir program ile telâfi edilmeye çalışıldı. İşte, aradan henüz bir dönem geçmemesine rağmen «Millî Gençlik» mecmuası ilk olarak kendine has bir şekilde cildini tamamlamakla vazifesini ifâ ediyordu. Bütün mütegalibelerin üstüste getirdiği zorlamalar ile «Millî Gençlik» çetin bir imtihan safhasını daha geride bırakırken, neşir hayatının en istikrarlı devresi olarak ikinci cildini tamamlamış oluyor. Bu muvaffakiyetin sırrı, şüphesiz önce Allah'ın (c.c.) büyük lütûf ve inayeti, daha sonra bünyesinde barındırdığı kadrosunun samimiyet, fedakâr ve azim dolu çalışmaları ile çözümlenmiştir.

Bu devrede kendine has bir karakter ve hüviyet kazanan «Millî Gençlik» hiç bir zaman tez ve antitez olarak mefkûresini ortaya atmadı. Kendince metod ve sistemler ihdas etmeğe çalışmadı. «Vahiy nizamı»nı olduğu gibi naklederek onun kendi sistemi ile onu hayata hâkim kılmağa çalıştı. Her an değişen ve yeni bir hüviyete sahip olan asrımızın damgasını yemekten şiddetle sakınmağa çalıştı. Buna rağmen kendisine tevcih edilen her taarruza mukabil aksulameli icra etmekten de çekinmedi...

«Millî Gençlik» muhteva ve şekil bakımından tamamen değişik ve cazip bir hale geldi diyebiliriz. Muhtevada üç ağırlık kazanan nokta dikkati çekmektedir. Bu noktalar «Millî Gençlik» mecmuasının tarifinde olduğu gibi fikir, sanat ve hareket mefhumlarından müteşekkildi. Bu mevzular İslenirken ilmi, edebî, tarihî ve İslâmî yaklaşımlar ve tesbitler esas

Hasbıhal
teşkil ediyorlardı. Mecmuada, araştırma ve inceleme yazıları daha çok
«Devlet-i Edeb Müddet» vasfıyla muttasıf bulunan «Umran medeniyeti-
miz»in târihi derinliğine inerken, hal'de ve istikbal'deki hareket ve stra-
tejimizin ne olması gerektiği hususu da islâmî potada değerlendirilmeğe
çalışıldı. Şiir ve hikâyelerle yaşayan hayatımız ve san'atımız en güzel bir
şekilde canlandırıldı. Mes'elelere ve mevzulara derunî açıdan bakıldı.
Hiç bir zaman fikirler zorlama ve icbar yoluyla anlatılmadı. Tebliğ meto-
du en baştaki şiar olarak kabul edildi.

Bazan günlerin ve zamanın ehemmiyetine göre iki sayı ve hatta özel
sayı olarak çıktığımızda hiçbir zaman ifade ettiklerimizden zerre kadar
tâviz verilmedi. Şunu da belirtelim ki «Millî Gençlik», Millî Türk Talebe
Birliği'nin aslı gayesinden hiçbir zaman taşmamıştır. Onun sözcülüğünü
yapmıştır.

Evet, «Millî Gençlik»in bu sayısı da iki sayı olarak çıkmıştır. İnşallah
üçüncü cildinde daha mükemmel bir «Millî Gençlik» ile karşınızda ola-
cağız. Bu devrede vaki olan hata ve aksaklıklar inşallah tekerrür etmez.
Bu mevzuda geçmişin tecrübelerinden ve sizin yapıcı tenkid ve ikazları-
nızdan büyük çapta faydalanacağımızı belirtmek isteriz.

Yeni maarif yılına (1977 - 1978) başlarken inşallah Millî Gençlik'in
üçüncü cildinin birinci sayısını ve ikinci cildinin de kaplatılmış şeklini
size takdim edeceğiz. Bu suretle üçüncü cilde başlarken yeni bir abone
kampanyası daha açacak ve yeni bir hamleyi de başlatmış olacağız. «Millî
Gençlik»te neşredilmiş yazılarla bir de kitap serisi (Millî Gençlik Yayın-
ları) neşretmeyi arzu ediyoruz. Bu umumî izahattan sonra size olan ihti-
yacımızın izahını yapmağa gerek var mı bilmiyoruz. Durumu idrâk ettiği-
nize eminiz.

Gerek cilt temini için ve gerekse yeni mecmuaların temini için bü-
tün yazışmalarınızı «Millî Gençlik Mecmuası M.T.T.B. Cağaloğlu - İstanbul»
adresinden yapmanız kâfidir.

Allah'a emanet olunuz...

MİLLÎ GENÇLİK

**

İKİNCİ CİLDİN İÇİNDEKİLER ;

Akdaş Ömer : Divan edebiyatımızda sosyal mes'eleler / Şeyhî ve Har-
namesi, c. 2, sayı 21, sh. 26 - 36.

Akdaş Ömer : Divan edebiyatımızda sosyal mes'eleler (II) / Fuzulî ve
Şikâyetnamesi, c. 2, sayı 22, sh. 11 - 16.

Akdaş Ömer : Divan edebiyatımızda sosyal mes'eleler (III) / Nef'i ve Si-
hâm-ı Kazası, c. 2, sayı 23 - 24, sh. 31 - 40.

Akpınar Dr. Turgut : Modern hukuk ve iftâ müessesesi, c. 2, sayı 14 - 15,
sh. 32 - 33.

Aktürk Y. Muhammed : Büyürdü düşünceleri / şiir, c. 2, sayı 20, sh. 66.
YÜZYİRMİÜÇ

- Aktürk Y. Muhammed** : Hacıbayram'da / şiir, c. 2, sayı 21, sh. 50.
- Aras Veli** : Astone-i saadette gezintiler / Bir kitap tahlili, c. 2, sayı 12, s. 45 - 47.
- Aras Veli** : Bilmeceler bitir artık / şiir, c. 2, sayı 16, sh. 28.
- Aras Veli** : İnsanın kalbi, bu nasıl kurulur / şiir, c. 2, sayı 17, sh. 57.
- Aras Veli** : Hayreddin ve Oruç Gazilerin çevresinde / Bir kitap tahlili, c. 2, sayı 17, sh. 64.
- Aras Veli** : Çocuğu severken / şiir, c. 2, sayı 18 - 19, sh. 45.
- Aras Veli** : Nât-ı Resul-i Kibriya / şiir, c. 2, sayı 20, sh. 19.
- Aras Veli** : Uzak değil / şiir, c. 2, sayı 21, sh. 47.
- Aras Veli** : Ahmed Vefik Paşa hakkında bir monografi denemesi (I), c. 2, sayı 22, sh. 3 - 10.
- Aras Veli** : Dikkat / şiir, c. 2, sayı 22, sh. 43.
- Aras Veli** : Ahmed Vefik Paşa hakkında bir monografi denemesi (II), c. 2, sayı 23 - 24, sh. 4 - 29.
- Balcı İ.** : Bekleyiş / deneme, c. 2, sayı 17, sh. 43 - 44.
- Balcı İ.** : İstifa / deneme, c. 2, sayı 18 - 19, sh. 84 - 86.
- Bayraktar Fevzi** : Musahabe, c. 2, sayı 16, sh. 64.
- Bayraktar Fevzi** : Tanışmanın ardından, c. 2, sayı 17, sh. 71.
- Bayraktar Fevzi** : Bir nesil ki, kendi kabında rahatsız, c. 2, sayı 18 - 19, sh. 41 - 44.
- Bayraktar Fevzi** : Tarihi seyri içerisinde Ortakpazar ve Türkiye, c. 2, sayı 20, sh. 20 - 28.
- Bayraktar Fevzi** : Mecmualarla gelen sesler, c. 2, sayı 22, sh. 59 - 63.
- Bayraktar Fevzi** : Mecmualarla gelen sesler, c. 2, sayı 23 - 24, sh. 111 - 116.
- Beğoğlu İbrahim** : Lübnan dramı, c. 2, sayı 14 - 15, sh. 8 - 9.
- Beyazal Mehmed** : Yollar ve insanlar / şiir, c. 2, sayı 22, sh. 46.
- Borlak İsmail** : Çok sesli bir ölüm üzerine / bir kitap tahlili, c. 2, sayı 16, sh. 57.
- Bölükbaşı Rıza Tefik** : Sultan Hamid'in ruhaniyetinden istimdat / şiir, c. 2, sayı 18 - 19, sh. 20.
- Bulut Ahmed** : Kâmil mü'min ve vasıfları, c. 2, sayı 18 - 19, sh. 102 - 104.
- Cebikeli A. Efe** : Nizâmiye'de bir an / hikâye, c. 2, sayı 18 - 19, sh. 122 - 123.
- Cebikeli A. Efe** : Bir çuval un / hikâye, c. 2, sayı 20, sh. 59 - 65.
- Cebikeli A. Efe** : Arılar / hikâye, c. 2, sayı 21, sh. 58 - 64.
- Cebikeli A. Efe** : Alnımdaki ay gölgesi / hikâye, c. 2, sayı 22, sh. 48 - 58.
- Cebikeli A. Efe** : Ali dayı / hikâye, c. 2, sayı 23 - 24, sh. 103 - 106.
- Cebikeli A. Efe** : Eylül, Ürkek bir ay uyuyor / iki şiir, c. 2, sayı 23 - 24, sh. 63 - 97.
- Çabuk Vahit** : Vakıf müessesesi ve Türkler, c. 2, sayı 16, sh. 24 - 27.

- Çabuk Vahit** : Osmanlı devlet teşkilâtının içtimai hüviyeti, c. 2, sayı 17, sh. 30 - 33.
- Çabuk Vahit** : Dam'da bir soluk / şiir, c. 2, sayı 17, sh. 56.
- Çabuk Vahit** : Cihad ve Fâtiha Sultan Mehmed, c. 2, sayı 18 - 19, sh. 36 - 40.
- Çabuk Vahit** : Bir gün / şiir, c. 2, sayı 18 - 19, sh. 83.
- Çabuk Vahit** : Osmanlı haremi, c. 2, sayı 20, sh. 3 - 11.
- Çabuk Vahit** : Çoban kaval akşam / şiir, c. 2, sayı 20, sh. 46.
- Çabuk Vahit** : Osmanlı devletinde esnaf teşkilâtı ve lonca, c. 2, sayı 21, sh. 10 - 19.
- Çabuk Vahit** : Ahilik, teşkilât, siyasî, ticarî ve içtimai faaliyetleri, c. 2, sayı 22, sh. 17 - 27.
- Çabuk Vahit** : Gecenin huzuru, Şiire küsmek olmaz / iki şiir, c. 2, sayı 22, sh. 44.
- Çabuk Vahit** : Osmanlı devlet teşkilâtında ihtisap ağalığı, c. 2, sayı 23 - 24, sh. 41 - 62.
- Çapanoğlu Nazım** : Günah yüklü ovalardan / şiir, c. 2, sayı 20, sh. 58.
- Çetin Mehmed** : Çağrı / şiir, c. 2, sayı 17, sh. 38.
- Çölbey Cemil** : Bir festival de böyle geçti, c. 2, sayı 23 - 24, sh. 98 - 101.
- Çölbeyi Yahya** : Benim insanım / şiir, c. 2, sayı 17, sh. 52.
- Demirkıran Ecir** : Umud / şiir, c. 2, sayı 23 - 24, sh. 110.
- Durgun Şeyhmus** : Asr'ı kargasallığa iten mefhumlardan akıl ve zekâ, c. 2, sayı 16, sh. 48 - 55.
- Durgun Şeyhmus** : Akıl ve zekâ (II), c. 2, sayı 17, sh. 58 - 62.
- Durgun Şeyhmus** : İslâm inkılâbının esasları (I), c. 2, sayı 18 - 19, sh. 88 - 96.
- Durgun Şeyhmus** : İslâm inkılâbının esasları (II), c. 2, sayı 20, sh. 30 - 41.
- Durgun Şeyhmus** : İslâm inkılâbının esasları (III), c. 2, sayı 22, sh. 35 - 42.
- Durgun Şeyhmus** : İslâm inkılâbının esasları (IV), c. 2, sayı 23 - 24, sh. 72 - 81.
- Düzdağ M. Ertuğrul** : Mehmed Âkif'de aile anlayışı, c. 2, sayı 17, sh. 11 - 18.
- Ecevit Rüştü** : Evlâd-ı Fâtiha, c. 2, sayı 13, sh. 6 - 7.
- Ecevit Rüştü** : 61. sene-i devriyesinde M.T.T.B., c. 2, sayı 16, sh. 29 - 30.
- El-Mahi Ahmed** : Yağmur altında / şiir / çev. Ha - Fe., c. 2, sayı 16, sh. 57.
- Emre Yunus** : İslâm'da vergi, c. 2, sayı 16, sh. 39 - 40.
- Ez'zübeydi Recâi Ahmed Hâdi** : Bir öc alıcısının çılgılığı / Yeni Arap şiiri / çev. Hasan Fe., c. 2, sayı 14 - 15, sh. 11.
- Han Seyyid** : Devrimler (?), devirenler (?) ve..., c. 2, sayı 18 - 19, sh. 32 - 35.
- Hulûsi Celâl** : Nurettin Topçu üzerine, c. 2, sayı 14 - 15, sh. 34 - 35.

- İslâmbeğ A. Canımhan :** Armağanlar / hicviyye, c. 2, sayı 17, sh. 63.
- İsmail Hakkı Millâslı :** Hakikat-ı İslâm'dan, c. 2, sayı 14 - 15, sh. 41 - 42.
- Kahraman Alim :** Tefekkür / şiir, c. 2, sayı 21, sh. 49.
- Kahraman Seyyid Ali :** İki çeviri üstüne, c. 2, sayı 14 - 15, sh. 37 - 39.
- Karayumak Ömer :** İki bin yıldır süre gelen intikam hırsı, c. 2, sayı 14 - 15, sh. 12 - 15.
- Karayumak Ömer :** (İİFSO) Milletlerarası İslâm Talebe Teşkilâtları Federasyonu'nun 4. genel konferansının ardından, c. 2, sayı 23 - 24, sh. 93 - 96.
- Kısakürek Necip Fazıl :** Hitâbe, c. 2, sayı 13, sh. 8.
- Kısakürek Necip Fazıl :** II. Abdülhamid Han, c. 2, sayı 18 - 19, sh. 10 - 19.
- Kısakürek Necip Fazıl :** Dünya bir inkılâp bekliyor, c. 2, sayı 18 - 19, sh. 68 - 82.
- Kodaman Doç. Dr. Bayram :** II. Abdülhamid ve aşiret mektebi, c. 2, sayı 18 - 19, sh. 23 - 29.
- Kunduracıoğlu M. :** Köksüz çiçekler / gazel, c. 2, sayı 17, sh. 46.
- Kurucuoğlu Ahmed :** Eski lider Şehr-i İstanbul ve islâm konferansı, c. 2, sayı 13, sh. 9 - 12.
- Kurucuoğlu Ahmed :** Tedâilerin içinden / hikâye, c. 2, sayı 16, sh. 60 - 63.
- Kurucuoğlu Ahmed :** Eden bulur belâsı / hikâye, c. 2, sayı 17, sh. 68 - 70.
- Kurucuoğlu Ahmed :** Dört mevsim - dört nesil / hikâye (I), c. 2, sayı 18 - 19, sh. 112 - 120.
- Kurucuoğlu Ahmed :** Dört mevsim - dört nesil / hikâye (II), c. 2, sayı 20, sh. 67 - 72.
- Kurucuoğlu Ahmed :** Dört mevsim - dört nesil / hikâye (III), c. 2, sayı 21, sh. 52 - 57.
- Kurucuoğlu Ahmed :** Çoban rüyaları / şiir, c. 2, sayı 23 - 24, sh. 82.
- Kurucuoğlu Ahmed :** Bilezik / hikâye, c. 2, sayı 23 - 24, sh. 107 - 109.
- Maras M. Atillâ :** Akıl - harf - kolleksiyoncu - mîmar / şiir, c. 2, sayı 16, sh. 38.
- Mert Talip :** Hatt san'atı (I), c. 2, sayı 18 - 19, sh. 62 - 67.
- Mert Talip :** Hüsn'ü hatt nevi'leri (II), c. 2, sayı 20, sh. 51 - 57.
- Mert Talip :** Hüsn'ü hatt nevi'leri (III), c. 2, sayı 21, sh. 40 - 46.
- Mert Talip :** Hüsn'ü hatt nevi'leri (IV), c. 2, sayı 23 - 24, sh. 83 - 92.
- Millî Gençlik :** Vahiy medeniyetine doğru / Başyazı, c. 2, sayı 13, sh. 3 - 5.
- Millî Gençlik :** Ekrem Hakkı Ayverdi ile bir konuşma, c. 2, sayı 13, sh. 25 - 37.
- Millî Gençlik :** Hakikat çağını açmak / Başyazı, c. 2, sayı 14 - 15, sh. 5 - 7.
- Millî Gençlik :** Doç. Dr. Salih Tuğ ile bir konuşma, c. 2, sayı 14 - 15, sh. 20 - 30.
- Millî Gençlik :** Mütegalibelerin şatosu / Başyazı, c. 2, sayı 16, sh. 3 - 6.

- Millî Gençlik** : Mustafa Kutlu ile bir konuşma, c. 2, sayı 16, sh. 31 - 37.
- Millî Gençlik** : Bir ayın içinden / Başyazı, c. 2, sayı 17, sh. 3 - 10.
- Millî Gençlik** : Şapka İnkılabı ve mazlumları / Bir konferanstan notlar, c. 2, sayı 17, sh. 47 - 48.
- Millî Gençlik** : Hangi devlet / Başyazı, c. 2, sayı 18 - 19, sh. 3 - 7.
- Millî Gençlik** : Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'la bir mülakat, c. 2, sayı 18 - 19, sh. 50 - 59.
- Millî Gençlik** : Bir tahlil veya bir neticeye doğru / Başyazı, c. 2, sayı 21, sh. 3 - 9.
- Millî Gençlik** : İkinci cilt tamamlanırken umumî bir hasbıhal, c. 2, sayı 23 - 24, sh. 121 - 123.
- Millî Gençlik** : İkinci cildin içindekiler, c. 2, sayı 23 - 24, sh. 123 - 128.
- Moray Celâl** : Sebepsiz değil, Çocuk bir kurtuluştur / İki şiir, c. 2, sayı 14 - 15, sh. 18 - 19.
- Nar Ali** : Yeni İslâm gençliğine mesaj / şiir, c. 2, sayı 14 - 15, sh. 31.
- Nazif Süleyman** : Sultan Hamid'e şarkı, c. 2, sayı 18 - 19, sh. 30.
- Nazlı Ramazan** : İnsan ve iman, c. 2, sayı 17, sh. 53 - 55.
- Nazlı Ramazan** : Kur'an-ı Kerim'de ahiret gününün tasviri, c. 2, sayı 18 - 19, sh. 98 - 101.
- Oray Faruk** : Fetih / şiir, c. 2, sayı 13, sh. 30.
- Özdamar Mîm** : İki daktilo - grafik, c. 2, sayı 14 - 15, sh. 34 - 35.
- Özdamar Mustafa** : Fetihler Fatihler ve tecelliler, c. 2, sayı 13, sh. 16 - 18.
- Özdamar Mustafa** : Kendimizi imbikleme, c. 2, sayı 14 - 15, sh. 15 - 17.
- Özden H. Oflaz** : İlk Türk - Arap (İslâm) münasebetleri, c. 2, sayı 20, sh. 13 - 18.
- Özden H. Oflaz** : Talas savaşı ve Türklerin İslâmiyeti kabulleri, c. 2, sayı 21, sh. 20 - 25.
- Özden H. Oflaz** : İlk Müslüman Türk devletlerinden Karahanlılar (I), c. 2, sayı 22, sh. 28 - 33.
- Özden H. Oflaz** : İlk Müslüman Türk devletlerinden Karahanlılar (II), c. 2, sayı 23 - 24, sh. 64 - 71.
- Sancaktar Seyfullah** : Suçlu kim? / deneme, c. 2, sayı 16, sh. 41 - 43.
- Sarıkaya Ahmed** : Nefsimizde değil, c. 2, sayı 16, sh. 44 - 45.
- Sayı Ali** : Batı emperyalizmi ve iktisadî kalkınmamız üzerine bir tahlil, c. 2, sayı 13, sh. 39 - 40.
- Sencer Muzaffer** : Osmanlı cemiyet yapısı, c. 2, sayı 17, sh. 49 - 51.
- Sencilvanoğlu Sedat** : San'at ve san'atkâr, c. 2, sayı 20, sh. 50.
- Şubaşı M. Hüsrev** : Şekil ve mânâ olarak Hicret-i Muhammedî ve Hicri takvimi, c. 2, sayı 17, sh. 24 - 29.
- Tanju Mustafa Doğan** : Yüzbin peygamber / şiir, c. 2, sayı 18 - 19, sh. 109.

- Tarlan Prof. Dr. Ali Nihad : A'mâl-i erbaa / şiir, c. 2, sayı 18-19, sh. 90.
- Tarlan Prof. Dr. Ali Nihad : Demişler / şiir, c. 2, sayı 18-19, sh. 90.
- Tarlan Prof. Dr. Ali Nihad : İnanabilsem / şiir, c. 2, sayı 23-24, sh. 30.
- Tayla Cemaleddin : Tevhid âkidesi ve tahassürümüz, c. 2, sayı 16, sh. 7-10.
- Tayla Cemaleddin : Mehmed Âkif'i anmak, c. 2, sayı 17, sh. 9-10.
- Tayla Cemaleddin : Bir nesle takdim edilen ninniler, c. 2, sayı 19, sh. 8-9.
- Tuncer Necati : Bir hastane günü / hikâye, c. 2, sayı 13, sh. 41-44.
- Tuncer Necati : O hasta ölecek / hikâye, c. 2, sayı 14-15, sh. 43-49.
- Turgut Ramazan Şerif : Kanlı hayat / şiir, c. 2, sayı 18-19, sh. 102-104.
- Turgut Ramazan Şerif : Gördüm / şiir, c. 2, sayı 18-19, sh. 121.
- Turgut Ramazan Şerif : Koca İstanbul / şiir, c. 2, sayı 20, sh. 12.
- Tümay Mesut : Sinamayı kurtaralım, c. 2, sayı 14-15, sh. 43-46.
- Türkmen M. Fatih : O'nu bulmak / şiir, c. 2, sayı 22, sh. 45.
- Türkmen M. Fatih : Yetim çocuk / şiir, c. 2, sayı 23-24, sh. 103.
- Uçakan Mesut : Günah yüklü ovalardan / şiir, c. 2, sayı 18-19, sh. 97.
- Uçakan Mesut : Utanç duvarları / şiir, c. 2, sayı 20, sh. 49.
- Uludağ Emin : İnsanca yaşama nizamı, c. 2, sayı 16, sh. 14-16.
- Uludağ Emin : İslâm'da eşitlik, c. 2, sayı 17, sh. 34-37.
- Uludağ Emin : Hakiki kurtuluş, c. 2, sayı 18-19, sh. 106-108.
- Ulus Hasan Fehmi : Vakte az bir zaman kala, Gidişin için / iki şiir, c. 2, sayı 13, sh. 13-14.
- Ulus Hasan Fehmi : Ayağa kalkma zamanı : c. 2, sayı 14-15, sh. 10.
- Ulus Hasan Fehmi : Bir haberdir senden beklediğim, c. 2, sayı 16, sh. 40.
- Ulusoy Recep : Osmanlılar'da âhî teşkilâtı, c. 2, sayı 20, sh. 47-48.
- Ümmet Abdullah : Muhammed Es'ad / gazel, c. 2, sayı 13, sh. 38.
- Ümmet Abdullah : Veysel Karânî / münacaat, c. 2, sayı 14-15, sh. 40.
- Vidinli Fazlı : İslâm'da içtimaî adâlet, c. 2, sayı 16, sh. 18-23.
- Vidinli Fazlı : Âzîm, sa'y, tevekkül, c. 2, sayı 17, sh. 39-42.
- Vidinli Fazlı : Rasûl-i Ekrem'in örnek ahlâkı (I), c. 2, sayı 18-19, sh. 43-48.
- Vidinli Fazlı : Rasûl-i Ekrem'in örnek ahlâkı (II), c. 2, sayı 20, sh. 43-45.
- Vidinli Fazlı : Rasûl-i Ekrem'in örnek ahlâkı (III), c. 2, sayı 21, sh. 37-39.
- Yapıcı A. Kasım : Eserleri İçerisinde Mehmed Âkif, c. 2, sayı 17, sh. 19-22.
- Yavuz Duran : Fikrin çilesi, c. 2, sayı 18-19, sh. 109.
- Yeniyurt Ali : Çağdaş teknoloji (?) acziyetini bir kerre daha ispat etti, c. 2, sayı 16, sh. 11-12.
- Yeniyurt Ali : Konak / bir kitap tahlili, c. 2, sayı 23-24, sh. 117-120.

Bursa Yeşil Camii

(Foto: Vahit Çab